



Міністерство України у справах
сім'ї, молоді та спорту



Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні



**РОБОЧІ МАТЕРІАЛИ ПІЛОТНОГО КОМПОНЕНТА
ПРОЕКТУ «РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО
МЕХАНІЗМУ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ (НМП) В УКРАЇНІ»**



Міністерство України у справах
сім'ї, молоді та спорту



Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

РОБОЧІ МАТЕРІАЛИ ПІЛОТНОГО КОМПОНЕНТА ПРОЕКТУ «РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ (НМП) В УКРАЇНІ»

2009 – 2011 рр.

У 2007-2008 рр., на замовлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні, групою незалежних консультантів було проведено дослідження «Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні».

За результатами дослідження, які були схвалені Міжвідомчою радою з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, у 2009-2011 рр. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні впроваджували пілотний проект «Розбудова національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні».

В межах реалізації проекту у 2-х пілотних регіонах України – Донецькій та Чернівецькій областях – було відпрацьовано механізм міжвідомчої взаємодії організацій та установ щодо надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми як основи національного механізму перенаправлення (НМП). Таке пілотування було спрямоване на вироблення чіткої системи послуг з реабілітації та реінтеграції осіб постраждалих від торгівлі людьми в Україні; залучення потенціалу державних установ і неурядових організацій та оптимізацію фінансових ресурсів, що виділяються на ці цілі; створення умов для отримання більш точних даних стосовно обсягів цієї проблеми у державі.

Результати пілотних компонентів проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні» застосовуватимуться для поширення найефективнішої моделі НМП на національному рівні.



Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

Опубліковано Координатором проектів ОБСЄ в Україні в межах проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення (НМП) в Україні» за фінансової підтримки урядів Австралії, Данії, Ірландії та Ліхтенштейну

Україна, 01034, м. Київ
вул. Стрілецька, 16
www.osce.org/ukraine

© ОБСЄ 2011

Усі права захищені. Зміст цієї публікації може безкоштовно копіюватися та використовуватися для освітніх та інших некомерційних цілей за умови посилання на джерело інформації.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні висловлює вдячність Ірині Ковальській за згоду використати її картину «Без назви» (2006 р.) на обкладинці цієї публікації.

Дизайн: ТОВ «Компанія «BAITE»

Надруковано в Україні: ТОВ «Компанія «BAITE»



Ця публікація стала можливою завдяки фінансовій підтримці
Міністерства закордонних справ Данії
в межах Датської програми
з протидії торгівлі людьми у Східній Європі.

ОБСЄ, інститути ОБСЄ та Координатор проектів ОБСЄ в Україні, а також уряди Австралії, Данії, Ірландії та Ліхтенштейну не несуть відповідальності за зміст та погляди, висловлені експертами або організаціями в цьому матеріалі.

**НОРМАТИВНІ ТА МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ПІЛОТНОГО КОМПОНЕНТА ПРОЕКТУ
«РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ
ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ (НМП) В УКРАЇНІ»
У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

2009 – 2011 рр.

ВИКОНАВЧИЙ ПАРТНЕР:



ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА
ЛІГА ДІЛОВИХ ТА
ПРОФЕСІЙНИХ ЖІНОК

ЗАТВЕРДЖЕНО

рішенням обласної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми від 28.04.2010 р. № 2 (у редакції рішення обласної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми від 28.07.2011 р. № 3)

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ІНШИХ ОРГАНІВ, УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ПРИ НАДАННІ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1. Загальні положення

- 1.1. Метою Методичних рекомендацій щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (далі – Методичні рекомендації) є впровадження ефективного механізму координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, для створення належних організаційних умов забезпечення захисту прав та соціальної реабілітації зазначених осіб.
- 1.2. Методичні рекомендації розроблені в межах реалізації в Донецькій області пілотного компоненту проекту «Розбудова Національного механізму перенаправлення для постраждалих від торгівлі людьми в Україні», що впроваджується Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні.
- 1.3. Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (НМП) є структурою співробітництва, в межах якої державні органи та органи місцевого самоврядування виконують свої зобов'язання щодо захисту та забезпечення дотримання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, координуючи свої зусилля у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством та іншими суб'єктами, які займаються наданням допомоги постраждалим від торгівлі людьми.
- 1.4. Дія Методичних рекомендацій поширюється на такі органи, установи та організації (далі – суб'єкти взаємодії):
 - управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
 - обласний, міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
 - обласну, міські, районні, районні в містах служби у справах дітей;
 - управління освіти і науки облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
 - головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
 - головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
 - обласний, міські, районні центри зайнятості;
 - комунальну установу «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»;
 - Головне управління МВС України в Донецькій області та його територіальні підрозділи;
 - Управління Служби безпеки України в Донецькій області;
 - Донецький прикордонний загін;
 - заклади охорони здоров'я;
 - дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі та позашкільні навчальні заклади;
 - громадські організації, що працюють у сфері надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.
- 1.5. Для цілей Методичних рекомендацій наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:
 - торгівля людьми – здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою, або її застосування, або інших форм примусу,

викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство чи звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів (стаття 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності);

особа, яка постраждала від торгівлі людьми – особа, визнана у встановленому законодавством порядку потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»);

особа, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми – особа, яка не визнана у встановленому законодавством порядку потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України, але при цьому у суб'єктів взаємодії є достатні підстави вважати, що стосовно цієї особи вчинялись дії, зазначені в абзаці другому цього пункту Методичних рекомендацій;

складні життєві обставини – обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно: інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо (стаття 1 Закону України «Про соціальні послуги»).

- 1.6. У процесі виявлення та надання допомоги особам, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми, ці особи вважаються однією з категорій осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.
- 1.7. Діяльність суб'єктів взаємодії щодо надання допомоги особам, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми, ґрунтується на положеннях:

Конституції України;

Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ратифіковану Законом України від 04.02.2004 р. № 1433-IV;

Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ратифікованої Законом України від 21.09.2010 р. № 2530-VI;

Законів України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»;

Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 р. №1983/388/452/221/556/596/106;

Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 27.05.2010 р. № 1480;

Примірного галузевого стандарту надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 29.12.2009 р. № 4569;

Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 25.04.2008 № 1795;

інших правових актів, прийнятих органами державної влади відповідно до своєї компетенції.

- 1.8. Додержання суб'єктами взаємодії Методичних рекомендацій сприятиме вдосконаленню регіонального механізму перенаправлення та надання допомоги особам, які постраждали чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми, в межах якого місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші органи, установи та організації здійснюють співробітництво при виконанні своїх повноважень стосовно захисту прав зазначених осіб, координують свою роботу у взаємодії з громадськими організаціями та іншими суб'єктами, що надають допомогу таким особам.

2. Надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

- 2.1. У разі визнання уповноваженими органами досудового слідства у встановленому порядку особи потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України, ці органи повідомляють такий особі про можливість одержання нею допомоги та про види допомоги, яка надається

кожним із суб'єктів взаємодії, визначених у пункті 1.4 Методичних рекомендацій, в тому числі громадськими організаціями.

- 2.2. За згодою постраждалої особи інформація про неї протягом трьох робочих днів передається до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням такої особи.
- 2.3. За зверненням постраждалої особи уповноважений працівник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформує цю особу про можливість, види та умови одержання соціальних послуг, порядок їх надання.
- 2.4. У разі, якщо постраждала особа висловила бажання щодо взяття її під соціальний супровід, уповноважений працівник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із залученням (у разі потреби) представників інших суб'єктів взаємодії протягом трьох робочих днів після одержання зазначеного повідомлення здійснює соціальне інспектування.
- 2.5. За згодою постраждалої особи матеріали щодо неї подаються на розгляд дорадчого органу з питань соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.
Зазначений дорадчий орган утворюється при управліннях (відділах) у справах сім'ї та молоді райдержадміністрацій (міських рад) згідно з пунктом 3 розділу 4 Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.
До складу дорадчого органу входять представники управління (відділу) у справах сім'ї та молоді, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, а також представники управлінь охорони здоров'я, управлінь освіти і науки, органів праці та соціального захисту населення, інших структурних підрозділів місцевої адміністрації (міської ради), органів внутрішніх справ, установ виконання покарань, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян.
- 2.6. На засіданні дорадчого органу більшістю голосів приймається рішення про взяття особи, постраждалої від торгівлі людьми, під соціальний супровід або здійснення її соціального обслуговування шляхом періодичного надання соціальних послуг, розподіляються функції суб'єктів взаємодії для комплексного підходу у пошуку шляхів вирішення складних життєвих обставин цієї особи, здійснюється координація роботи суб'єктів взаємодії.
Без рішення дорадчого органу соціальний супровід постраждалої особи чи надання їй соціальних послуг на умовах періодичного обслуговування може здійснюватися за особистим зверненням такої особи в разі її письмової відмови від винесення відповідного питання на розгляд дорадчого органу.
- 2.7. Обов'язковою умовою взяття особи під соціальний супровід є згода на це такої особи та укладання договору про здійснення соціального супроводу, в якому зазначаються права та обов'язки кожної зі сторін.
- 2.8. Після прийняття рішення про взяття особи під соціальний супровід центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо цієї особи формується особова справа встановленого зразка. Протягом трьох робочих днів уповноваженим працівником центру розробляється план соціального супроводу відповідної особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із зазначенням конкретних заходів щодо надання допомоги такій особі та термінів їх реалізації. При необхідності до розроблення зазначеного плану залучаються інші суб'єкти взаємодії.
- 2.9. Термін здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної особи в межах шести місяців. У разі необхідності за рішенням дорадчого органу термін здійснення супроводу може бути продовжено до одного року.
- 2.10. Залежно від конкретних обставин і стану постраждалої особи, надання їй допомоги суб'єктами взаємодії може охоплювати, зокрема:
надання у встановленому порядку тимчасового притулку у комунальній установі «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» (а у випадку, якщо постраждала особа є неповнолітньою – у відповідних спеціалізованих установах для неповнолітніх осіб) та забезпечення харчуванням;
надання правової допомоги (в тому числі роз'яснення прав і обов'язків постраждалих осіб, допомога в оформленні правових документів, а у разі необхідності – надання допомоги відповідно до кримінально-процесуального законодавства);
надання медичної та медично-консультативної допомоги;
надання психологічної допомоги у вигляді психопрофілактичних, психодіагностичних, психокорекційних заходів та психологічного консультування;
надання соціально-педагогічної допомоги (відновлення соціальних зв'язків, сприяння в соціальній реабілітації, сприяння у вирішенні проблем виховання дітей тощо);
заходи, спрямовані на поновлення прав неповнолітніх постраждалих осіб на житло, майно, освіту тощо;
пошук сімей неповнолітніх постраждалих осіб або влаштування їх у встановленому порядку до спеціальних установ для неповнолітніх;

сприяння у працевлаштуванні (на постійну чи тимчасову роботу) або у забезпеченні вторинної зайнятості цієї особи;

сприяння у реалізації прав постраждалих осіб щодо одержання соціальних виплат (якщо такі особи мають відповідні права згідно з чинним законодавством);

сприяння у поверненні до країни походження (для іноземців) тощо.

2.11. Допомога особам, постраждалим від торгівлі людьми, надається безоплатно.

2.12. Суб'єкти взаємодії надають допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, незалежно від їхньої статі, віку, громадянства, наявності реєстрації за місцем проживання та інших ознак.

2.13. Міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують відповідно до чинного законодавства облік інформації щодо кількості осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм соціальних послуг. Інформаційно-статистичні та аналітичні матеріали щодо вищезазначеного обліку передаються Донецькому обласному центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який забезпечує узагальнення відповідної інформації згідно зі встановленими вимогами.

2.14. Розголошення відомостей про особисте життя особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та іншої інформації особистого характеру, яка стала відома суб'єктам взаємодії під час виконання своїх функцій, не допускається. Службові особи суб'єктів взаємодії, винні у використанні і поширенні інформації стосовно особистого життя постраждалої особи без її згоди, несуть відповідальність згідно із законодавством України. Відповідно до статті 37 Закону України «Про інформацію» офіційні документи, які містять інформацію стосовно особистого життя громадян, не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами.

За наявності письмового звернення правоохоронних органів відомості, які стали відомі суб'єктам взаємодії під час виконання своїх функцій, надаються цим органам згідно з чинним законодавством.

2.15. Соціальний супровід постраждалої особи припиняється за рішенням відповідного дорадчого органу у випадках:

забезпечення її повної соціальної реабілітації;

відмови особи від допомоги;

невиконання цією особою умов договору щодо здійснення соціального супроводу;

переїзду особи до іншої місцевості (в такому випадку центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за згодою постраждалої особи повідомляє про неї відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за новим місцем проживання (перебування) цієї особи, якщо воно відоме).

2.16. За наявності підстав, зазначених у пункті 2.15 Методичних рекомендацій, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді вносить відповідні відомості до облікової карти постраждалої особи.

2.17. Після завершення соціального супроводу особа у обов'язковому порядку інформується про способи соціальної підтримки, якими вона може скористатися в майбутньому. За потреби цій особі надається постпрограмна підтримка протягом двох місяців.

2.18. У разі відсутності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням постраждалої особи уповноважений орган досудового слідства за її згодою передає інформацію про неї до відповідної райдержадміністрації або виконавчого органу міської ради.

Уповноважена посадова особа райдержадміністрації або виконавчого органу міської ради за зверненням та за згодою постраждалої особи організовує надання їй допомоги шляхом винесення відповідного питання на розгляд дорадчого органу та/або координаційної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, і з урахуванням потреб постраждалої особи направляє її до відповідних суб'єктів взаємодії. Повідомлення про постраждалу особу направляється до Донецького обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який враховує одержану інформацію при веденні загального обліку постраждалих від торгівлі людьми, і у разі необхідності залучає до надання допомоги постраждалій особі суб'єктів взаємодії, що здійснюють свою діяльність на обласному рівні.

2.19. У випадку, якщо постраждала особа за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність одержання нею допомоги, таке рішення можуть прийняти її батьки чи усиновлювачі (як законні представники малолітньої чи неповнолітньої особи), опікун чи піклувальник, орган опіки та піклування згідно із законодавством.

У разі потреби залучення органів опіки та піклування до вирішення питань щодо надання допомоги постраждалій особі, ці органи приймають відповідні рішення невідкладно.

3. Виявлення та надання допомоги особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми

3.1. Інформацію про осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, може одержувати будь-який із суб'єктів взаємодії у вигляді особистої письмової чи усної заяви відповідної особи чи інших осіб.

- 3.2. У випадку одержання суб'єктом взаємодії від певної особи письмової чи усної заяви, яка дає підстави вважати, що ця особа ймовірно постраждала від торгівлі людьми і перебуває у складних життєвих обставинах, зазначеній особі невідкладно повідомляється про можливість одержання нею допомоги та про види допомоги, яка надається кожним із суб'єктів взаємодії, визначених в пункті 1.4 Методичних рекомендацій, у тому числі громадськими організаціями. У разі, якщо відповідна інформація одержана суб'єктом взаємодії в письмовій чи усній формі від інших осіб (родичів особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, її знайомих тощо), їм також повідомляється про можливість та порядок надання допомоги ймовірно постраждалій особі.
- 3.3. У разі одержання суб'єктом взаємодії інформації щодо наявності безпосередньої загрози життю і здоров'ю дитини, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, про це невідкладно повідомляється органу внутрішніх справ та службі у справах дітей, яка вживає відповідних заходів згідно з Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866.
- 3.4. За наявності письмової або усної згоди особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, письмове повідомлення про неї (із зазначенням імені, прізвища та місця проживання) оперативно передається протягом трьох робочих днів до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням такої особи. При цьому особа інформується про можливість отримання та види послуг, що надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- 3.5. За зверненням ймовірно постраждалої особи центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно з іншими суб'єктами взаємодії вживає заходів щодо надання такій особі допомоги згідно з пунктами 2.3-2.17 цих Методичних рекомендацій.
- 3.6. У разі відсутності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням ймовірно постраждалої особи, а також у випадку, якщо така особа за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність одержання нею допомоги, відповідні суб'єкти взаємодії вживають заходів згідно з пунктами 2.18, 2.19 Методичних рекомендацій.

4. Повноваження суб'єктів взаємодії щодо надання допомоги особам, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми

- 4.1. Управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:
 - організують, контролюють та забезпечують у межах своїх повноважень виконання державних цільових програм з питань протидії та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, вносять пропозиції щодо необхідності створення реабілітаційних центрів для осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - при підготовці проектів програм з питань сім'ї, дітей та молоді забезпечують включення до цих програм заходів щодо протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, а також забезпечують реалізацію таких заходів;
 - організують підготовку та проведення засідань відповідних дорадчих органів, зазначених в пункті 2.5 Методичних рекомендацій;
 - організують підготовку та проведення засідань обласної та місцевих рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми;
 - організують поширення у територіальних громадах інформації щодо можливості та порядку одержання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми;
 - організують оздоровлення та відпочинок дітей з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми і мають право на оздоровлення та відпочинок відповідно до статті 24 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»;
 - залучають громадські організації, які працюють за напрямом надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, до здійснення соціальної реабілітації зазначених осіб, ведуть облік даних про такі громадські організації та надають відповідну інформацію іншим суб'єктам взаємодії;
 - організують навчання посадових і службових осіб суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - у разі необхідності звертаються з клопотаннями до інших суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми.
- 4.2. Обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:
 - контролює і координує діяльність міських, районних, районних у містах центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді стосовно виконання загальнодержавних та інших соціальних програм щодо здійснення соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми;

забезпечує інформаційно-статистичний і аналітичний облік соціальної роботи з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, в межах області;

забезпечує проведення аналізу та оцінювання потреб постраждалих від торгівлі людьми, планування роботи щодо надання цих послуг;

забезпечує апробацію, впровадження і дотримання державних соціальних стандартів і нормативів, впровадження нових форм і методів проведення соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми;

проводить тренінги і семінари для працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також інших суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; надає методичну допомогу спеціалістам обласних закладів соціального обслуговування щодо надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми;

організує соціально-інформаційну кампанію щодо доступу до соціальних послуг;

вживає заходів щодо профілактики торгівлі людьми під час роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися в складних життєвих обставинах;

забезпечує міжсекторальну взаємодію щодо надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми;

забезпечує поширення позитивного досвіду роботи щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

у разі необхідності організовує надання допомоги особам, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, із залученням суб'єктів взаємодії, які проводять свою діяльність на обласному рівні;

проводить моніторинг стану діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

вживають заходів щодо надання допомоги особам, які постраждали чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми, згідно з пунктами 2.3-2.17, 3.5 Методичних рекомендацій;

проводять з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, соціальну роботу шляхом проведення бесід, консультувань, надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, соціально-побутових, юридичних послуг;

здійснюють інформаційно-просвітницькі, навчальні та реабілітаційні заходи з метою попередження та профілактики складних життєвих обставин, пов'язаних з торгівлею людьми;

ведуть облік проведеної соціальної роботи з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, готують статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з відповідних питань;

за запитом уповноважених органів надають інформацію щодо кількості осіб, постраждалих від торгівлі людьми, які перебувають на обліку;

представляють у разі потреби інтереси осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у суді;

за потреби ініціюють проведення засідання дорадчого органу, зазначеного в пункті 2.5 Методичних рекомендацій, для комплексного розгляду питань щодо координації діяльності суб'єктів взаємодії при наданні допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми.

4.3. Обласна, міські, районні, районні в містах служби у справах дітей:

повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення неповнолітніх осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;

вживають заходів щодо реабілітації та соціально-психологічної адаптації дітей, які постраждали від торгівлі людьми, і перебувають внаслідок цього у складних життєвих обставинах;

порушують питання про вилучення дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, із сім'ї при безпосередній загрозі її життю і здоров'ю, у разі потреби – про призначення опікуна (піклувальника), тимчасове влаштування дитини, передачу в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, інтернатний заклад;

у разі необхідності порушують перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про направлення дітей, які постраждали від торгівлі людьми, до спеціальних установ, навчальних закладів;

вживають заходів щодо захисту житлових та майнових прав дітей, які постраждали від торгівлі людьми;

беруть участь у судових засіданнях з розгляду справ, які стосуються прав дітей, постраждалих від торгівлі людьми;

здійснюють інші заходи щодо захисту прав неповнолітніх осіб, постраждалих від торгівлі людьми, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»,

пункту 2 розділу 5 Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

- 4.4. Управління освіти та науки облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - забезпечують роботу психологічної служби у системі освіти з дітьми дошкільного та шкільного віку, учнями та їхнім батьками, а також студентами з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - контролюють відвідування такими особами навчальних закладів;
 - беруть участь у підготовці програм соціальної та психологічної реабілітації учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми;
 - сприяють залученню учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми, до громадської та гурткової роботи в середніх загальноосвітніх школах, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
 - надають консультації повнолітнім особам, які постраждали від торгівлі людьми, з питань реалізації ними права на освіту.
- 4.5. Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - за направленням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - організують кваліфіковане обстеження та лікування осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - за зверненням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують вирішення питань щодо надання необхідної медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми, та перебувають на території України, у разі необхідності залучають до вирішення цих питань громадські організації, які спроможні забезпечити оплату надання таким особам медичної допомоги;
 - рекомендують санаторне лікування осіб, постраждалих від торгівлі людьми, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування.
- 4.6. Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - розглядають за клопотанням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді справи осіб, які постраждали від торгівлі людьми, щодо призначення державної допомоги, субсидій тощо на підставах та в порядку, встановлених законодавством;
 - сприяють вирішенню питань щодо надання особам, які постраждали від торгівлі людьми, матеріальної допомоги на підставах та в порядку, передбачених законодавством.
- 4.7. Обласний, міські, районні центри зайнятості:
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - за згодою осіб, постраждалих від торгівлі людьми, залучають їх до оплачуваних громадських робіт;
 - надають таким особам соціальні послуги та матеріальне забезпечення відповідно до законодавства про зайнятість та страхування на випадок безробіття.
- 4.8. Комунальна установа «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» за направленням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:
- надає в умовах цілодобового стаціонару соціальні послуги та тимчасовий притулок особам, які постраждали від торгівлі людьми, у разі відсутності у зазначених осіб засобів до існування, а також забезпечує їх харчування у встановленому порядку;
 - надає постраждалим особам консультації з питань застосування законодавства, допомогу в оформленні документів;
 - проводить психологічну діагностику з метою психологічної корекції, реабілітації та адаптації постраждалих осіб;
 - забезпечує надання особам, які постраждали від торгівлі людьми, іншої допомоги відповідно до свого Статуту.

- 4.9. Головне управління МВС України в Донецькій області та його територіальні підрозділи: повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми; за клопотанням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають допомогу в отриманні паспортів, здійсненні реєстрації за місцем проживання (перебування) осіб, які постраждали від торгівлі людьми; у межах своєї компетенції сприяють іноземцям, які постраждали від торгівлі людьми, у поверненні до країни походження; здійснюють у межах своєї компетенції інші передбачені законодавством повноваження щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми.
- 4.10. Управління Служби безпеки України в Донецькій області повідомляє центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми.
- 4.11. Донецький прикордонний загін: повідомляє центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми; бере участь у наданні громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми, допомоги у поверненні додому.
- 4.12. Громадські організації, що в межах своїх статутних завдань надають допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, у відносинах з іншими суб'єктами взаємодії: повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми; сприяють іншим суб'єктам взаємодії щодо надання допомоги особам, які постраждали чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми; вносять пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії та покращення якості надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; беруть участь у розробленні проектів рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; делегують своїх представників до складу координаційних рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, що розглядають питання надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; беруть участь у проведенні моніторингу стану діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; реалізують інші права, передбачені Законом України «Про об'єднання громадян».
- 4.13. Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування визначені Методичними рекомендаціями, здійснюють співробітництво з громадськими організаціями, що працюють у сфері надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та сприяють діяльності таких громадських організацій відповідно до чинного законодавства.
- 4.14. Суб'єкти взаємодії в межах своєї компетенції сприяють розповсюдженню інформації про можливість та порядок одержання допомоги постраждалими особами.
- 4.15. У разі необхідності, з урахуванням фізичного стану особи, яка постраждала або ймовірно постраждала від торгівлі людьми, та обставин, в яких перебуває ця особа, суб'єкти взаємодії, які безпосередньо виявили таку особу під час виконання своїх функцій відповідно до своєї компетенції невідкладно вживають заходів щодо забезпечення надання такій особі тимчасового притулку, первинної медичної, психологічної та іншої допомоги згідно із законодавством.
- 4.16. Суб'єкт взаємодії, до якого надійшло звернення іншого суб'єкта взаємодії стосовно виявлення та необхідності надання допомоги особі, яка постраждала (ймовірно постраждала) від торгівлі людьми, інформує його про результати роботи з цією особою.

5. Діяльність координаційних рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми

- 5.1. Для розгляду питань, які потребують міжгалузевої узгодженої співпраці щодо реабілітації осіб, постраждалих від торгівлі людьми, при місцевих державних адміністраціях, виконавчих органах міських рад створюються та діють координаційні ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми.
- 5.2. До складу координаційної ради входять представники управління (відділу) у справах сім'ї та молоді, управління (відділу) освіти і науки, управління (відділу) охорони здоров'я, управління (відділу) праці

та соціального захисту населення, відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, відповідних підрозділів органів Служби безпеки України, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, центру зайнятості, об'єднань громадян, що працюють у сфері надання допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми.

- 5.3. На засіданнях координаційної ради розглядаються питання щодо стану соціальної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми, та приймаються рішення стосовно удосконалення такої роботи.
- 5.4. У разі наявності спірних питань, які не можуть бути вирішені координаційними радами при райдержадміністраціях, виконкомах міських рад, ці питання виносяться на розгляд обласної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, створеної згідно з розпорядженням голови облдержадміністрації від 28.05.2008 р. № 241.

Голова обласної ради з питань сім'ї,
гендерної рівності, демографічного розвитку
та протидії торгівлі людьми

О.Б. Петряєва

**Пілотний компонент проекту «Розбудова Національного механізму
перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (НМП) в Україні»
в Донецькій області**

ПРОГРАМА
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛУЖБОВЦІВ І СПЕЦІАЛІСТІВ
МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ, УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ, ЩО ЗАДІЯНІ
У МЕХАНІЗМІ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

(Навчально-методичний посібник)

Розробили:

Дюміна І.Г., Горова Л.О., Касьяненко В.М., Татаренкова О.В.

ПЕРЕДМОВА

Цей посібник розроблено громадською організацією Донецькою обласною Лігою ділових і професійних жінок у межах реалізації у Донецькій області пілотного компонента проекту «Розбудова Національного механізму перенаправлення (НМП) для постраждалих від торгівлі людьми в Україні» за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні, однією з цілей якого є підсилення спроможності державних установ та громадянського суспільства у наданні адекватної допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Для досягнення цієї мети було передбачено розробити відповідні навчальні програми з підвищення кваліфікації представників установ, задіяних у НМП, провести їх апробацію на практиці та, у разі необхідності, за результатами моніторингу роботи з перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми на місцях внести зміни та доповнення.

Розробці програми передувало визначення потреб у навчанні відповідних спеціалістів (соціальних та медичних працівників, правоохоронців, фахівців служб зайнятості, освітніх установ та ін.), для чого було проведено цілу низку заходів – фокус-групи, круглі столи та робочі зустрічі на обласному та місцевому рівнях. Потім розроблена програма навчання пройшла апробацію на серії тренінгів, як для держслужбовців кожної установи, задіяної у НМП, так і на міжвідомчих тренінгах.

Для відстеження ефективності навчання проводилися до- та післятренінгове опитування учасників, круглі столи, а також моніторинг того, наскільки покращилися результати роботи на місцях. Все це і було враховано у фінальній версії даного тренінгового курсу.

Концепція навчання полягає в тому, щоб поступово, поетапно підвести учасників до розуміння потреб постраждалих, сутності механізму перенаправлення та їхньої особистої ролі у цьому процесі. Тому програма складається з 3 модулів: загальна база знань щодо проблеми торгівлі людьми; ідентифікація та робота з постраждалими від торгівлі людьми; взаємодія між державними й недержавними учасниками перенаправлення та допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Кожен з цих модулів можна проводити окремо, але слід зазначити, що кращий результат досягається, якщо навчання проводиться як серія усіх трьох взаємопов'язаних модулів.

Згідно з розробленою програмою модуль передбачає один день занять, а загальна тривалість навчання складає 3 дні.

Разом з тим слід зазначити, що це є лише рекомендацією, а не догмою. За потреби програма може адаптуватися, а розробники навчальних курсів на місцях можуть самі вирішувати доцільність тих чи інших вправ, доопрацьовувати їх, скорочувати або, навпаки, подовжувати та модифікувати.

З метою кращого засвоєння матеріалу модулі розбиті за окремими темами на кілька сесій. Сесії побудовано таким чином, щоб максимально охопити різні аспекти проблеми та закріпити їх на практиці. Кожна сесія описана за такою схемою: загальна тривалість, структурні елементи, теоретична інформація, методичні рекомендації щодо її проведення. У додатках посібника містяться роздаткові матеріали, історії постраждалих від торгівлі людьми, опитувальники, які можуть допомогти у проведенні тренінгів.

Тренінговий курс розроблено на основі гнучкого підходу з розрахунком на залучення існуючого досвіду учасників, тобто із застосуванням принципу «навчання через практику». Навчальні модулі передбачають використання різних методик: мозкових штурмів, роботи в групах, обговорення, вивчення реальних історій, міні-лекцій, рольових ігор, індивідуальної роботи тощо.

Оскільки головна ціль навчання – сприяння ефективній взаємодії суб'єктів роботи з постраждалими від торгівлі людьми, цілком очевидною є рекомендація забезпечувати багатопрофільність аудиторії, що робить заняття максимально продуктивними та інформативними, дозволяє усім учасникам краще засвоїти права та обов'язки кожної структури, налагодити співробітництво.

Слід зазначити, що цей посібник може бути корисним не тільки для тренерів, які проводять навчання з питань НМП, але й безпосередньо для спеціалістів, що надають допомогу постраждалим (у такому разі слід користуватися наданою теоретичною інформацією та запитаннями для самоконтролю, які наведені в кінці кожної сесії).

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ

ТРЕНІНГОВИЙ МОДУЛЬ I

Загальна база знань щодо проблеми торгівлі людьми

Мета: підвищення рівня обізнаності учасників щодо різноманітних аспектів, пов'язаних з проблемою торгівлі людьми.

Сесія 1. Феномен торгівлі людьми: сучасна ситуація, масштаби, поняття

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Виявити рівень поінформованості учасників щодо проблеми торгівлі людьми ■ Сформувані уявлення про суть торгівлі людьми, та її масштаби на міжнародному, національному та локальному рівнях ■ Навчити учасників чітко визначати, які дії і за яких обставин кваліфікуються як торгівля людьми
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Масштаби торгівлі людьми ■ Поняття «торгівля людьми» ■ Нелегальна міграція та трудова експлуатація
Методи виявлення, формування, закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекції ■ Робота в малих групах ■ Мозковий штурм ■ Вправи-кейси ■ Обговорення
Час	70 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Історії постраждалих (для кожної малої групи) — у Додатку 1.1.

Сесія 2. Як і чому відбувається торгівля людьми. Наслідки торгівлі людьми

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ З'ясувати причини, що сприяють торгівлі людьми ■ Ознайомити учасників з різними формами торгівлі людьми ■ Позбавитися небезпечних стереотипів щодо торгівлі людьми ■ Зрозуміти механізм злочину та усвідомити його наслідки ■ Визначити основні групи ризику
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Причини торгівлі людьми ■ Форми торгівлі людьми ■ Етапи торгівлі людьми ■ Групи ризику ■ Наслідки торгівлі людьми ■ Торгівля людьми: міфи та стереотипи
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Мозковий штурм ■ Обговорення ■ Вправа «У кожного своя думка» ■ Міні-лекції ■ Робота в групах ■ Рольова гра
Час	200 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Таблички «Згоден», «Не згоден», «Не впевнений» ■ Історія для рольової гри — у Додатку 1.2.

Сесія 3. Нормативно-правова база з питань протидії торгівлі людьми і допомоги постраждалим

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ознайомити учасників з міжнародним та національним законодавством ■ Визначити основні види порушень прав людини у ситуації торгівлі людьми ■ З'ясувати, яким чином можна надавати допомогу постраждалим від торгівлі людьми в умовах відсутності спеціального законодавства з цих питань
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Торгівля людьми з точки зору прав людини ■ Міжнародне та національне законодавство з питань протидії торгівлі людьми ■ Статус осіб, які постраждали від торгівлі людьми ■ Поняття «складні життєві обставини»

Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекція ■ Робота з документами ■ Робота в малих групах ■ Обговорення
Час	60 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Декларація прав людини (для кожного учасника) — у Додатку 2. ■ Перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми (для кожного учасника) — у Додатку 3

ТРЕНІНГОВИЙ МОДУЛЬ II

Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми та робота з ними

Мета: здобуття учасниками необхідних знань та навичок, які сприятимуть більш ефективному виявленню постраждалих від торгівлі людьми та наданню їм дієвої допомоги.

Сесія 4. Особливості роботи з постраждалими від торгівлі людьми

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Допомогти учасникам краще зрозуміти психологію постраждалих від торгівлі людьми ■ Навчити учасників запобігати повторній травматизації постраждалих
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Поняття «уразливий стан» ■ Психологічна травма, симптоми посттравматичного стресового розладу
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекції ■ Мозковий штурм ■ Вправа-кейс ■ Обговорення
Час	70 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Історія постраждалого — у Додатку 1.3.

Сесія 5. Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Переконатися в необхідності та важливості ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми ■ Розвинути навички з ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми ■ Навчити професійно проводити інтерв'ю з постраждалими
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми: сутність та необхідність ■ У чому полягає складність ідентифікації ■ Методи виявлення постраждалих ■ Самоідентифікація ■ Ознаки, за якими можна ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми ■ Основні правила та принципи проведення інтерв'ю ■ Тактика інтерв'ю. Опитувальник
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекції ■ Мозковий штурм ■ Робота в групах ■ Рольова гра ■ Обговорення
Час	260 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Опитувальник (для кожного учасника) — у Додатку 4. ■ Історії постраждалих (для кожного активного учасника рольової гри) — у Додатку 1.4.

Сесія 6. Надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми

Мета	<ul style="list-style-type: none"> ■ Сформувати чітке розуміння актуальних потреб та пріоритетів постраждалих від торгівлі людьми ■ Навчити розробляти план реабілітації постраждалого
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Допомога постраждалим. Види допомоги. Розроблення плану реабілітації постраждалого
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекція ■ Робота в малих групах
Час	60 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Форми плану реабілітації (для кожної групи) — у Додатку 5

ТРЕНІНГОВИЙ МОДУЛЬ III

МЕХАНІЗМ перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми.

Професійна етика. Формування захисних механізмів.

Мета: сприяння налагодженню ефективної співпраці суб'єктів механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми; розвинення компетенції та відповідальності учасників НМП.

Сесія 7. Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Проаналізувати наявний практичний досвід співробітництва держструктур, НУО та міжнародних організацій з ідентифікації, надання допомоги та захисту постраждалим від торгівлі людьми ■ Роз'яснити учасникам сутність механізму перенаправлення ■ Визначити основних суб'єктів НМП ■ Ознайомити учасників з правами та обов'язками кожної структури-перенаправителя ■ Визначити та відпрацювати алгоритм дій з перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ НМП: необхідність впровадження, його сутність, принципи та компоненти ■ Структури, що задіяні в механізмі перенаправлення, та їхні повноваження ■ Алгоритм дій з перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. Дорадчий орган та його роль у механізмі перенаправлення
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекція ■ Мозковий штурм ■ Робота в групах ■ Обговорення ■ Рольова гра
Час	225 хв.
Роздаткові матеріали	<ul style="list-style-type: none"> ■ Перелік структур-учасників НМП — у Додатку 6 ■ Історії постраждалих (для кожного активного учасника рольової гри) — у Додатку 1.5 ■ Методичні рекомендації щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

Сесія 8. Професійна етика. Формування захисних механізмів службовців

Задачі	<ul style="list-style-type: none"> ■ Розвинути компетенцію та відповідальність учасників ■ Навчити учасників захищати свою емоційну сферу
Тематичне наповнення	<ul style="list-style-type: none"> ■ Професійна етика ■ Синдром професійного вигорання: попередження та захист
Методи виявлення, формування та закріплення знань і практичних навичок	<ul style="list-style-type: none"> ■ Міні-лекція ■ Мозковий штурм ■ Робота в групах ■ Обговорення
Час	50 хв.

ТРЕНІНГОВИЙ МОДУЛЬ І. ЗАГАЛЬНА БАЗА ЗНАНЬ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сесія 1. Феномен торгівлі людьми: сучасна ситуація, масштаби, поняття

Загальна тривалість – 70 хв.

Структурні елементи:

- Масштаби торгівлі людьми (міні-лекція – 10 хв., розрахунок масштабів торгівлі людьми за експертною методикою – 10 хв.)
- Поняття «торгівля людьми» (мозковий штурм – 3 хв., міні-лекція – 7 хв.)
- Нелегальна міграція та трудова експлуатація (міні-лекція – 5 хв., робота в малих групах – 15 хв., вправа-кейс – 20 хв.)

■ **МАСШТАБИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

Методичні рекомендації:

1. Розпочніть з міні-лекції, в ході якої дайте стислий аналіз сучасної ситуації щодо торгівлі людьми, проілюструйте її експертними оцінками різних міжнародних організацій.
2. Роз'ясніть учасникам сутність експертної методики з розрахунку масштабів торгівлі людьми.
3. Запропонуйте їм індивідуально (або в малих групах) розрахувати приблизну кількість постраждалих в окремому місті чи районі, користуючись наведеною методикою.
4. Обговоріть, чи вважають вони проблему торгівлі людьми актуальною для своєї місцевості.

Теоретична інформація

Здається досить дивним, що сьогодні, в XXI столітті, ми змушені говорити про торгівлю людьми не в історичному контексті, а в реальному часі. На превеликий жаль, і зараз, в епоху демократичних перетворень та розвитку свобод, мільйони людей у світі перебувають у рабстві. Звичайно, «нові раби» не носять кайданів, їх не пропонують відкрито на ринках, як то було у прадавні часи, на них ніхто не має легальних прав, тому що у всіх країнах рабство заборонено. Тим не менш, люди перетворюються на «товар», який можна продавати і купляти, використовувати як завгодно, а потім викидати як непотріб. Тому торгівля людьми вважається сучасною формою рабства, і розглядається на міжнародному рівні як злочин, що карається законом.

Світова спільнота намагається боротися з цим огидним явищем вже давно. Але, незважаючи на увагу міжнародних організацій до зазначеної проблеми, торгівля людьми останніми роками набула надзвичайного поширення.

Офіційна статистика не дає (та і взагалі не може дати) чіткого уявлення про масштаби цього явища і точну кількість жертв, оскільки торгівля людьми є злочином, який досить складно відслідковувати, документувати та розслідувати через його закритість, транснаціональний характер, використання злочинцями безлічі форм та методів. Крім того, більшість постраждалих не звертається по допомогу через страх покарання, осуду або просто не має можливості це зробити. Тому до офіційних зведень потрапляє лише один з сотень таких випадків.

Усі дані щодо масштабів торгівлі людьми носять характер експертних оцінок та розраховані з використанням різних методик та підходів і через це дуже різняться.

Так, наприклад, за даними Держдепартаменту США, щороку в рабство потрапляють 600 - 800 тис. осіб.¹ За оцінками Центру безпеки людини, цей показник значно більший і дорівнює 4 млн.² Згідно з дослідженнями Міжнародної Організації Праці (МОП), близько 12,3 млн. людей у світі займаються примусовою працею, в т.ч. 2,4 мільйони – в результаті торгівлі людьми³.

Деякі експерти вважають, що сьогодні число людей, які фактично знаходяться в рабському становищі, в кілька разів перевищує кількість «живого товару», що взагалі будь-коли існувала в історії людства.

Торгують і жінками, і чоловіками, і дітьми, але в переважній більшості випадків в якості «товару» виступають жінки. Приблизно в одному випадку з п'яти жертвами работоргівців стають діти. Зокрема, про це йдеться у щорічній доповіді Управління з наркотиків і злочинності ООН за 2008 рік. За даними ЮНІСЕФ, жертвами торгівців людьми щороку стають 1,2 млн. дітей. Їх вивозять в інші країни або регіони з метою всиновлення, випрошування милостині, використання у важкій нелегальній праці або для роботи у сфері секс-послуг, порнобізнесі тощо.

Торгівля «живим товаром» як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації в кожній конкретній країні та у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції у торгівлі людьми. Загалом зміни мають

1 Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons Report , 2005. U.S. Department of State (<http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2005/index.htm>)

2 Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century. Human Security Centre, University of British Columbia (<http://www.hsrsgroup.org/human-security-reports/2005/text.aspx>)

3 Глобальна доповідь, представлена відповідно до механізму реалізації Декларації МОП основних принципів та прав у сфері праці, МБП, Женева, 93 сесія 2005

такі вияви: бізнес «омолоджується», усе більше з'являється потерпілих, які використовувалися не в секс-бізнесі, а експлуатувалися в домашньому господарстві та виробництві, торгівці переходять до вербування у сільську місцевість, поширюється внутрішня торгівля та змінюються шляхи вивезення.

Торгівля людьми розвивається надзвичайно стрімкими темпами. Прибутки від неї сягають астрономічних розмірів і щорічно приносять кримінальним угрупованням мільярди доларів. Це третій за розмахом кримінальний бізнес у світі після торгівлі зброєю і наркотиками.

Торгівля людьми не визнає державних кордонів, не робить різниці між багатими та бідними державами. За даними ООН, людей продають у рабство в 127 країнах світу. В 11 державах відмічений «дуже високий» рівень активності викрадачів людей, серед них – Росія, Україна, Білорусь, Молдова і Литва.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), щороку в Україні, Білорусії, Болгарії, Молдові, Румунії до тенет работоргівців потрапляє близько 225 тис. людей. При цьому Україна є лідером Східної Європи за кількістю постраждалих⁴.

Торгівля людьми, як явище, виникла в Україні після розпаду Радянського Союзу і останніми роками набула особливо значного поширення.

Використовуючи складну економічну ситуацію в країні, високий рівень безробіття та правову недосконалість захисту громадян, злочинці затягують людей до своїх тенет.

Єдиної державної статистики кількості постраждалих не ведеться. Щодо офіційних даних, то за 12 років в Україні було порушено близько 3 тис. справ за звинуваченням у торгівлі людьми, при цьому лише трохи більше півтисячі завершено судовим вироком⁵. Звичайно, такі цифри не відображають реальних масштабів торгівлі людьми в Україні, вони є лише верхівкою цього жахливого айсбергу.

Україна виступає одночасно і як країна призначення (в основному, з країн СНД і Азії), і як країна походження і транзиту (до Західної Європи, Японії, США, Австралії, Ізраїлю й ін.). За даними Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), головними країнами-«імпортерами українського товару» є Росія (26,7%), Туреччина (20%) та Польща (15,5%). Більшість іноземців, що «постачаються» на Україну або через Україну, це громадяни Молдови (майже $\frac{3}{4}$ від загалу), Киргизстану, Узбекистану та Російської Федерації.⁶

Утім, все частіше українців експлуатують у межах країни, а не за кордоном.

Розрахунок масштабів торгівлі людьми

Відповідно до однієї з експертних методик, які використовуються для визначення масштабів торгівлі людьми в Україні, в таку ситуацію може потрапити приблизно 5% працездатного населення, що виїжджає з метою працевлаштування до інших держав.

При розрахунках слід враховувати, що з центральних областей виїжджає 20% населення, з західних – 40%, зі східних – 30%.

Наприклад, щоб дізнатися, скільки мешканців східних областей може опинитися в ситуації торгівлі людьми, потрібно виконати розрахунки в такій послідовності:

- 1) визначити чисельність населення області – чисельність непрацездатного населення (приблизно 1/3);
- 2) вирахувати 30% (ті, що виїжджають за кордон з метою працевлаштування);
- 3) обчислити 5% (ті, що можуть потрапити у ситуацію торгівлі людьми).

Звичайно, ця методика не є досконалою, насамперед, вона враховує внутрішню торгівлю та торгівлю дітьми.

■ ПОНЯТТЯ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»

Методичні рекомендації:

1. Визначте методом мозкового штурму, що учасники розуміють під торгівлею людьми, та узагальніть цю інформацію.
2. Роз'ясніть учасникам зміст поняття «торгівля людьми» згідно з Палермським протоколом та Кримінальним кодексом України. Наведіть приклади можливих комбінацій елементів торгівлі людьми.

Теоретична інформація

Термін «торгівля людьми» може вводити в оману: увага в першу чергу привертається до комерційних аспектів цього злочину, котрий точніше було б порівняти з поневоленням – повсякденною експлуатацією людей протягом багатьох років.⁷

Питання коректної термінології є дуже важливими при описі соціальних явищ та формулюванні положень правових документів. Базове, міжнародне узгоджене визначення торгівлі людьми міститься в Протоколі про

4 Всесвітня доповідь щодо торгівлі людьми. Управління ООН з наркотиків та злочинності, лютий 2009 р. (www.unodc.org)

5 Джерело: веб-сайт Української Гельсінської правозахисної групи (<http://helsinki.org.ua>)

6 Джерело: База даних МОМ щодо ідентифікованих жертв торгівлі людьми (www.iom.org.ua)

7 Із тексту Всесвітньої доповіді про торгівлю людьми, 2009. ООН

попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський протокол).

У цьому документі торгівля людьми розглядається як «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування, або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів».

Поняття «торгівля людьми» складається з трьох основних груп елементів:

- а) злочинні дії – вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей;
- в) способи впливу – погроза силою або її застосування, інші форми примусу, викрадення, обман, шахрайство, зловживання владою чи уразливим станом, підкуп особи, яка контролює іншу особу;
- с) ціль – експлуатація.

Отже, злочин торгівля людьми представляє комбінацію будь-якої зі злочинних дій (а), будь-якого зі способів впливу (в) і цілі експлуатації (с).

Треба відзначити, що для визнання цього злочину стосовно дітей достатньою вважається комбінація будь-якої з названих злочинних дій та цілей (спосіб впливу не має значення).

Крім того, згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не приймається до уваги, якщо було використано будь-який із зазначених способів впливу.

Чи співпадають ці елементи міжнародного визначення торгівлі людьми з елементами, закріпленими в національному законодавстві?

Для того, щоб відповісти на це питання, треба порівняти визначення з Палермського протоколу з відповідною статтею Кримінального кодексу України.

Ст. 149 Кримінального кодексу України

Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.⁸

Порівняльний аналіз цих визначень свідчить, що основні елементи співпадають, але в той же час мають місце і деякі відмінності. Наприклад, національне законодавство детальніше визначає засоби впливу та форми експлуатації.

Обидва документи були підготовлені на базі вивчення явища торгівлі людьми. Але воно не є статичним. На зусилля міжнародної спільноти злочинці відповідають ще більш витонченими методами. Зокрема, останнім часом спостерігається використання такого засобу впливу як маніпулювання, коли торгівцеві створює у свідомості жертви подвійну ілюзію: по-перше, дійсність така, яку він зображує; по-друге, реакція на цю дійсність нібито залежить від жертви. Відомі випадки, коли жертв кілька місяців утримували в одному приміщенні з тими, хто вже змирився, тим самим нав'язуючи їм певну модель поведінки. В результаті ті самі добровільно давали згоду без явного примусу. Або людині платили мізерну платню та переконували її, що пізніше вона буде заробляти більше, а якщо піде – то втратить усе.

■ НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ТА ТРУДОВА ЕКСПЛУАТАЦІЯ

Методичні рекомендації:

1. Роз'ясніть учасникам поняття «незаконний ввіз мігрантів», «незаконний мігрант», «нелегальна міграція», «неврегульована міграція».
2. Запропонуйте учасникам знайти ключові відмінності між торгівлею людьми і нелегальною міграцією за такими ознаками: наявність згоди, перетин кордону; «клієнтські» відношення; жертва; мета злочинців тощо. Це завдання рекомендується виконувати у малих групах.
3. Після презентації роботи груп, обговоріть можливі наслідки нелегальної міграції, спільні ознаки обох злочинів.
4. Для закріплення інформації запропонуйте учасникам вправу-кейс: «Чи можна віднести цей випадок до торгівлі людьми?». Рекомендується виконувати це завдання у малих групах. Кожна з них отримує свою історію, вивчає її та дає аргументовану відповідь на поставлене питання. Для проведення вправи можна скористатися історіями, що містяться у *Додатку 1.1.*, або підготувати власні (бажано, щоб в одній з історій було описано випадок нелегальної міграції).

Теоретична інформація

Торгівлю людьми іноді плутають з іншими явищами (зокрема з нелегальною міграцією). Дехто вважає, що незаконна міграція є обов'язковою складовою торгівлі людьми, дехто навіть ототожнює ці поняття. Частково це відбувається тому, що між ними дійсно існує ряд спільних характеристик (наприклад, переміщення людей, дискримінація, незахищеність, уразливість положення та ін.). Проте при цьому є і ряд ознак, які дозволяють їх розмежовувати.

Відповідно до визначень, що прийняті в міжнародному праві, під «незаконним ввозом» мігрантів розуміється забезпечення з метою одержання, прямо чи опосередковано, будь-якої фінансової чи іншої матеріальної вигоди від незаконного в'їзду в яку-небудь державу-учасницю будь-яких осіб, які не є її громадянами, чи постійно проживають на її території. При цьому «незаконний в'їзд» означає перетин кордону без дотримання необхідних вимог для законного в'їзду до приймаючої держави⁹.

У той же час поняття «незаконний мігрант» визначається національним міграційним законодавством, тому в різних країнах до цієї категорії можуть потрапляти різні групи мігрантів: іноземні громадяни та особи без громадянства, які в'їжджають на територію держави за підробленими документами чи без документів; іноземні громадяни та особи без громадянства, оголошена мета в'їзду яких не відповідає їх діям та намірам; іноземні громадяни та особи без громадянства, які в'їхали в країну за тимчасовою візою та залишилися там понад дозволений строк перебування; іноземні громадяни та особи без громадянства, які незаконно переткнули кордон й ін.

Тобто нелегальна міграція являє собою одну з форм територіального переміщення населення, специфіка якої полягає в тому, що в процесі такого переміщення чи перебування мігрантів у державі, яка їх приймає, порушуються чинні правові норми. Порівняльний аналіз понять «торгівля людьми» та «незаконна міграція» дозволяє виділити деякі спільні ознаки, зокрема переміщення людей. До того ж у випадку торгівлі людьми міжнародні кордони перетинаються, як правило, нелегально або напівлегально.

Але при цьому «важливо визнати існування принципіальної різниці між торгівлею людьми та міграцією в тому, що стосується використаних засобів і цілей переміщення. Хоча торгівля людьми і міграція займають один «міграційний простір», оскільки обидві пов'язані з переміщенням людей, у випадку торгівлі людьми мова йде про те, що людей змушують залишати домівки за допомогою обману або за примусом з метою експлуатації»¹⁰.

При незаконному ввезенні мігрантів, хоча воно нерідко здійснюється в принижуючих людську гідність або небезпечних умовах, йдеться про людей, які дали згоду на таке переміщення. Що стосується постраждалих від торгівлі людьми, то вони або ніколи не давали такої згоди, або, якщо згоду і було спочатку отримано, це втрачає будь-який сенс у результаті застосування злочинцями шахрайських, примусових та інших злочинних дій.

Хоча нелегальні мігранти через незаконність свого перебування у країні потрапляють в уразливе становище, через що змушені працювати без оформлення трудового договору та соціальних гарантій, в тому числі за низьку платню, на відміну від жертв торгівлі людьми, їх спершу ніхто не мав наміру експлуатувати. Основним джерелом прибутків злочинців є гроші, отримані за організацію переміщення. Зазвичай, стосунки між перевізником та мігрантом закінчуються відразу після прибуття останнього у країну призначення.

З іншого боку, торгівля людьми є особливою прихованою формою організованої злочинності, оскільки при-

9 Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. (http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_790)

10 Доповідь Спеціального доповідача щодо торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, представлений Генеральній Асамблеї ООН, 65 сесія, 2010 р. (http://sartraccc.ru/Traffic/conf_report/0018/unvswomtraffic.pdf)

буток отримується від подальшої експлуатації «живого товару».

Ще однією суттєвою відмінністю є те, що незаконний ввіз мігрантів завжди має транснаціональний характер, а торгівля людьми може відбуватися і в межах однієї країни.

При цьому реальні випадки можуть містити елементи обох злочинів. Чимало постраждалих від торгівлі людьми починають свою подорож, погодившись на те, щоб їх нелегально перевезли з однієї країни до іншої, а пізніше їх шантажем, погрозами або примусом піддають експлуатації.

Примусова праця – усяка робота або служба, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось покарання, для котрої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

(ст. 2.1. Конвенції МОП № 29 про примусову працю).

Ознаки примусової праці / трудової експлуатації:

- відсутність згоди на роботу (її недобровільний характер);
- фізичне утримання на місці виробничої діяльності, обмеження свободи пересування;
- психологічне примушення;
- робота без оплати (наприклад, задля погашення боргу) або за дуже низьку платню;
- робота в умовах, несумісних з поняттям гідної праці;
- обман відносно виду і умов праці;
- утримання посвідчень особи або інших документів;
- загроза покарання (засоби утримання в ситуації примусової праці);
- фактичне насильство або явна загроза:
 - фізичного насильства відносно особи або її сім'ї, близьких;
 - сексуального насильства;
 - ув'язнення або іншого фізичного обмеження свободи дій;
 - грошових штрафів;
 - видачі органам влади (поліції, міграційній службі тощо) і депортації;
 - звільнення з нинішньої роботи;
 - недопущення до майбутньої роботи;
 - виключення з суспільного життя;
 - позбавлення прав і привілеїв;
 - позбавлення їжі, даху та інших засобів для існування;
 - переведення на роботу з гіршими умовами;
 - втрати соціального статусу.

Запитання для самоконтролю:

1. До яких груп країн належить Україна: країна походження, країна призначення чи країна транзиту жертв торгівлі людьми?
2. Що таке «торгівля людьми»?
3. Які групи елементів входять до складу цього злочину? Чи співпадають елементи міжнародного визначення торгівлі людьми з елементами, закріпленими в національному законодавстві?
4. Що таке «нелегальна міграція»?
5. У чому полягає відмінність між торгівлею людьми та нелегальною міграцією? Що між ними є спільного?

Сесія 2. Як і чому відбувається торгівля людьми. Наслідки торгівлі людьми

Загальна тривалість – 200 хв.

Структурні елементи:

- Причини торгівлі людьми (робота в 3 групах – 30 хв.)
- Форми торгівлі людьми (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- Етапи торгівлі людьми (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- Групи ризику (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція та обговорення – 15 хв.)
- Наслідки торгівлі людьми (робота в 3 групах – 30 хв., рольова гра – 45 хв.)
- Торгівля людьми: міфи та стереотипи (вправа «У кожного своя думка» – 45 хв.)

■ **ПРИЧИНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

Методичні рекомендації:

1. Поясніть учасникам, що причини торгівлі людьми можна умовно поділити на 3 групи: зовнішні, внутріш-

ні і причини, пов'язані з так званим «людським фактором».

2. Об'єднайте учасників у 3 групи, кожна з яких має з'ясувати окрему групу причин.
3. Зробіть підсумок.

Теоретична інформація

Існує багато причин торгівлі людьми. Їх можна поділити на зовнішні (якщо розглядати торгівлю людьми як світовий ринок), внутрішні (притаманні країні) та причини, пов'язані з так званим «людським фактором».

До *зовнішніх причин* торгівлі людьми відносять такі:

- існування попиту на дешеву робочу силу;
- розвиток секс-індустрії та секс-туризму;
- дефіцит органів у донорській системі;
- наявність війн чи збройних конфліктів;
- відкриття кордонів та падіння «залізної завіси»;
- недосконалість системи протидії торгівлі людьми (невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо запобігання торгівлі людьми та захисту постраждалих реальним умовам, брак механізмів реалізації законів, мінімальний ризик настання негативних наслідків для самих торгівців, неузгодженість міграційної політики з реаліями ринку праці в країнах, лояльність законодавства в багатьох країнах світу до занять проституцією);
- формування міжнародних кримінальних об'єднань, інтернаціоналізація тіньової економіки;
- зростання різниці між багатими і бідними країнами.

Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів, як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось із родичів чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування за кордоном, значно полегшує процес виїзду.

Крім того, на ситуацію певним чином впливає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють торгівцям людьми диверсифікувати методи роботи. Зокрема, все частіше використовуються електронні оголошення, Інтернет-чати, форуми й т. ін.¹¹

Причини торгівлі людьми потрібно шукати і в існуванні *внутрішніх чинників*, серед яких слід зазначити:

- відкриття кордонів, що спрощує можливості для туризму і пошуку роботи;
- економічні (економічна нестабільність у державі, наявність тіньової економіки, високий рівень безробіття, обмеженість можливостей працевлаштування, низький рівень доходів більшої частини населення, перш за все, молоді);
- соціальні (порушення принципів соціальної справедливості, поглиблення прірви між верхами та абсолютною більшістю населення, несприятливі побутові умови, особливо у молоді, невіра в позитивні зміни в країні);
- інформаційні (погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їх наслідки, публікації багатообіцяючої реклами в пресі та «агітація», низька обізнаність стосовно своїх прав);
- правові (відсутність належної системи захисту потерпілих, недостатня захищеність українських громадян від рук «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами, недостатнє покарання злочинців, посилення загальної криміналізації суспільства, в т.ч. міграційних процесів, відсутність закону про соціальний захист українських громадян за кордоном).

Впродовж останніх років на першому місці серед внутрішніх факторів залишається скрутне економічне становище. Значна частина громадян має низькі заробітки, які не дотягують до межі бідності, в тому числі і за висококваліфіковану працю (лікарі, медичні працівники, вчителі, серед яких абсолютна більшість – жінки). Спостерігається унікальне явище обвального зниження рівня життя навіть тієї частини населення, що за світовими стандартами відноситься до «середнього класу». Криза призвела до зниження рівня самозахисту громадян, погіршення загального психологічного стану. За принципом «вже гірше не буде» люди погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не замислюючись про можливі наслідки.

Серед *причин, пов'язаних з «людським фактором»*, можна назвати такі:

- складні стосунки в сім'ї (відсутність або недостатність батьківської опіки над дітьми, девіантна поведінка батьків – вживання алкоголю, наркотиків або кримінальна діяльність, наявність насильства в сім'ї, авторитарна поведінка батьків, що провокує протест, жорстоке поводження, очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї, порушення емоційних контактів між членами родини);
- низький рівень освіти, слабкі професійні навички;
- психологічні та поведінкові (не сформованість позитивного образу «Я», зависока або занижена самооцінка, відсутність системи цінностей, амбіційність, бажання зробити запаморочливу кар'єру, швидко

11 Доповідь Спеціального доповідача щодо торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, представлений Генеральній Асамблеї ООН, 65 сесія, 2010 р.

без зайвих зусиль заробити великі гроші, жага до «красивого життя», надмірна схильність до ризикованої поведінки, зайва довірливість);

- особливості психофізіологічного та соціального розвитку сучасних підлітків (підвищена пізнавальна активність, жага до подорожування, пізнання нового, незнайомого, екстремального; прискорене дорослішання, примірювання на себе стереотипів дорослої поведінки; бажання бути матеріально незалежними від батьків);
- інформаційні (поверхові уявлення про легкість життя в західних країнах, необізнаність людей про існування проблеми, реклама сексу й ін.).

Аналізуючи причини торгівлі людьми, ми можемо переконатися в тому, що «в основі проблеми лежить широкий спектр взаємопов'язаних факторів. Такі фактори, як бідність, дискримінація за статевою ознакою або відсутність можливостей для працевлаштування, узяті окремо, зовсім необов'язково стають причиною торгівлі людьми; підвищений ризик для окремих категорій громадян стати жертвами торгівлі людьми, обумовлює, швидше, комбінація багатьох факторів»¹².

■ ФОРМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації:

1. Методом «мозкового штурму» з'ясуйте в яких формах може відбуватися торгівля людьми.
2. Запитайте учасників, які, на їхню думку, форми є найбільш розповсюдженими.
3. Прочитайте міні-лекцію. Проілюструйте її прикладами.

Теоретична інформація

Торгівля людьми може відбуватися у різних формах.

Серед них:

- рабство або звичай, подібні до рабства;
- підневільний стан;
- залучення в боргову кабалу;
- торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації;
- торгівля людьми з метою використання у порнобізнесі;
- торгівля людьми з метою трудової експлуатації (примусова праця);
- торгівля людьми з метою використання у жебракуванні;
- торгівля людьми з метою вилучення органів;
- торгівля людьми з метою використання у збройних конфліктах;
- торгівля людьми з метою втягнення у злочинну діяльність;
- проведення дослідів над людиною без її згоди;
- примусова вагітність;
- усиновлення/ удочеріння з метою наживи.

Проаналізуємо більш детально кожну з цих форм.

Рабство – це таке становище чи стан особи, по відношенню до якої використовують деякі або всі права, притаманні праву власності¹³.

Під **звичаями, подібними до рабства** розуміються:

- **боргова кабала**, тобто стан чи становище, що виникає внаслідок застави боржником у забезпечення боргу особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо належним чином обумовлена цінність виконуваної роботи не зараховується в погашення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений (на практиці в таке становище потрапляє, наприклад, жінка, яку продали у дім розпусти іншої країни, власник якого, сплативши гроші продавцю за жінку, відбирає у неї всі документи, обіцяючи повернути їх лише після відпрацювання нею сплаченої ним суми і отримання ним прибутку);
- **кріпацький стан**, тобто таке користування землею, коли користувач зобов'язаний за законом, звичаєм чи угодою жити і працювати на землі, що належить іншій особі, і виконувати певну роботу для такої особи за винагороду або без такої, і не може змінити такий стан;
- будь-який інститут чи звичай, через які: жінку обіцяють за винагороду видати чи видають заміж, без права відмови з її боку, її батьки, опікун, родина або будь-яка інша особа або група осіб за винагороду грошима або натурою; чоловік жінки, його родина або його клан мають право передати її іншій особі за винагороду або іншим чином; жінка після смерті чоловіка передається у спадщину іншій особі;
- будь-який інститут чи звичай, в силу яких дитина передається одним або обома її батьками чи своїм опікуном іншій особі, за винагороду або без такої, з метою експлуатації цієї дитини чи її праці¹⁴.

¹² Доповідь Спеціального доповідача щодо торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, представлена Генеральній Асамблеї ООН, 65 сесія, 2010 р.

¹³ Конвенція про рабство 1926 р., ст.1.(http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_857)

¹⁴ Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства 1956 р., ст.1 (http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_160)

Під особою, яка перебуває у *підневільному стані*, мається на увазі особа, яка перебуває у стані чи становищі, створеному в результаті інститутів чи звичаїв, подібних до рабства.¹⁵

Примусова праця передбачає працю, до якої особа примушується насильством чи будь-яким іншим способом і внаслідок якої відбувається присвоєння матеріальних результатів її праці (зокрема прибутку) власником засобів виробництва. Прикладами примусової праці може бути праця у будь-якій сфері виробництва чи послуг взагалі без оплати або з оплатою, яка явно не відповідає характеру та інтенсивності роботи.

Сексуальна експлуатація – це вид експлуатації праці особи у сфері проституції, під якою слід розуміти надання сексуальних послуг за гроші чи іншу матеріальну винагороду, або у суміжних сферах (у сфері розпусних дій з дітьми, надання разових сексуальних послуг ув'язненим та деяким іншим особам, співжиття з метою систематичного отримання сексуального задоволення тощо), незалежно від того, чи дозволений у тій чи іншій країні або її окремих місцевостях цей вид діяльності.

Використання у порнобізнесі означає використання особи як сутенера, утримувача будинку розпусти, актора при зйомках порнографічних фільмів, статиста при виготовленні порнографічних журналів тощо.

Усиновлення (удочеріння) з метою наживи – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки для її наступного використання у жебрацтві, занятті азартними іграми, втягнення у злочинну діяльність, а також для подальшого укладання щодо неї договорів купівлі-продажу, міни та інших, які передбачають фактичну передачу права власності.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчинені з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах.

Примусова вагітність означає посягання на волю жінки, пов'язане з тим, що вона завагітніла, у т. ч. шляхом штучного запліднення, у примусовому порядку.

Використання у збройних конфліктах передбачає використання особи для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав тощо.

Проведення дослідів над людиною без її згоди – це дії, вчинювані без вільної згоди людини, повної і об'єктивної поінформованості їздатного пацієнта про стан його здоров'я, мету запропонованих дослідів, прогноз можливого розвитку захворювання, наявність ризику для життя та здоров'я.

Торгівля органами або тканинами людини означає укладання угод, що передбачають їх купівлю-продаж. Згідно із законодавством України укладання таких угод є незаконним у всіх випадках, крім випадків купівлі-продажу кісткового мозку.¹⁶

Дана класифікація не є вичерпною, оскільки торгівля людьми – це достатньо динамічне явище, і злочинці, які займаються цим бізнесом, швидко реагують на зміни в соціально-економічній та політичній ситуації, законодавстві, системі протидії торгівлі людьми. Тому постійно з'являються нові форми, і цей список залишається відкритим.

Звичайно, масштаби тієї чи іншої форми експлуатації співставити досить складно через брак точної інформації. Найбільш розповсюдженими формами вважають трудову та сексуальну експлуатацію. Міжнародні документи звертають увагу на те, що більше 70% постраждалих від торгівлі людьми продаються з метою надання сексуальних послуг. Але дані наведені в Доповіді МОП за 2009 рік свідчать про різке зростання трудової експлуатації українських громадян. Ще в 2004 році в нашій країні кількість випадків торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації у 2 рази перевищувала кількість випадків торгівлі з метою примусової праці. Але вже до 2007 року кількість жертв трудової експлуатації впритул наблизилася до кількості жертв сексуальної експлуатації. Позначилася тенденція до того, що найближчим часом показники зрівняються, а незабаром використання безкоштовної робочої сили навіть переважатиме¹⁷.

Таку тенденцію підтверджує статистика, наведена Міжнародною організацією з міграції в Україні. Більшість потерпілих у 2010 році – це жертви трудової експлуатації. На другому місці – сексуальна експлуатація та жебрацтво¹⁸.

По допомогу звертаються потерпілі, які вивозилися, перепродавалися та експлуатувалися у таких сферах, як будівництво, каменоломні, лісопосади, прокладання залізничних колій, сільське господарство, нелегальний вилов риби, підпільні майстерні з пошиття одягу та переробка харчової продукції.

Так, в Запорізькій області було затримано злочинну групу, яка упродовж кількох років постачала до Російської Федерації практично дармову робочу силу, необхідну для будівництва залізниць у Сибіру. Українські гастарбайтери повинні були працювати по 15 годин на день, їм доводили непосильні норми виробітку, годували запліснявілим хлібом та дешевою крупою. Гроші видавали лише на цигарки та чай і обіцяли розрахуватися

15 Теж саме, ст.7

16 Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007, с.329

17 Глобальна доповідь, представлена відповідно до механізму реалізації Декларації МОП основних принципів та прав у сфері праці, МБП, Женева, 98 сесія 2009 (<http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2005/index.htm>)

18 Джерело: База даних МОМ щодо ідентифікованих жертв торгівлі людьми (www.iom.org.ua)

по закінченні терміну вахти. Дехто не витримував і тікав. Та чи далеко втечеш, коли навколо тайга, документи відібрав бригадир, а у кишенях нічого? Одні поверталися, інших повертали силоміць, а доля деяких заробітчан досі не відома. Через таке «залізничне пекло» пройшло понад сотню наших співвітчизників, котрі таким чином сподівалися заробити на безбідне існування¹⁹.

Досить розповсюдженою формою торгівлі людьми є жебракування. Для цього работоргівці, зазвичай, використовують тих, для кого формальна зайнятість практично неможлива, – інвалідів, дітей, людей похилого віку. Їх використовують як усередині країни, так і за кордоном. Так, Інтерполом було викрито українське кримінальне угруповання, яке перевозило під виглядом туристів глухонімих з України, Білорусі та Молдови до Західної Європи, де їх змушували жебракувати і віддавати від \$ 700 до \$ 1000 щомісяця. Слідство з'ясувало, що на бандитів працювало більше 400 глухонімих.

Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях Риму. У засобах масової інформації в Румунії злочинці розмістили інформацію про реабілітацію дітей-інвалідів у клініках Італії на пільгових умовах. Злочинці зібрали дітей на візках і транспортували їх до Риму. Діти-інваліди були змушені проживати у наметах, а протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Самостійно діти не могли пересуватися, отже, опинилися в повній залежності від злочинців, які відмовляли їм навіть в елементарній медичній допомозі.

Вивезення дітей для використання в жебракуванні фіксувалося і в Україні. Так, малолітні діти з Вінницької області, яких виховувала мати-одиначка, були передані нею за певну грошову винагороду до рук родини для жебракування на території Російської Федерації.

На жаль, останніми роками набула поширення жаклива форма торгівлі людьми з метою вилучення органів. Перша згадка про імпорт людських органів до Західної Європи відноситься до 1987 р., коли правоохоронні органи Гватемали знайшли 30 дітей, призначених для використання у цьому бізнесі. Потім з'явилися повідомлення з Бразилії, Аргентини, Мексики та інших країн. Першим заарештованим за таку торгівлю став громадянин Єгипту. В 2003 році Парламентська асамблея Ради Європи констатувала, що міжнародні злочинні угруповання вже освоїли прибутковий ринок незаконної торгівлі органами, який породив величезний дефіцит у донорській системі. Відомо, що від 15 до 30% хворих вмирає, так і не дочекавшись трансплантації. Очікується, що дедалі ситуація буде погіршуватися, і період очікування операції, який зараз складає у середньому 3 роки, збільшиться до 10 років²⁰.

Щоб пересвідчитися в тому, що така торгівля процвітає, достатньо набрати в пошуковому вікні Рунету слова «куплю нирку» чи «продаю органи», і з'являться тисячі оголошень. Є навіть спеціалізовані сайти, наприклад www.rochkarochka.ru, на головній сторінці якого розміщена така інформація: «Криза крокує по планеті, але у вас є шанс! Продавши нирку, ви зможете допомогти собі прямо зараз! Поспішіть!»

Чимале занепокоєння у світової спільноти викликає і зростання масштабів торгівлі дітьми для усиновлення. Зокрема, про це йдеться в Рекомендації Ради Європи 1828 (2008) «Зникнення новонароджених дітей для нелегального усиновлення в Європі»²¹.

Набуває великих обертів нова форма сексуальної експлуатації – дитячий сексуальний туризм, тобто «комерційне сексуальне використання дітей людьми, які приїждять зі своєї країни в іншу, зазвичай менш розвинуту країну, для участі в сексуальних стосунках з дітьми»²².

Анонімність, доступність дітей, відчуття вседозволеності, уява про себе як про багату людину із цивілізованої держави порівняно з бідними громадянами країн «третього світу» складають певну групу чинників існування сексуального туризму. Більше того, досвід свідчить, що такі туристи дуже часто виправдовують свою поведінку тим, що вони насправді допомагають дітям, коли дають їм гроші, не замислюючись над тим, які наслідки це має для дитини.

Враховуючи велику кількість в Україні дітей-сиріт, дітей вулиці та бездоглядних дітей, а також привабливість для дитини заробити гроші, можна очікувати на суттєве зростання злочинності в цьому напрямі²³.

Особливо небезпечною формою торгівлі людьми є використання неповнолітніх у зоні бойових дій. За оцінками ЮНІСЕФ, зараз 300 тис. дітей до 18 років експлуатуються більш ніж в 30 зонах збройних конфліктів.

■ ЕТАПИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації:

1. Запропонуйте учасникам назвати етапи торгівлі людьми (на основі визначення «торгівля людьми»).
2. Прочитайте міні-лекцію. Проілюструйте її прикладами.

19 Джерело: <http://mvs.gov.ua>

20 Доповідь Генерального Секретаря ООН: Попередження незаконного обігу органів людини, боротьба з ним та покарання за нього, Відень, квітень 2006 р. (<http://unbisnet.un.org:8080>)

21 Текст, прийнятий Асамблеєю 24 січня 2008 р. (7-е засідання)

22 Права людини в Україні - 2006. XXI. Основні проблеми порушення прав людини в торгівлі людьми. Узагальнена доповідь правозахисних організацій (www.khpg.org)

23 Там же

3. Обговоріть з учасниками наступні питання:

- Для чого було поетапно розглянуто злочинні дії торговців людьми?
- Як це може допомогти розірвати ланцюг злочину?
- Що саме можна зробити на кожному з етапів, щоб не стати жертвою?

Теоретична інформація

Класична схема діяльності злочинних груп, що займаються торгівлею людьми, виглядає так:



Типові приклади рекламних оголошень, які дають привід замислитися:

«Робота в кращих клубах Європи для дівчат 18-30 років. Усі витрати за рахунок фірми. Щомісячна оплата від 1500 доларів США»

«Робота. Всі будівельні спеціальності, сільськогосподарські роботи, водії, хатні робітниці, няні. Велика Британія, Ізраїль, Іспанія, Об'єднані Арабські Емірати, Португалія. Вимоги до претендентів: чоловіки та жінки 18-55 років. Швидке оформлення закордонних паспортів та віз».

Кожен з цих етапів супроводжується рядом дій, котрі ставлять жертву все в більшу залежність від торговця людьми та підтримують здійснення усього процесу.

Першим етапом торгівлі людьми є *вербування*, він нерозривно пов'язаний з наступними та створює сприятливі умови для їх реалізації.

У широкому значенні вербування – це схвалення людини до згоди на її використання в якості виконавця певних видів робіт або надання послуг.

У контексті торгівлі людьми під вербуванням слід розуміти втягнення особи в експлуатацію у будь-який спосіб та під будь-яким приводом.

Цей етап може здійснюватися як шляхом повного чи часткового обману майбутньої жертви, так і у насильницький спосіб.

У першому випадку людині, наприклад, обіцяють працевлаштування у певній сфері, а потім змушують займатися іншою діяльністю, у другому – особа хоча і знає, чим вона буде займатися, однак її обманюють стосовно умов праці або країни призначення, у третьому – застосовуються засоби примусу (в т.ч. викрадення), коли людина не може виявити свою волю.

Вербування може здійснюватися різними шляхами:

- через оголошення про працевлаштування або навчання за кордоном в ЗМІ чи Інтернеті;
- через туристичні, шлюбні, модельні агенції, фірми з працевлаштування за кордоном;
- через запрошення по програмі AU PAIR;
- через листування («наречена по пошті»);
- через спеціалізовані сайти;
- через фізичних осіб-вербувальників (свах, колишніх постраждалих від торгівлі людьми, «випадкових» знайомих);
- через близьке оточення (друзів, родичів, знайомих, сусідів).

Вербувальники дають брехливі обіцянки і надії, намагаються представити роботу за кордоном як єдиний спосіб заробити необхідні гроші. Свої дії найчастіше мотивують «простим людським бажанням допомогти». Вони також можуть запропонувати фінансову допомогу або допомогу по оформленню проїзних документів, віз тощо. Таким чином, майбутня жертва вже підпадає під економічну залежність.

Зробивши свою роботу, вербувальники передають жертву до рук перевізників.

Переміщення людини – це зміна місця її перебування шляхом перевезення та іншого переміщення її як через державний кордон країни, так і в межах території країни²⁴.

Воно може бути відкритим чи таємним, примусовим чи добровільним, легальним чи нелегальним. Переміщення відбувається за маршрутами, які визначаються попитом та пропозицією. Нерідко жертв перед переміщенням укривають (переховують в спеціальних приміщеннях, не випускають за територію, змінюють

24 Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України./ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007, с.342

зовнішність).

Наступний етап торгівлі людьми – *передача* людини, яка є об'єктом торгівлі, до рук покупця або його представників. Так само відповідною дією з боку партнера по угоді є *отримання* такої особи. Таким чином, здійснюється акт купівлі-продажу, в результаті якого жертва переходить у власність іншої людини.

Кінцевим етапом торгівлі людьми є *експлуатація* людини.

Щоб змусити людину підкоритися, торгівці людьми використовують різні методи: вилучають документи, ставлять у боргову кабалу (жертва повинна відпрацьовувати «витрачені» на неї гроші, сплачувати за житло, їжу), обкладають великими штрафами, застосовують фізичне насилля, катують, погрожують, шантажують (наприклад, депортацією для нелегальних мігрантів, розголошенням інформації про зайняття проституцією й т. ін.), обмежують свободу пересування та спілкування тощо.

■ ГРУПИ РИЗИКУ

Методичні рекомендації:

1. Дайте визначення поняттю «група ризику».
2. Методом «мозкового штурму» з'ясуйте, хто може входити до групи ризику.
3. Зрозумійте відповіді учасників.

Теоретична інформація

Жертвою торгівлі людьми може стати хто завгодно, незалежно від статі, віку, соціального статусу. Навіть немовля може опинитися у рабстві. Так, наприклад, згідно статистики МОМ, наймолодшій врятованій ними людині було 3 роки, а найстаршій – 73 роки. Постраждати від торгівлі людьми може як жінка, так і чоловік, як малозабезпечена людина, так і достатньо благополучна.

Тим не менш, можна виділити декілька груп підвищеного ризику.

Група ризику торгівлі людьми – це група, що об'єднує особливо вразливих людей, щодо яких існує висока ймовірність, що вони можуть стати об'єктами торгівлі людьми.

До групи ризику торгівлі людьми належать: діти, зокрема діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, діти з малозабезпечених сімей, безпритульні та бездоглядні діти, діти з особливими потребами; безробітні особи працездатного віку; особи з сільської місцевості; особи з низьким рівнем доходів; особи з низьким рівнем освіти; особи, які працюють за кордоном, насамперед нелегально; особи, які нелегально виїжджають за кордон або нелегально в'їхали чи перебувають на території України; особи, які користуються послугами зі знайомств, у тому числі за кордоном, з посередництва в укладенні шлюбів та створенні сім'ї; особи, які займаються модельною діяльністю; особи, які працюють у сфері розваг; особи, які займаються проституцією; особи, які постраждали від торгівлі людьми тощо, насамперед жінки, що належать до перерахованих категорій.²⁵

Крім того, до групи ризику можна віднести інші соціально незахищені та неблагополучні верстви населення: багатодітних, батьків, самотніх матерів, інвалідів, залежних від алкоголю та наркотиків, жертв насилля в сім'ї, нелегальних мігрантів.

Сфери ризику торгівлі людьми – пов'язана з переміщенням, насамперед за кордон, діяльність у сфері туризму, працевлаштування та навчання, усиновлення, розваг, оздоровлення, надання послуг зі знайомств, посередництва в укладенні шлюбів та створенні сім'ї, модельна діяльність, перевезення²⁶.

■ НАСЛІДКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації:

1. Зробіть наголос на тому, що торгівля людьми має величезні негативні наслідки не тільки для самої жертви.
2. Об'єднайте учасників в 4 групи, кожна з них має перерахувати наслідки для постраждалого, його сім'ї, суспільства, держави.
3. Зрозумійте відповіді учасників.
4. Проведіть рольову гру. Зачитайте учасникам історію постраждалого (*Додаток 1.2*), розподіліть між ними ролі персонажів. Після підготовки кожен має розповісти історію від імені обраного героя, висловити почуття героя до себе, до інших учасників історії, повідомити від імені свого героя про подальші плани.
5. Після закінчення гри підведіть підсумок.

Теоретична інформація

Торгівля людьми є багатогранною проблемою, негативні наслідки якої відчувають на собі не тільки ті, хто потрапив у таку ситуацію, а й їхні сім'ї, суспільство та навіть держава.

²⁵ Проект Закону України «Про протидію торгівлі людьми»

²⁶ Там же

Наслідки для постраждалого: тяжка праця проти своєї волі, життя в атмосфері страху та знущання, неможливість приймати самостійні рішення, постійний контроль, обмеженість свободи пересування та спілкування або повна ізоляція, незадовільні побутові умови, ризик депортації або ув'язнення, психічні розлади, висока вірогідність травматизму, небезпечні хвороби (в т.ч. статеві захворювання, ВІЛ/СНІД), відсутність доступу до медичного обслуговування, особистісна та професійна деградація, стигматизація у разі повернення додому та інші проблеми фізичного, медичного і соціального характеру.

Наслідки для сім'ї постраждалого: втрата родинних зв'язків, відсутність достовірної інформації про зниклого члена родини, хвилювання, розлучення дітей з батьками, високий ризик розпаду сім'ї, психологічного та емоційного віддалення членів родини у разі повернення додому, ризик стати об'єктом насмішок та осуду.

Наслідки торгівлі людьми для суспільства: руйнування суспільної моралі, небезпечне «звикання» громадської свідомості до негативного явища, поширення венеричних захворювань, СНІДу, депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій, зростання агресивності та жорстокості, збільшення кількості самотніх покинутих людей похилого віку та дітей-сиріт, криміналізація суспільства тощо.

Наслідки для держави: зростання рівня злочинності, корупції, негативний вплив на ринок праці, проблеми у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері, уповільнення розвитку країни, втрата генофонду нації тощо.

■ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: МІФИ ТА СТЕРЕОТИПИ

Методичні рекомендації:

1. Поясніть учасникам, що таке міфи та стереотипи і чому вони виникають у даному випадку.
2. Підготуйте аудиторію для проведення вправи «У кожного своя думка», розмістивши у різних кутках аудиторії таблички «Згоден», «Не згоден», «Не впевнений».
3. Роз'ясніть правила: на екран виводиться по одному міфу стосовно торгівлі людьми, а учасники відповідно до свого ставлення мають зайняти певне місце в аудиторії та пояснити свою позицію (за бажанням).
4. Запитайте, чи змінилася у когось думка після виконання цієї вправи.
5. Обговоріть, чим шкідливе існування таких міфів та стереотипів.

Теоретична інформація

Відносно торгівлі людьми існує багато міфів та стереотипних суджень. Стереотипи взагалі дуже розповсюджені в суспільстві. Вони виникають внаслідок схильності людей до спрощеного мислення та виступають як умовні «ярлики», що наклеюються на людей та явища. Через те, що стереотипи дають хибне уявлення, яке зовсім не відповідає дійсності, їх часто називають міфами.

Деякі поширені міфи стосовно торгівлі людьми:

1. *Зі мною такого не станеться.*

Так зазвичай вважають благополучні люди, які мають вищу освіту, гарну роботу, достаток. Але факти переконують, що від ризику потрапити у ситуацію торгівлі людьми ніхто не застрахований. До того ж сучасні работорівці стали значно винахідливішими і почали використовувати більш витончені методи вербування.

2. *Торгівля людьми – це торгівля лише молодими жінками, яких використовують виключно у сексуальній сфері.*
Існує думка, що жертвами торгівців людьми, як правило, стають дівчата та молоді жінки, яких змушують займатися проституцією. Але багато прикладів свідчать про те, що у ситуацію торгівлі людьми можуть потрапити чоловіки, діти і навіть люди похилого віку. Використовувати їх можуть у різних сферах: на виробництві, у сільському господарстві й т. ін.

3. *Вони знали, що їх може очікувати, тож самі й винні.*

Люди потрапляють до тенет работорівців у результаті обману, шахрайства, шантажу, погроз. Навряд чи хтось свідомо погодиться обмежити свою свободу, працювати безкоштовно, жити у поганих умовах, терпіти знущання.

4. *Тільки малоосвічені, наївні люди можуть стати жертвами торгівлі людьми.*

За даними МОМ, більш як половина постраждалих, що звернулися по допомогу, закінчили технікум/коледж або мають вищу освіту. Тож говорити про низький рівень освіти не можна. Крім того, чимало людей отримують пропозицію з працевлаштування від тих, кому вони довіряють.

5. *Люди, які не обмежені у свободі пересування, не є жертвами торгівлі людьми.*

У арсеналі торгівців людьми є багато різних засобів впливу на жертву. Тому обмеження у свободі пересування не є обов'язковим.

6. *Торгівля людьми завжди пов'язана з перетином кордону.*

Останнім часом в Україні, як і в деяких інших державах Центральної та Східної Європи, зафіксовано зростання обсягів внутрішньої торгівлі людьми.

7. *Друзі та родичі не можуть бути замішаними у торгівлі людьми.*

Друзі, родичі, знайомі – це ті, кому довіряють найбільше. Останнім часом сформовано нову стратегію вер-

бування, коли людину, що пропрацювала деякий час на експлуататора, відпускають за умови, що замість себе вона приведе двох-трьох інших «працівників». Залякані жертви повертаються додому і проводять своєрідну рекламну кампанію серед своїх друзів та далеких родичів. За даними МОМ, 17 % постраждалих були продані у рабство своїми ж друзями, партнерами чи колегами.

8. Робота у сусідній Росії є менш ризикованою, ніж у Туреччині.

Росія в очах багатьох українців і досі не сприймається як іноземна держава. Відсутність візового режиму, володіння мовою і нібито заможніше життя російських громадян підштовхує наших співвітчизників погоджуватися на сумнівні пропозиції. Однак саме Росія є зараз основною країною призначення для українських громадян.

Запитання для самоконтролю:

1. Перелічіть основні причини торгівлі людьми в Україні.
2. Які існують форми торгівлі людьми? Які з них найбільш розповсюджені?
3. Що таке «примусова праця», «сексуальна експлуатація»?
4. Що розуміють під «звичаями, подібними до рабства»?
5. Назвіть основні етапи торгівлі людьми.
6. Що таке «вербування» та яким чином воно може відбуватися?
7. Що слід розуміти в контексті торгівлі людьми під «переміщенням людини», «передачею людини», «отриманням людини»?
8. Що таке «група ризику»?
9. Які особи зазвичай становлять групи ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми?
10. Назвіть основні наслідки торгівлі людьми.

Сесія 3. Нормативно-правова база з питань протидії торгівлі людьми

Загальна тривалість – 60 хв.

Структурні елементи:

- Торгівля людьми з точки зору прав людини (робота з документами та обговорення – 30 хв.)
- Міжнародне та національне законодавство з питань протидії торгівлі людьми (міні-лекція – 10 хв.)
- Статус осіб, які постраждали від торгівлі людьми (міні-лекція з обговоренням – 10 хв.)
- Поняття «складні життєві обставини» (міні-лекція з обговоренням – 10 хв.)

■ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З ТОЧКИ ЗОРУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Методичні рекомендації:

1. Роздайте усім учасникам тренінгу роздрукований витяг з тексту Загальної декларації прав людини (Додаток 2).
2. Після ознайомлення з документом учасники мають відповісти, які статті Декларації прав людини порушуються у ситуації торгівлі людьми.
3. Зробіть підсумок.

Теоретична інформація

Загальна декларація прав людини, прийнята у 1948 році, проголошує: усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах, ніхто не повинен знаходитися у рабстві, зазнавати тортур або жорстокого поводження, кожна людина має право на працю, відпочинок, свободу думки.

Зараз усіма державами визнається, що торгівля людьми є злочином, який супроводжується грубим порушенням численних прав та посяганням на гідність і цілісність людської особистості. Вперше таку концепцію було проголошено на всесвітній конференції з прав людини, яка відбулася у Відні в 1993 році. І саме з позиції захисту прав людини в останні роки розроблялася низка міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею людьми: Гаазька міністерська декларація (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи, що її доповнюють (2000 р.), Брюссельська декларація (2002 р.), Конвенція Ради Європи про заходи з протидії торгівлі людьми (2005 р.) й ін.

На міжнародному та національному рівнях активно декларується, що за порушення прав постраждалих від торгівлі людьми держави повинні нести відповідальність.

У ситуації з торгівлею людьми порушуються такі базові права:

Право на життя, свободу та особисту недоторканність: постраждалі завжди зазнають попрання своїх прав стосовно свободи та особистої недоторканності, нерідко потрапляння у ситуацію торгівлі людьми призводить до смерті.

Свобода від рабства: торгівля людьми визнається міжнародною спільнотою як одна з форм сучасного рабства.

Право на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського поводження: особи, які потрапили у ситуацію

торгівлі людьми, дуже часто зазнають принизливого ставлення до себе, потерпають від фізичного та психологічного насильства, гвалтування та тортур.

Рівність перед законом: дуже часто ставлення суддів та представників судової влади до осіб, які постраждали від торгівлі людьми, залежить від статі, раси, національності, наявності чи відсутності легального статусу чи походження.

Свобода пересування та вільного вибору місця проживання: зазвичай, людей, які стали об'єктом торгівлі людьми, позбавляють можливості вільного пересування, відбирають паспорт та документи, обмежують спілкування будь з ким або утримують в ув'язненні.

Право на працю: особи, які були продані, одержують мізерну платню або взагалі не одержують, працюють в жахливих умовах і не можуть нічого зробити для їхнього поліпшення.

Право на відповідний рівень життя: особи, які потерпіли від торгівлі людьми, дуже часто не мають можливості нормально харчуватися, змушені жити в поганих умовах, їм може бути відмовлено в медичній допомозі. Їм загрожує втягнення в наркотичну або алкогольну залежність, інфікування у разі заборони використовувати контрацептиви.

Право на відпочинок: людину примушують працювати понаднормово, без вихідних.

Свобода одруження: права жінок порушуються, коли у шлюбі вони не мають рівних прав з чоловіками або коли жінок змушують укласти шлюб проти волі.

■ МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації:

1. Прочитайте міні-лекцію, зробивши наголос на основних документах міжнародного права.
2. Роздайте кожному учаснику перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми (Додаток 3).
3. Ознайомте учасників з чинним національним законодавством.
4. Зробіть підсумок.

Теоретична інформація

Міжнародне законодавство про протидію торгівлі людьми представлене цілою низкою правових документів – декларацій, конвенцій, угод тощо.

Першим документом, що заклав фундамент міжнародного співробітництва у цій сфері, став Заклик Лондонської конференції по боротьбі з торгівлею жінками в цілях сексуальної експлуатації до держав про укладення багасторонніх угод та створення відповідних національних комітетів (1899 р.)

Пізніше, в 1904 році, в Парижі більшістю європейських держав було підписано міжнародну угоду, спрямовану на боротьбу з «білим рабством». Цей термін виник тому, що у той час особлива увага приділялася жінкам з Великобританії, яких примушували займатися проституцією в країнах континентальної Європи. Після цього європейськими державами було підписано ще декілька документів у сфері протидії торгівлі жінками, і тільки в 1949 році проблему було розглянуто дещо ширше – Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами.

Серед загального правового комплексу виділяється декілька знакових міжнародних актів. Основним документом, що заклав основу сучасної системи протидії торгівлі людьми, став Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Це перший міжнародно-правовий інструмент, яким встановлюється відповідальність держав за запобігання і припинення торгівлі людьми і покарання за неї. Протокол про торгівлю людьми є головним першоджерелом, до якого країни звертаються з метою вироблення власних національних підходів до боротьби з цим злочином, формування основ регіональної політики і визначення напрямів міжнародної співпраці в даній області.

У грудні 2000 року в м. Палермо (Італія) Україна, спільно з іншими 124 країнами світу, підписала ці міжнародні документи і ратифікувала 4 лютого 2004 року на сесії Верховної Ради України.

Треба відмітити, що Україна першою з пострадянських країн визнала проблему торгівлі людьми як одну з найнебезпечніших для суспільства, результатом чого стало введення в 1998 р. до Кримінального кодексу України статті 124-1 «Торгівля людьми». До речі, включення статті, що передбачала відповідальність за торгівлю людьми в цілому, а не тільки жінками, на той момент стало прецедентом не тільки на пострадянському просторі, а й у Європі.

У 2001 р. Верховна Рада України приймає новий Кримінальний кодекс, до складу якого увійшла стаття. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини». Міра покарання за цей злочин була посилена.

Крім закріплення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, виникла необхідність створення механізму боротьби з цим злочином. Першою спробою консолідації зусиль стало прийняття у 1999 р. Програми попередження торгівлі жінками та дітьми.

Наступним документом, що мав координувати діяльність на державному рівні, стала Комплексна програма протидії торгівлі людьми на 2002-2005 рр.

У 2007 р. Кабінет міністрів України ухвалив Державну програму протидії торгівлі людьми до 2010 року, спрямовану на створення умов для протидії торгівлі людьми, підвищення ефективності роботи з виявлення таких злочинів, удосконалення нормативно-правової бази, підтримки постраждалих, вдосконалення роботи реабілітаційних центрів.

Але слід відзначити, що на сьогоднішній день в законодавстві України існує ряд «білих плям» у частині регулювання цієї діяльності. Більш того, немає відповіді на ключове питання: кого саме слід відносити до постраждалих від торгівлі людьми. Чинне законодавство не містить також спеціальних норм, які б передбачали надання цільової допомоги даній категорії осіб.

Тому й досі при наданні допомоги користуються нормами Закону «Про соціальні послуги» та наказами «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах», «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах».

Отже давно назріла нагальна потреба прийняти спеціальний законодавчий акт. За підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні був розроблений проект закону про протидію торгівлі людьми, який передбачає вирішення вказаних проблем.

Законопроект складається з десяти розділів («Реалізація державної політики у сфері протидії торгівлі людьми», «Повноваження органів державної влади щодо протидії торгівлі людьми», «Механізми запобігання торгівлі людьми», «Механізми боротьби з торгівлею людьми», «Механізми надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми», «Протидія торгівлі дітьми», «Міжнародне співробітництво», «Відповідальність у сфері протидії торгівлі людьми»).

Прийняття цього закону очікується найближчим часом.

В межах реалізації проекту «Розбудова Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (НМП) в Україні» було розроблено Методичні рекомендації щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевої самоврядування, інших органів, установ і організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, які затверджені Донецькою облдержадміністрацією на період його дії.

■ СТАТУС ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації:

Прочитайте міні-лекцію з елементами обговорення.

Теоретична інформація

Офіційний (правовий) статус потерпілої людина може отримати тільки через правоохоронні органи після порушення кримінальної справи. В даному випадку в межах кримінального процесу виноситься постанова про визнання особи потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України. Проте, у багатьох випадках люди, відносно яких фактично були скоєні відповідні злочинні дії, внаслідок різних обставин не звертаються до правоохоронних органів. При цьому вони теж потребують допомоги і соціальної реабілітації. З юридичної точки зору надання допомоги постраждалій особі може не залежати від її офіційного визнання жертвою злочину.

На даний момент чинним законодавством ще не урегульоване питання, яку саме особу слід вважати постраждалою від торгівлі людьми, який орган приймає рішення про надання їй соціального статусу і якими є правові наслідки такого статусу.

Поки на практиці доречно застосовувати такий підхід:

- *особа, яка постраждала від торгівлі людьми* – особа, визнана у встановленому законодавством порядку потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»);
- *особа, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми* – особа, яка не визнана у встановленому законодавством порядку потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України, але при цьому у суб'єктів взаємодії є достатні підстави вважати, що вона була залучена у ситуацію торгівлі людьми.

■ ПОНЯТТЯ «СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ»

Методичні рекомендації:

1. Поясніть учасникам у зв'язку з чим необхідно розглянути питання «складні життєві обставини».
2. «Мозковим штурмом» з'ясуйте, що слід розуміти під «складними життєвими обставинами».
3. Узагальніть інформацію.
4. Зачитайте визначення цього терміну відповідно до чинного законодавства.

5. Обговоріть наступні питання:

- Що спільного між постраждалими від торгівлі людьми і людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. Чи є якісь відмінності? Наскільки обґрунтований підхід: постраждалі від торгівлі людьми – це люди, що опинилися у складних життєвих обставинах?

Теоретична інформація

Надавачі соціальних послуг майже ніколи не виділяють осіб, що постраждали від торгівлі людьми, у окрему категорію.

Зазвичай вони отримують допомогу як «особи, що опинилися у складних життєвих обставинах». Організаційні та правові засади надання соціальної допомоги цій категорії громадян регулюються Законом України «Про соціальні послуги».

Стаття 1 цього Закону визначає, що «складні життєві обставини – це обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо)²⁷».

Хоча у наведеному в Законі переліку тих, хто отримує соціальні послуги, постраждалі від торгівлі людьми окремо не згадуються, їх можна віднести до будь-якої категорії.

Запитання для самоконтролю:

1. Які основні права людини порушуються злочином «торгівля людьми»?
2. Назвіть основні міжнародні та національні документи з питань протидії торгівлі людьми.
3. Кого саме слід відносити до постраждалих від торгівлі людьми?
4. Що включає поняття «складні життєві обставини»?

27 <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>

МОДУЛЬ II. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА РОБОТА З НИМИ

Сесія 4. Особливості роботи з постраждалими від торгівлі людьми

Загальна тривалість – 70 хв.

Структурні елементи:

- Поняття «уразливий стан» (міні-лекція – 5 хв., вправа-кейс – 30 хв.)
- Психологічна травма, посттравматичний стресовий розлад (міні-лекція з обговоренням – 35 хв.)

■ ПОНЯТТЯ «УРАЗЛИВИЙ СТАН»

Методичні рекомендації:

1. Зверніть особливу увагу на те, що одним із засобів впливу торгівців людьми є використання уразливого стану особи.
2. Запитайте учасників, що вони розуміють під «уразливим станом особи».
3. Дайте визначення терміну відповідно до чинного законодавства.
4. Запропонуйте учасникам ознайомитися з історією постраждалого (*Додаток 1.3.*) та відповісти на такі питання:
 - Чи знаходився герой у складних життєвих обставинах?
 - Чи можна його стан охарактеризувати як уразливий?
 - Чи можна вважати його згоду добровільною?
5. Обговоріть ставлення учасників до цього випадку та особисте ставлення до героя історії.
6. Підсумуйте роботу. Запитайте учасників про корисність цієї вправи.

Теоретична інформація

Нерідко людина потрапляє у ситуацію торгівлі людьми через те, що знаходиться в уразливому стані, чим вміло користуються вербувальники.

Тлумачення поняття «уразливий стан» міститься у примітці 2 статті 149 Кримінального кодексу України. Ось як трактує його законодавець:

«під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин»²⁸.

Уразливим стан особи слід визнавати в усіх випадках, коли за обставинами справи її згода на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною під впливом зазначених суб'єктивних та/або об'єктивних причин і не відповідала її справжнім інтересам²⁹.

При цьому, незважаючи на зовні охоплююче визначення цього поняття, воно залишається оціночним: лише органи розслідування і суд можуть на підставі конкретних обставин справи встановити, чи був стан особи насправді уразливим³⁰.

Дуже важливо розуміти, що постраждалі, знаходячись в уразливому стані, потрапляють у ситуацію, коли у них немає іншого вибору, окрім як підкорятися експлуатації, і тому їх не можна піддавати осуду або притягнути до відповідальності за злочинні діяння, які могли бути здійснені під примусом або в результаті того, що стали об'єктом торгівлі людьми.

1. Розкажіть учасникам, що таке психотравма та ПТСР, чому вони виникають у постраждалих від торгівлі людьми.
2. Запропонуйте учасникам назвати можливі прояви (симптоми) психічних розладів у постраждалих. Надайте інформацію.
3. Запитайте учасників, як, на їхню думку, це може вплинути на роботу з постраждалими. Надайте інформацію.
4. Обговоріть, що слід враховувати при роботі з постраждалими.
5. Підведіть підсумок.

Теоретична інформація

Постраждалі від торгівлі людьми випробовують на собі дію різних психотравмуючих факторів, що виходять за межі звичайного людського досвіду – жорстоке поводження, знущання, шантаж, психологічний тиск, приниження, фізичні покарання тощо. У результаті інтенсивної дії таких чинників психіці людини завдається величезної шкоди, іншими словами вона отримує *психологічну травму*.

28 Кримінальний кодекс України (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>)

29 Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007, с. 343

30 Там же

Психологічний стан, що виникає як негайна або відстрочена реакція на екстремальну або травматичну подію, називають *посттравматичним стресовим розладом* (ПТСР).

У спрощеному вигляді можна сказати, що цей розлад розвивається, коли постраждалі стикаються з однією або декількома ситуаціями, які носять настільки екстремальний характер, що вони не в змозі зрозуміти, що відбувається або прийняти той факт, що це відбувається з ними.

Існують три основні *стратегії виживання*:

- *Уникнення* – постраждалі роблять усе можливе для того, щоб уникнути подальшого насильства або знущань. Наприклад, вони можуть виявляти покірливість і слухняно виконувати усі вказівки торгівців людьми.
- Так званий «*стокгольмський синдром*» – це ідентифікація себе з торгівцями людьми. Формується, коли постраждалі відчувають, що вони більше не можуть терпіти насильство, що вони ізольовані від навколишнього світу, втеча неможлива або небезпечна. Їм може здаватися, що хазяїн реагує на те, як вони поведуться. Щоб правильно вибрати і засвоїти ту манеру поведінки, яка викличе схвалення торгівців людьми, постраждалі роблять спроби поставити себе на їх місце, уявити їх погляди та почуття.
- Ідентифікація зі злочинцями стає ще глибшою, якщо торгівці людьми періодично вдають, що їх турбує доля постраждалих. Це ще більш підсилює дезорієнтацію жертв, дає їм надію на те, що їм вдасться контролювати ситуацію і уникати подальшого насильства завдяки правильній поведінці. У результаті вони можуть навіть відмовлятися від співпраці при зустрічах з представниками правоохоронних органів або не робити ніяких кроків для власного порятунку. В окремих випадках міра ідентифікації настільки велика, що постраждалі придумують неймовірні пояснення у відповідь на конкретні докази того, що вони стали об'єктом торгівлі.
- *Байдужість*. Постраждалим здаються чужими власні думки і емоції, вони повністю втрачають своє «я», їх життя зводиться до простого існування.

В умовах постійної загрози, постраждалі можуть вагатися на межі двох протилежних реакцій: гіперзбудження або байдужості.³¹

Основні симптоми психічних розладів у постраждалих від торгівлі людьми:

- вони можуть проявляти вражаючу байдужість або апатію відносно насильства, тобто взагалі нездатні усвідомлювати, що до них застосовується насильство;
- вони можуть перестати співвідносити насильство з собою і розглядати його як те, що сталося з іншою людиною;
- вони можуть втрачати відчуття часу і страждати провалами пам'яті;
- вони можуть страждати фрагментацією сприйняття та відчуттів;
- вони можуть постійно повертатися до минулого, їм здаватиметься, що вони знову переживають насильство;
- вони можуть наполегливо намагатися уникати всього, що хоча б опосередковано нагадує про травматичні події;
- вони можуть відсторонитися від навколишнього реального світу та оточення, аж до повної ізоляції.

Для них також можуть бути характерні: амнезія, психічна нестабільність, непередбачуваність, напади агресії та неконтрольованих емоцій, роздратування, стан повного спустошення, імпульсивні дії або повна безпорадність.

ПТСР нерідко йде поруч з іншими розладами: тривожними неврозами, депресіями, схильністю до суїцидів, алкогольною та наркотичною залежностями, психопатичними розладами, психосоматичними захворюваннями (наприклад, серцево-судинними, порушенням сну).

Стресовий розлад небезпечний тим, що без необхідного лікування може тривати роками, виснажуючи психічні та фізичні сили організму.

Основні симптоми психологічних травм, що ускладнюють ідентифікацію постраждалих і роботу з ними:

- постраждалі нерідко заперечують, що були предметом торгівлі людьми;
- у них, швидше за все, виникнуть труднощі при спробі чітко і послідовно розповісти про все, що з ними сталося;
- їм може бути складно пригадати, що саме відбувалося з ними насправді;
- оскільки постраждалі не завжди усвідомлюють, чому вони не здатні пригадати пережите, вони можуть бути схильні заповнювати провали в пам'яті правдоподібними деталями пережитої ситуації. Результатом цього можуть стати протиріччя в їхній розповіді;
- вони можуть вороже ставитися до тих, хто хоче їм допомогти, особливо до працівників правоохоронних органів.

Усі фахівці, що працюють з постраждалими від торгівлі людьми, повинні розуміти, що їх небажання «розкриватися», швидше за все, є наслідком перенесеної травми і рідко пов'язано з обдуманим рішенням не йти на співпрацю.

31 Посібник для співробітників правоохоронних органів, суддів, співробітників неурядових та міжнародних організацій, що узагальнює передовий досвід в області боротьби з торгівлею людьми. EC/MOM (<http://www.belgium.iom.int/AGIS2003/pdf/AGIS%20I%20-%20Guides/RussianTrainer.pdf>)

При цьому важливо запобігти нанесенню постраждалому повторної травми, включаючи спроби звинуватити їх, використовувати осуджувачий тон, чинити на них надмірний тиск. Українці необхідно проявити співчуття до їх переживань і надати їм доступ до спеціалізованої допомоги. Не виключено, що лише після такої допомоги і певного часу самостійності людина знову буде в змозі приймати інформовані рішення відносно свого майбутнього.

Запитання для самоконтролю:

1. Що слід розуміти під «уразливим станом особи»?
2. Що таке психотравма та ПТСР, чому вони виникають у постраждалих від торгівлі людьми?
3. Назвіть можливі прояви ПТСР. Як це треба враховувати при наданні допомоги постраждалим?

Сесія 5. Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми

Загальна тривалість – 260 хв.

Структурні елементи:

- Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми: сутність та необхідність (вправа «Мозаїка» – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- У чому полягає складність ідентифікації (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 5 хв.)
- Методи виявлення постраждалих (робота в групах – 25 хв.)
- Самоідентифікація (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- Ознаки, за якими можна ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми (міні-лекція – 5 хв., робота в групах 1 – 30 хв., міні-лекція – 10 хв., робота в групах 2 – 30 хв.)
- Основні правила та принципи проведення інтерв'ю (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- Тактика інтерв'ю. Опитувальник (міні-лекція – 10 хв., робота в групах – 35 хв., рольова гра – 60 хв.)

■ ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ

Методичні рекомендації:

1. Зробіть наголос на тому, що ідентифікація є важливим елементом системи протидії торгівлі людьми.
2. Сформулюйте визначення «ідентифікація постраждалих» на основі узагальнення відповідей учасників (вправа «Мозаїка»). Надайте інформацію. Зверніть особливу увагу на те, що незалежно від здобуття постраждалим офіційного статусу, допомога йому має надаватися невідкладно. Підкресліть зв'язок між успішністю розслідування та допомогою постраждалому.
3. Запитайте учасників, в чому, на їхню думку, полягає важливість ідентифікації постраждалих. У разі необхідності, надайте додаткову інформацію.
4. Підведіть підсумок.

Теоретична інформація

Ідентифікація є ключовим і дуже важливим елементом системи протидії торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим.

Дотепер не існує єдиного узгодженого визначення «ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми» або «виявлення постраждалих». У міжнародному праві та в літературі з проблематики торгівлі людьми ці поняття досить часто вживаються як синоніми.

З контексту застосування терміну «виявлення (ідентифікація) постраждалих від торгівлі людьми» у різних актах міжнародного права випливає, що *ідентифікація є комплексом дій, у ході яких фахівці, на підставі даних, отриманих від особи, яка ймовірно опинилася в ситуації торгівлі людьми або інших осіб, що мають відомості про протиправні дії відносно цієї особи, здійснює аналіз отриманої інформації, порівнює ознаки злочину з елементами визначення торгівлі людьми і приходить до висновку, що дана особа є постраждалою від торгівлі людьми.*

Отже ідентифікація тісно пов'язана з визначенням злочину «торгівлі людьми». При цьому слід розуміти, що вона не передбачає кваліфікації злочину, і тому отримані відомості підлягають лише загальній перевірці, по ним не збирають точних доказів (не стосується правоохоронних органів).

Згідно з міжнародними стандартами роботи з постраждалими, ідентифікація має відкривати їм доступ до негайної допомоги. Причому це не мусить залежати від того, яка структура першою увійшла у контакт з особою, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми.

Іноді під ідентифікацією розуміють надання постраждалим від торгівлі людьми офіційного статусу. Але, як відомо, за чинним законодавством це можливо лише у разі звернення до правоохоронних органів, що є правом, а не обов'язком постраждалих. Вони мають право вибору, до яких саме організацій звернутися за допомогою і отримати пакет соціальних послуг.

Звичайно, точну відповідь на питання чи дійсно відносно конкретної людини стався кримінальний злочин може дати лише суд, ґрунтуючись на результатах офіційного розслідування. Але ці процедури можуть тривати досить довго, а допомога постраждалим повинна надаватися якнайшвидше через те, що вони зазвичай

знаходяться в поганому психологічному і фізичному стані. Крім того, від надання допомоги нерідко залежить і сам хід кримінального розслідування, оскільки стан людини після здобуття необхідної допомоги нормалізується, вона починає ставитися до співробітників правоохоронних органів з більшою довірою, відвертіше розповідає про те, що дійсно з нею сталося, її поведінка, як свідка кримінального процесу, стає стабільнішою.

Отже, ми дійшли висновку, що виявлення жертв торгівлі людьми, як процедура, що відкриває доступ до необхідної допомоги, має здійснюватися швидко, незалежно від процедури кримінального переслідування і, в той же час, з достатньою мірою точності³².

Про важливість і необхідність ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми йдеться і в різних міжнародних документах. Зокрема, у Доповіді Верховного комісара ООН «Рекомендовані принципи та керівні положення з питання прав людини і торгівлі людьми» говориться: *«Нездатність правильно виявити особу, що стала предметом торгівлі людьми, швидше за все, приведе до подальшої відмови цій особі в здійсненні її прав. Тому держави зобов'язані прагнути того, щоб така ідентифікація була можлива і здійснювалася»*.³³

Тож виявлення постраждалих, перш за все, необхідне для захисту їхніх прав. Але ідентифікація важлива і для суспільства. Якщо постраждалі не виявлені, то торгівці людьми залишаються безкарними і скоюють нові злочини, з'являються все нові жертви торгівлі людьми. Таким чином, невиявлені випадки торгівлі людьми призводять до поширення цієї проблеми у суспільстві. На жаль, результати досліджень свідчать, що 65% постраждалих від торгівлі людьми так і не вдається ідентифікувати.

На думку багатьох міжнародних експертів, щоб досягти значних успіхів у протидії торгівлі людьми, необхідно докласти усіх зусиль до суттєвого збільшення кількості виявлених випадків торгівлі людьми. На сьогодні це є однією з ключових задач всієї системи протидії торгівлі людьми. При цьому слід зазначити, ідентифікація не повинна перетворюватися на свого роду бюрократичну державну реєстрацію жертв торгівлі людьми.³⁴

■ У ЧОМУ ПОЛЯГАЄ СКЛАДНІСТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Методичні рекомендації:

1. Обговоріть, у чому полягає складність ідентифікації.
2. Узагальніть інформацію.

Теоретична інформація

Щороку сотні тисяч людей у світі стають жертвами торгівлі людьми. Але лівова частина випадків торгівлі людьми так і залишається невиявленою. Відбувається це з різних причин:

- постраждалі не довіряють представникам офіційних структур, не знають своїх прав, не мають інформації щодо можливості отримання необхідної допомоги;
- постраждалі не сподіваються на торжество справедливості і не бачать сенсу у зверненні до офіційних структур;
- вони не можуть адекватно оцінити те, що з ними відбулося, і зробити правильні кроки і т. ін.;
- часто постраждалі бояться помсти работоргівців, яка може бути спрямована не лише на них, а й на членів їхніх сімей;
- люди, що піддалися сексуальній експлуатації, остерігаються розголосу цього факту через можливість суспільного осуду;
- часто постраждалі, що знаходяться на території іноземної держави, бояться відповідальності за порушення міграційного законодавства цієї країни, на яке вони пішли, щоб отримати роботу;
- існує небезпека появи «фальшивих» жертв, які видають себе за постраждалих від торгівлі людьми. Наприклад, щоб уникнути покарання за інші правопорушення.

■ МЕТОДИ ВІЯВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ

Методичні рекомендації:

1. Надайте учасникам інформацію стосовно того, хто може виявляти постраждалих, що таке проактивна та реактивна ідентифікація.
2. Об'єднайте учасників у 2 групи. Дайте завдання: першій групі – визначити проактивні методи ідентифікації, які можуть застосовуватися на практиці, другій – можливі реактивні методи.
3. Проведіть презентацію кожної групи.
4. Підсумуйте результати роботи.

Теоретична інформація

Постраждалих від торгівлі людьми можуть ідентифікувати державні соціальні структури, правоохоронні органи, заклади охорони здоров'я, НУО, прикордонна служба та ін.

32 La Strada Express. Тематичне видання Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда». Виявлення жертв торгівлі людьми. Випуск №2, березень 2006, с.5

33 <http://www.un.org/ru/rights/issues/pubs.shtml>

34 La Strada Express. Тематичне видання Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда». Виявлення жертв торгівлі людьми. Випуск №2, березень 2006, с. 9

На практиці процедура виявлення найчастіше відбувається через правоохоронні органи та НУО.

Так, майже 70% осіб, які постраждали від торгівлі людьми, були ідентифіковані громадськими організаціями і близько 37% – правоохоронними органами, насамперед обласними підрозділами боротьби з торгівлею людьми. Ці цифри також включають випадки, коли постраждалих від торгівлі було спільно виявлено громадськими організаціями та правоохоронними органами – близько 11%. Майже 4% постраждалих було ідентифіковано іншими установами.

Близько 80% постраждалих отримали інформацію про можливість отримання допомоги від НУО, а 8% заявили, що їх поінформувала МОМ. Близько 20% одержали інформацію від правоохоронних органів, і приблизно 5% – з інших джерел. Сюди входять 13%, які повідомили, що отримали таку інформацію з двох або більше названих вище джерел³⁵.

Для виявлення постраждалих від торгівлі людьми можуть використовуватися як реактивні, так і проактивні методи.

Під *проактивною ідентифікацією* розуміють такі методи, коли навчені фахівці здійснюють активні дії з пошуку імовірно постраждалих від торгівлі людьми. Організація заходів проактивної ідентифікації жертв торгівлі людьми є одним з важливих напрямів діяльності працівників правоохоронних органів, особливо прикордонників, оскільки даний метод ідентифікації може застосовуватися і до осіб, які не підозрюють, що потрапили в тенета торгівців людьми. Враховуючи явну тенденцію збільшення кількості випадків торгівлі за умов легального перетину кордону, цей метод може бути використаний для ідентифікації передбачуваних жертв торгівлі людьми з метою припинення злочину на ранній стадії.

Постраждалі можуть виявлятися в ході оперативних дій правоохоронних органів, здійснюваних у місцях експлуатації потенційних жертв³⁶.

Під *реактивною ідентифікацією* розуміють пасивну стратегію виявлення постраждалих (наприклад, коли вони самі або їх рідні й близькі звертаються по допомогу).

Для того, щоб цей метод виявлення був ефективним, постраждалі повинні довіряти цим структурам, знати про свої права і знати куди слід звернутися. Тобто, постійно має проводитися сповіщення групи ризику про те, що слід робити людині, яка стала об'єктом торгівлі людьми.

Людина може безпосередньо звернутися до організації, яка надає *консультаційні послуги* постраждалим від торгівлі людьми, або вступити у контакт через *Інтернет* (веб-сторінку організації).

У деяких випадках постраждалих від торгівлі людьми можуть ідентифікувати психологи, що працюють у *навчальних закладах*.

Постраждалі можуть звертатися до ЦСССДМ, медичних закладів, центрів зайнятості та ін. соціальних структур.

Нерідко постраждалих можна виявити під час інтерактивних інформаційно-просвітницьких компаній.

По всій Україні діє низка «*гарячих телефонних ліній*» для жертв злочинів, в т.ч. і торгівлі людьми. Як правило, вони є ефективним засобом ідентифікації постраждалих.

Певних результатів можна очікувати і від «роботи з вулицею».

■ САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ

Методичні рекомендації:

1. Дайте визначення поняття «самоідентифікація».
2. З'ясуйте методом «мозкового штурму», що перешкоджає самоідентифікації постраждалих.
3. Обговоріть можливі варіанти усунення складнощів.

Теоретична інформація

Ще одним важливим аспектом, який необхідно відзначити, є самоідентифікація постраждалих від торгівлі людьми – їхня здатність аналізувати, розуміти й сприймати отриману інформацію про те, що вони стали жертвами такого серйозного злочину як торгівля людьми.

Практика свідчить, якщо вони розуміють, що постраждали від кримінальних дій, то активно беруть участь в розробці та реалізації плану реабілітації і реінтеграції.

Процес самоідентифікації може ускладнювати цілий ряд факторів, але досвідчений фахівець все ж таки може їх усунути.

35 Сьолкнер А. Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні: звіт дослідження. – К., 2008, с. 27

36 Виявлення жертв торгівлі людьми у Молдові. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда». – Кишинів, 2006, с.53

Фактори, що перешкоджають самоідентифікації постраждалих від торгівлі людьми, і рекомендації фахівцям з їх усунення³⁷

Фактори	Рекомендації
Злочин торгівлі людьми є досить складним. Він складається з ряду елементів, і на практиці потерпілий може асоціювати те, що з ним сталося, лише з одним з елементів, наприклад, з обманом. Лише добре навчений фахівець може дати відповідну оцінку тому, що відбулося.	Поясніть потерпілому, що таке торгівля людьми, які елементи вона включає.
Нерідко постраждалі не знають своїх прав або не усвідомлюють, що їхні права порушені.	Поясніть, що кожна людина від народження має певні права, які ніхто не має права порушувати. Поясніть їхні права як осіб, які постраждали від торгівлі людьми, включаючи право на відмову від допомоги на будь-якому етапі її надання.
У постраждалих може розвинути комплекс провини, через це вони вважатимуть себе негідними допомоги.	Поясніть, що постраждала особа не несе моральної відповідальності за скоєний проти неї злочин. Надайте їй досить часу для того, щоб прийняти рішення про допомогу. У разі стійкого характеру самозвинувачення важливо забезпечити доступ до допомоги кваліфікованого психолога.
Постраждалі втрачають віру в людей, вони не бажають обговорювати те, що з ними відбулося, щоб уникнути неприємних спогадів. Вони також бояться, що повідомлене ними стане відоме усім.	Повідомте постраждалу/постраждалого про дотримання принципу конфіденційності. Повідомте про можливість надання соціальної допомоги на умовах збереження анонімності. Вселіть упевненість в тому, що їй/йому можна допомогти.
Юний вік постраждалих від торгівлі людьми, відсутність життєвого досвіду або розумова відсталість не дозволяють усвідомити те, що з ними відбулося.	Залучайте кваліфікованого фахівця/психолога, що має досвід інтерв'ювання дітей і здатного виявити проблеми психічного здоров'я та наслідків насильства. Запропонуйте допомогу з психосоціальної реабілітації.

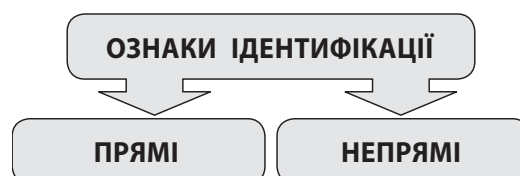
■ ОЗНАКИ, ЗА ЯКИМИ МОЖНА ІДЕНТИФІКУВАТИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Методичні рекомендації

1. Роз'ясніть учасникам, що слід розуміти під «прямими» та «непрямими» ознаками ідентифікації.
2. Надайте інформацію про прямі індикатори, що вказують на ситуацію торгівлі людьми.
3. Об'єднайте учасників у 2 групи. Дайте завдання перерахувати прямі індикатори, що ілюструють факти торгівлі людьми на двох конкретних історіях.
4. Надайте інформацію про непрямі індикатори, що вказують на ситуацію торгівлі людьми.
5. Об'єднайте учасників у 2 групи. Дайте завдання перерахувати непрямі індикатори, що ілюструють факти торгівлі людьми на двох конкретних історіях.
6. Зрезюмуйте роботу груп.

Теоретична інформація:

Всі ознаки, за якими можна ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми, можна умовно поділити на дві групи



Прямі індикатори витікають з визначення торгівлі людьми. Ми можемо говорити про факт торгівлі людьми, якщо відносно людини були здійснені певні дії із застосуванням певних способів впливу і при

³⁷ Виявлення жертв торгівлі людьми у Молдові. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда». – Кишинів, 2006, с.55

цьому переслідувалася мета – експлуатація.

Прямі індикатори:

Мали місце дії:

- вербування;
- перевезення;
- приховування;
- передача;
- отримання.

Застосовувалися способи впливу:

- погрози;
- фізичне або психологічне насильство;
- обман;
- шантаж;
- викрадання;
- шахрайство;
- використання уразливого стану;
- підкуп особи, яка контролює іншу особу;
- зловживання владою;
- боргова кабала;
- маніпулювання;
- обмеження свободи пересування;
- вилучення документів.

Переслідувалася мета:

- трудова експлуатація;
- сексуальна експлуатація;
- вилучення органів;
- використання у дослідках;
- використання в озброєних конфліктах;
- використання у злочинній діяльності;
- жебрацтво;
- примусове сурогатне материнство;
- примусовий шлюб;
- незаконне усиновлення.

Працівники соціальних установ, на відміну від правоохоронних органів, можуть бути вільнішими у виборі визначення для виявлення постраждалих від торгівлі людьми. Їх головною метою має бути забезпечення доступу до необхідної допомоги. Вони можуть гнучко реагувати на виклики часу та нові тенденції в еволюції цього злочину, застосовувати найширше зі всіх існуючих визначень торгівлі людьми.

Непрямі індикатори

На практиці може скластися така ситуація, коли спеціаліст не може відразу отримати достатньо інформації, щоб бути впевненим, що людина дійсно є постраждалою від торгівлі людьми. У цьому випадку фахівець повинен вміти використовувати непрямі індикатори.

Непрямі ознаки ґрунтуються на результатах практики і соціологічних досліджень реальних випадків торгівлі людьми (наприклад, вік жертви, її стать, наявність/відсутність документів, зовнішній вигляд, фізичний та психологічний стан, особливості поведінки й ін.)

Вік

Чим молодше передбачуваний постраждалий, тим більше вірогідність, що йдеться дійсно про торгівлю людьми. Торгівля людьми з метою примусової праці, як правило, орієнтована на молодих людей, оскільки робота в рабських умовах вимагає хорошої фізичної форми. Те ж саме можна сказати і про торгівлю людьми для сексуальної експлуатації, адже клієнти віддають перевагу молодому «товару». У разі вилучення також чим молодша і міцніша людина, тим краще. Проте, не слід забувати, що люди старшого віку теж можуть стати об'єктами торгівлі.

Стать

Значення статі багато в чому визначатиметься країною призначення і формою експлуатації. Торгівля з метою сексуальної експлуатації переважно зачіпає жінок і дівчат, оскільки гетеросексуальна проституція залишається найбільш прибутковою формою експлуатації. Проте, масштаби торгівлі чоловіками для цілей проституції (особливо підлітками і хлопчиками молодшого віку) також можуть зростати, і цей варіант не слід виключати.

Роль і значення статі у торгівлі з метою трудової експлуатації залежить від її контексту. Якщо це важка робота, наприклад, на шахтах, у полях або на риболовецьких судах, постраждалими виявляються чоловіки.

Навпаки, якщо йдеться про легші роботи (збір урожаю, роботу в швацьких майстернях, хатню роботу і т. ін.), постраждалими, швидше за все, будуть жінки.

Наявність/відсутність документів

Вилучення документів зазвичай використовується торгівцями як механізм контролю і примусу постраждалих.

Зовнішній вигляд:

- неохайність;
- дуже яскравий макіяж;
- одяг не за сезоном;
- інше.

Фізичний стан:

- наявність слідів фізичного насильства;
- травми;
- захворювання статеві системи;
- психосоматичні розлади (постійний головний біль, біль в спині, тремтіння кінцівок й ін.);
- алкогольна, наркотична залежність;
- ВІЛ/СНІД.

Психологічний стан:

- заляканість;
- злість, ворожість, агресія, гнів;
- шок;
- провали в пам'яті;
- емоційна нестабільність;
- притупленість емоцій;
- психічна неврівноваженість;
- гіперболізоване відчуття провини;
- низька самооцінка;
- депресія;
- схильність до суїциду.

Особливості поведінки:

- зухвала, демонстративна поведінка;
- «вибухова» реакція;
- невмотивована пильність;
- небажання відповідати на питання;
- оборонна позиція;
- надмірна підозрілість;
- надання помилкової, суперечливої інформації.

Інші характеристики:

- негативні характеристики місцеперебування і умов праці;
- факт недавнього перебування закордоном;
- інше.

■ ОСНОВНІ ПРАВИЛА ТА ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю

Методичні рекомендації:

1. «Мозковим штурмом» перерахуйте основні принципи, яких треба дотримуватися при проведенні інтерв'ю з постраждалим.
2. Ознайомте учасників з основними правилами проведення інтерв'ю.

Теоретична інформація

При проведенні інтерв'ю треба дотримуватися певних *етичних принципів*:

- конфіденційності;
- недискримінації;
- поваги поглядів респондента;
- коректності;
- делікатності;
- уникання безапеляційних суджень;
- урахування можливих ризиків для респондента;
- відповідальності.

Основні правила проведення інтерв'ю:

1. Місцем для інтерв'ю може бути притулок, офіс або місце проживання респондента. Важливо, щоб це було затишне і безпечне приміщення і ніхто не заважав бесіді. Присутність третіх осіб не допускається, за винятком випадків, коли респондент сам наполягає на їхній присутності.
2. Забезпечте необхідний комфорт. Запропонуйте якийсь напій (чай, сік, воду)
3. Бажано, щоб стаття інтерв'юера співпадала зі статтю ймовірно постраждалої особи.
4. Ідентифікація неповнолітніх має здійснюватися у присутності батьків або законних представників дитини. У ході інтерв'ю обговоріть також подальшу участь державних служб з захисту прав дитини у процесі реабілітації/реінтеграції.
5. Перед початком інтерв'ю проінформуйте особу, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, про те, що отримана в ході опиту інформація зберігатиметься в таємниці.
6. Ознайомте респондента з його основними правами. Розкажіть йому про те, що він має право не відповідати на неприємні для нього запитання.
7. Респондент повинен також розуміти цілі інтерв'ю і те, як використовуватиметься отримана інформація. Поясніть йому, що однією з головних цілей є з'ясування його потреб для планування подальшої допомоги.
8. Ставте прості, короткі і конкретні питання, використовуючи слова, зрозумілі респонденту. Це допоможе йому легко концентруватися і відповідати ясніше, без коливань. Уникайте вживання юридичних та інших професійних термінів.
9. Для встановлення гарного контакту з респондентом використовуйте ту ж манеру і тональність під час розмови, яку використовує він. Вивчайте його реакцію під час коротких пауз у розмові.
10. Підтримуйте візуальний контакт з респондентом впродовж всієї бесіди.
11. Пам'ятаєте, що люди схильні забувати деякі важкі моменти свого життя. Якщо це необхідно, обережно поставте навідні запитання, але не наполягайте на спогаді респондентами неприємних для них моментів.
12. Зачіпаючи тему умов експлуатації, не ставте питань, спрямованих на отримання емоційних відповідей. Це сприятиме повторній віктимізації. Будьте готові з емпатією відреагувати на страждання респондента. Якщо це доречно, підкресліть сильні сторони у поведінці та характері респондента.
13. Спробуйте виявити існуючі ризики для респондента. Будьте готові до того, що респондент повідомить вам про небезпеку, що загрожує йому. З'ясуєте також, чи мали місце погрози на адресу респондента або його сім'ї. За необхідності, зв'яжіться із співробітником УБТЛ для організації заходів персонального захисту.
14. Завжди проявляйте довіру до слів співбесідника.
15. Ставтеся до всього, що почули, зі співчуттям й участю.
16. Уникайте брати інтерв'ю у респондента, дотримуючись жорсткого шаблону або переліку питань.
17. Намагайтеся зробити спілкування більш дружнім і невимушеним.
18. Не давайте категоричних відповідей.
19. Завжди прислухайтесь, чи щиро з вами розмовляють.
20. Не бійтеся сказати, що ви маєте потребу у додатковій консультації, попросіть передзвонити через деякий час.

■ ТАКТИКА ІНТЕРВ'Ю. ОПИТУВАЛЬНИК.

Методичні рекомендації:

1. Прочитайте міні-лекцію з тактики інтерв'ю. Окремо зупиніться на техніці постановки питань.
2. Роздайте учасникам для ознайомлення анкету (Додаток 4).
3. Об'єднайте учасників у групи за професійною приналежністю. Запропонуйте їм підготувати орієнтовний перелік типових запитань для проведення інтерв'ю з клієнтом (пацієнтом) у повній відповідності з прямими обов'язками фахівця і регламентом його роботи.
4. Після презентації роботи груп відбувається обговорення.
5. Запропонуйте учасникам відпрацювати здобуті знання у рольовій грі (Додаток 1.4.). Робота у 2 групах. Один учасник групи виступає в ролі постраждалого, інший – інтерв'юера. «Постраждалий» отримує «свою історію» і рекомендації щодо поведінки (нервовий, агресивний, заляканий, депресивний), а «інтерв'юер» – анкету, яку має заповнити в процесі інтерв'ю. Учасникам дається час на ознайомлення з документами та підготовку до гри. Члени групи, до якої входять учасники, мають право їм допомагати у разі виникнення складної ситуації.
6. Після презентації кожної пари відбувається обговорення.

Теоретична інформація

Головна мета опитування – встановити, чи є підстави вважати, що опитуваний є ймовірно постраждалим від торгівлі людьми, а також отримати інформацію, яка дозволить надати йому необхідну допомогу і підтримку. У зв'язку з цим дуже важливим є створення обстановки, в якій людина відчуває себе досить комфортно та безпечно, щоб висловитися і викласти свою історію. Велику роль відіграє професіоналізм та манера спілкування інтерв'юера, його вміння встановити контакт, проявляти розуміння та співчуття, ставити питання і слухати співрозмовника, утримувати бесіду в певних межах, не перевищуючи своїх повноважень.

Рекомендується ділити на декілька фаз.

Фаза 1. Початок інтерв'ю

Поясніть, хто ви такий.

З'ясуйте причину звернення.

Повідомте про те, що розмова носитиме конфіденційний характер і постраждалий знаходиться в цілковитій безпеці.

Поясніть мету опитування.

Згадайте, що ви вже зустрічали людей в подібній ситуації і знаєте, як допомогти.

Фаза 2. Збір інформації

Дозвольте йому/їй коротко розповісти про себе.

З'ясуйте, як він/вона опинився/опинилася в цій ситуації (що передувало цьому в сім'ї, на роботі). Поцікавтеся, яка ситуація тепер.

Слухайте уважно, використовуйте питання різного типу з контрольного переліку (коли ви вважаєте це доречним).

Якщо у розповіді має місце неузгодженість або неясність, коректно попросіть дати чіткіші пояснення.

Намагайтеся не показувати вашу надчутливість і зайву зацікавленість.

Ставлячи питання, вирішіть, який об'єм інформації вам потрібно зібрати на даному етапі.

Вкажіть можливі ознаки торгівлі людьми.

Фаза 3. Спільне ухвалення рішення відносно подальших кроків

Спільно розробіть і погоджуйте подальші кроки.

Домовтеся про те, як ви підтримуватимете контакт.

Постарайтеся завершити першу зустріч «незавершеністю», відкритою проблемою, щоб йому/їй було важливо прийти знову.

Рекомендації щодо манери постановки запитань:

- Необхідно ретельно формулювати питання з метою досягнення максимальної точності відповіді.
- Питання слід ставити по одному, вони мають бути сформульовані коротко і просто.
- Питання слід ставити таким тоном, щоб заохочувати потерпілого.
- Не можна допускати тон, що демонструє недовіру, засудження або негативне ставлення.
- Бажано користуватися тими ж словами, які вживає потерпілий.
- Не можна проводити опитування в наполегливій, а, тим більш, у жорсткій формі.
- Рекомендується використовувати запитання чотирьох типів (у вказаній послідовності): розгорнуті; спеціальні; альтернативні; навідні.
- Дайте можливість розмовляти у бажаному темпі.

Розгорнуте запитання – це таке запитання, яке дозволяє постраждалому повідомити якомога більше інформації.

Приклади:

«Не могли б ви розповісти детальніше про....?»

«Поясніть, будь ласка, що мається на увазі?»

«Ви сказали, що сталося ..., що-небудь ще з цього приводу Ви пам'ятаєте?»

Можна використовувати й інші аналогічні, нейтральні за змістом фрази.

Спеціальні запитання ставляться для уточнення яких-небудь моментів або усунення неясності, що виникла під час вільного переказу подій або при відповіді на попередні розгорнуті питання. Типові приклади: ДЕ, КОЛИ, ЩО, ХТО, ЧОМУ?

Альтернативні запитання – це запитання, що пропонують декілька готових варіантів відповіді, з яких постраждалому і запропоновано вибирати. Їх використовують у випадках, коли розгорнуті й спеціальні питання не допомагають отримати додаткову інформацію доказового характеру або прояснити той або інший момент. Приклад: «У Вас відібрали документи до того, як ви перейшли кордон, або після того?»

Навідні запитання – це запитання, відповідь на які мається на увазі. Їх слід задавати лише тоді, коли всі останні типи питань не допомогли отримати від потерпілого відповідь по суті. Вони створюють реальний ризик навіювання і неточного викладу. Приклад: «Адже він забрав всі ваші гроші, чи не так?»

Запитання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «ідентифікація».
2. У чому полягає важливість ідентифікації постраждалих?
3. Що перешкоджає ідентифікації постраждалих?
4. Хто може ідентифікувати постраждалу особу?
5. Що таке самоідентифікація?
6. Що таке проактивна та реактивна ідентифікація?
7. Перелічіть прямі та непрямі ідентифікатори.
8. Якими принципами треба керуватися при проведенні первинного інтерв'ю? Яких правил дотримуватися?
9. Якою має бути тактика проведення первинної бесіди?

Сесія 6. Надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми

Загальна тривалість – 60 хв.

Структурні елементи:

- Допомога постраждалим від торгівлі людьми. Види допомоги (міні-лекція з обговоренням – 10 хв.)
- Розробка плану реабілітації постраждалого (робота в групах – 50 хв.)

■ НАДАВАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ. РОЗРОБКА ПЛАНУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛОГО.

Методичні рекомендації:

1. Проведіть міні-лекцію з елементами обговорення.

Запитання до групи:

- Чи існують якісь особливі потреби у жінок, чоловіків, дітей?
 - Чи існують якісь обмеження, що виключають можливість отримання допомоги окремими особами (наприклад, іноземцями, особами без громадянства)?
2. Роздайте учасникам для ознайомлення форму плану реабілітації (*Додаток 5*).
 3. Об'єднайте учасників у малі групи, дайте завдання розробити план реабілітації постраждалих на основі попередніх «історій» та даних, отриманих у процесі інтерв'ю.

Групи мають підготувати презентації за наступною схемою:

- проблеми постраждалого;
 - необхідні види допомоги;
 - перелік структур, які можуть надати йому допомогу;
 - необхідний комплекс послуг, які можуть надати ці структури.
4. Проведіть презентацію груп.
 5. Зробіть підсумки.

Теоретична інформація

Допомога, яка може бути необхідна постраждалим від торгівлі людьми:

- медична допомога;
- психологічна допомога;
- матеріальна допомога;
- юридична допомога;
- допомога адвоката;
- супровід у правоохоронні органи, суд, інші державні структури;
- надання притулку;
- налагодження стосунків з сім'єю і близькими людьми;
- відновлення втрачених документів;
- зустріч і супровід з аеропорту або вокзалу;
- допомога у перекваліфікації або придбанні нової спеціальності;
- допомога у працевлаштуванні або створенні власного бізнесу;
- інше.

Медична допомога:

Проблеми: У осіб, що піддалися трудовій експлуатації, найчастіше виявляються захворювання, спровоковані важкою працею на потогінних виробництвах, з порушенням санітарно-гігієнічних норм (погане освіт-

лення, непридатність приміщень для мешкання тощо). Серед них: урологічні захворювання, захворювання дихальної системи, серцево-судинні захворювання, шкірні захворювання, ослаблений зір, інфекційні захворювання (наприклад, туберкульоз), різні раніше не виявлені або недоліковані хвороби. У жінок, що піддалися сексуальній експлуатації, зазвичай діагностуються запальні захворювання статевих органів, а також інфекції, що передаються статевим шляхом (в т.ч. ВІЛ/СНІД). У більшості постраждалих, незалежно від типу експлуатації, спостерігаються серйозні психологічні порушення.

Допомога має бути спрямована на виявлення і лікування захворювань, що є наслідками торгівлі людьми.

Комплекс медичних послуг повинен включати: загальний терапевтичний огляд, ряд лабораторних досліджень (загальний аналіз крові, аналізи на сифіліс, гепатит, ВІЛ), діагностичні послуги (електрокардіограма, рентген, УЗД), гінекологічний огляд для жінок, включаючи аналіз, що виявляє статеві інфекції й т.д.); лікування виявлених захворювань.

Психологічна допомога:

Проблеми: залежна поведінка, психологічні порушення, негативні емоційні переживання, відчуження сім'ї, близьких тощо.

Допомога має бути спрямована на зниження посттравматичних явищ, забезпечення емоційної підтримки, вирішення сімейної проблематики, пошук шляхів для самореалізації й т.д.

Комплекс психологічних послуг може включати: первинне психологічне інтерв'ю, психодіагностику, моніторинг психологічного стану постраждалого, надання індивідуального психологічного консультування і психотерапії, групову психотерапію.

Соціальна допомога:

Проблеми: труднощі зі здобуттям освіти і працевлаштуванням, проблеми з житлом тощо.

Допомога має бути спрямована на соціалізацію, пошук можливостей для потерпілого жити незалежно і знайти дорогу до персонального зростання.

Комплекс послуг: надання інформаційної підтримки постраждалому, профорієнтація, професійне навчання, підвищення кваліфікації, допомога у працевлаштуванні, надання безпечного притулку.

Правова допомога:

Проблеми: відсутність документів, незнання своїх прав, страх переслідувань, погрози тощо.

Допомога має бути спрямована на захист прав постраждалого і забезпечення його безпеки.

Комплекс правових послуг може включати: допомогу у відновленні документів, юридичне консультування, представництво інтересів у суді тощо.

Запитання для самоконтролю:

1. Перелічіть основні проблеми постраждалих від торгівлі людьми.
2. Вкажіть основні види послуг, які можуть потребувати постраждалі.

МОДУЛЬ III. МЕХАНІЗМ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА. ФОРМУВАННЯ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ.

Сесія 7. Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми

Загальна тривалість – 225 хв.

Структурні компоненти:

- Національний механізм перенаправлення: необхідність впровадження, його сутність, принципи та компоненти (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 15 хв.)
- Структури, що задіяні в механізмі перенаправлення, та їхні повноваження (мозковий штурм – 5 хв., міні-лекція – 5 хв., робота в групах – 15 хв., презентація роботи груп – 30 хв.)
- Алгоритм дій з перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. Дорадчий орган та його роль у механізмі перенаправлення (робота в групах – 30 хв., рольова гра 1 – 60 хв., рольова гра 2 – 60 хв.).

■ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ: НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ, ЙОГО СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА КОМПОНЕНТИ

Методичні рекомендації:

1. Запитайте у групи, що, на їхню думку, означає «перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми».
2. Роз'ясніть сутність НМП.
3. Запитайте учасників, у чому вони бачать значення НМП. У разі потреби, надайте додаткову інформацію.
4. Обговоріть основні принципи міжсекторної взаємодії.
5. Розкажіть, які компоненти входять до механізму перенаправлення.

Теоретична інформація

Спектр послуг, яких потребують постраждалі від торгівлі людьми, настільки різноманітний, що надати їх комплексно і в повному обсязі не може жодна організація. Для належного вирішення проблеми необхідно застосовувати мультидисциплінарний підхід, який базується на чіткій взаємодії усіх суб'єктів, що надають таку допомогу та захист.

За відсутності єдиного національного положення про методи роботи, якості та функціонування механізмів такої взаємодії на регіональному рівні відрізняються в кожній області. У багатьох випадках, наприклад, партнерство залежить від особистих стосунків. У окремих випадках для вирішення цієї проблеми міжгалузевої співпраці та координації докладається чимало зусиль. Так, МВС України створило відділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми і налагодило ефективну взаємодію з НУО, які протидіють торгівлі, що дозволяє здійснювати перенаправлення постраждалих для надання допомоги. Насамперед, з НУО, які працюють за сприяння МОМ. Соціальні служби переважно не беруть безпосередньої участі в цьому процесі³⁸.

Більше того, робота з протидії торгівлі людьми не є складовою офіційно затверджених повноважень державних установ з надання соціальних послуг, тому ці установи не можуть вирізнити жертв торгівлі людьми з-поміж інших своїх клієнтів і задовольнити їхні особливі потреби.³⁹

Такі моменти ускладнюють, а в деяких випадках роблять неможливим надання необхідної соціальної допомоги постраждалим.

Тож сьогодні назріла нагальна потреба у розробці національного механізму перенаправлення, який регулював би порядок дій державних установ та неурядових організацій щодо протидії торгівлі людьми, виявлення жертв, надання їм допомоги та реінтеграції.

Стийкий інтерес органів державної влади до концепції НМП базується на ряді національних законодавчих актів та міжнародних зобов'язаннях України, а також на Плані дій ОБСЄ.

Національний механізм перенаправлення – це структура співробітництва, в межах якої державні органи та органи місцевого самоврядування виконують свої обов'язки щодо захисту та забезпечення дотримання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, координуючи свої зусилля у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством та іншими суб'єктами, які займаються наданням допомоги постраждалим від торгівлі людьми⁴⁰.

У контексті НМП термін «перенаправлення» означає передання постраждалих від торгівлі людьми або надання їм доступу до закладів і служб підтримки⁴¹.

38 Сьолкнер А. Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні : звіт дослідження, с. 5-6

39 Там же, с. 69

40 Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні. Об'єднуючи зусилля по захисту прав жертв торгівлі людьми. Практ. посібник, ОБСЄ/БДІПЛ, 2004, с. 19

41 Сьолкнер А. Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні : звіт

Значення механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми

Створення ефективного НМП в Україні допоможе:

- посилити ідентифікацію постраждалих від торгівлі людьми;
- розширити доступ постраждалим до необхідної допомоги;
- забезпечити цілісний підхід і комплексність допомоги;
- розширити спектр послуг та покращити їх якість;
- захищати права постраждалих відповідно до міжнародних стандартів;
- забезпечити участь постраждалих у кримінальному процесі та переслідування торгівців людьми (надання допомоги та захисту істотно підвищує вірогідність того, що жертва буде співпрацювати з правоохоронними органами);
- запобігти повторному потраплянню постраждалих в ситуацію торгівлі людьми та їхній віктимізації.

Принципи міжсекторної взаємодії:

- постійний контакт спеціалістів різних служб, задіяних в механізмі перенаправлення;
- взаємне інформування, з дотриманням принципу конфіденційності;
- чітке розуміння усіма сторонами переваг співпраці;
- координація з єдиного центру;
- транспарентність процесу перенаправлення;
- відповідальність і компетенція кожного учасника НМП у межах своїх повноважень;
- пріоритет інтересів постраждалих;
- професіоналізм;
- тощо.

Основні компоненти механізму перенаправлення:

Виявлення та ідентифікація

Надання допомоги, послуг з підтримки та захисту

Співробітництво та перенаправлення

1. Мозковим штурмом визначте, які структури мають входити до механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми на регіональному рівні. У разі необхідності, надайте додаткову інформацію.
2. Робота в малих групах. Учасники об'єднуються у групи за професійною приналежністю. Кожна група має обговорити такі питання:
 - Які послуги населенню надає структура/відомство?
 - Які з цих послуг необхідні постраждалим від торгівлі людьми?

По закінченні роботи групи презентують свої напрацювання.

3. Роздайте учасникам для вивчення Методичні рекомендації щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.
4. Обговоріть, чи накладає участь структури у механізмі перенаправлення які-небудь додаткові обов'язки на її працівників.

Теоретична інформація

Регіональні структури/установи, які входять до системи перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (Донецька модель):

- управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
- обласний, міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- обласна, міські, районні, районні в містах служби у справах дітей;
- управління освіти і науки облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
- головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
- головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад;
- обласний, міські, районні центри зайнятості;
- комунальна установа «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»;
- Головне управління МВС України в Донецькій області та його територіальні підрозділи;
- Управління Служби безпеки України в Донецькій області;
- Донецький прикордонний загін;
- заклади охорони здоров'я;

- дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі та позашкільні навчальні заклади;
- громадські організації, що працюють у сфері надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Повноваження суб'єктів взаємодії щодо надання допомоги особам, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми

1. *Управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:*
 - організують, контролюють та забезпечують у межах своїх повноважень виконання державних цільових програм з питань протидії та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, вносять пропозиції щодо необхідності створення реабілітаційних центрів для осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - при підготовці проектів програм з питань сім'ї, дітей та молоді забезпечують включення до цих програм заходів щодо протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, а також забезпечують реалізацію таких заходів;
 - організують підготовку та проведення засідань відповідних дорадчих органів;
 - організують підготовку та проведення засідань обласної та місцевих рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми;
 - організують поширення у територіальних громадах інформації щодо можливості та порядку одержання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми;
 - організують оздоровлення та відпочинок дітей з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми і мають право на оздоровлення та відпочинок відповідно до статті 24 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»;
 - залучають громадські організації, які працюють за напрямом надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, до здійснення соціальної реабілітації зазначених осіб, ведуть облік даних про такі громадські організації та надають відповідну інформацію іншим суб'єктам взаємодії;
 - організують навчання посадових і службових осіб суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - у разі необхідності, звертаються з клопотаннями до інших суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми.
2. *Обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:*
 - контролює і координує діяльність міських, районних, районних у містах центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді стосовно виконання загальнодержавних та інших соціальних програм щодо здійснення соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми;
 - забезпечує інформаційно-статистичний і аналітичний облік соціальної роботи з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, в межах області;
 - забезпечує проведення аналізу та оцінювання потреб постраждалих від торгівлі людьми, планування роботи щодо надання цих послуг;
 - забезпечує апробацію, впровадження і дотримання державних соціальних стандартів і нормативів, впровадження нових форм і методів проведення соціальної роботи з постраждалими від торгівлі людьми;
 - проводить тренінги і семінари для працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також інших суб'єктів взаємодії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - надає методичну допомогу спеціалістам обласних закладів соціального обслуговування щодо надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми;
 - організує соціально-інформаційну кампанію щодо доступу до соціальних послуг;
 - вживає заходів щодо профілактики торгівлі людьми під час роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися в складних життєвих обставинах;
 - забезпечує міжсекторальну взаємодію щодо надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми;
 - забезпечує поширення позитивного досвіду роботи щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - у разі необхідності організує надання допомоги особам, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, із залученням суб'єктів взаємодії, які проводять свою діяльність на обласному рівні;
 - проводить моніторинг стану діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.
3. *Міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:*
 - вживають заходів щодо надання допомоги особам, які постраждали чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми, згідно з пунктами 2.3-2.17, 3.5 Методичних рекомендацій;
 - проводять з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, соціальну роботу шляхом проведення бесід, консультувань, надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, соціально-побутових, юридичних послуг;

- здійснюють інформаційно-просвітницькі, навчальні та реабілітаційні заходи з метою попередження та профілактики складних життєвих обставин, пов'язаних з торгівлею людьми;
 - ведуть облік проведеної соціальної роботи з особами, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, готують статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з відповідних питань;
 - за запитом уповноважених органів надають інформацію щодо кількості осіб, постраждалих від торгівлі людьми, які перебувають на обліку;
 - представляють, у разі потреби, інтереси осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у суді;
 - за потребою ініціюють проведення засідання дорадчого органу для комплексного розгляду питань щодо координації діяльності суб'єктів взаємодії при наданні допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми.
4. *Обласна, міські, районні, районні в містах служби у справах дітей:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення дітей, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - мають право представляти, у разі необхідності, інтереси дітей в судах, у їх відносинах з підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності;
 - у випадках виявлення фактів порушення житлових, майнових чи інших прав та законних інтересів дітей, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, звертаються з питань надання їм допомоги до відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності;
 - при безпосередній загрозі життю і здоров'ю дитини, на підставі рішення органу опіки та піклування вживають заходів до відібрання дитини з сім'ї та передають її іншим родичам або тимчасово влаштовують до закладів соціального захисту;
 - у разі необхідності, порушують перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про направлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, до притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей (віком від 3 до 18 років) або до лікарень (віком до 3 років);
 - вживають вичерпних заходів щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян (на усиновлення, під опіку, піклування, в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, тимчасове влаштування) або до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, коли немає можливості влаштувати дитину у сім'ю;
 - ведуть облік дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, щодо яких скоєно фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насилля, у тому числі, які постраждали від торгівлі людьми;
 - здійснюють інші заходи щодо захисту прав дітей, які постраждали (ймовірно постраждали) від торгівлі людьми, відповідно до Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».
5. *Управління освіти та науки облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - забезпечують роботу психологічної служби у системі освіти з дітьми дошкільного та шкільного віку, учнями та їхніми батьками, а також студентами з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - контролюють відвідування такими особами навчальних закладів;
 - беруть участь у підготовці програм соціальної та психологічної реабілітації учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми;
 - сприяють залученню учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми, до громадської та гуртової роботи в середніх загальноосвітніх школах, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
 - надають консультації повнолітнім особам, які постраждали від торгівлі людьми, з питань реалізації ними права на освіту.
6. *Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - за направленням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - організують кваліфіковане обстеження та лікування осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - за зверненням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують вирішення питань щодо надання необхідної медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми, та перебувають на території України, у разі необхідності, залучають до вирішення цих питань громадські організації, які спроможні забезпечити оплату надання таким особам медичної допомоги;

- рекомендують санаторне лікування осіб, постраждалих від торгівлі людьми, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування.
7. *Головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації, підзвітні йому структурні підрозділи райдержадміністрацій та відповідні виконавчі органи міських рад:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - розглядають за клопотанням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді справи осіб, які постраждали від торгівлі людьми, щодо призначення державної допомоги, субсидій тощо на підставах та в порядку, встановлених законодавством;
 - сприяють вирішенню питань щодо надання особам, які постраждали від торгівлі людьми, матеріальної допомоги на підставах та в порядку, передбачених законодавством;
8. *Обласний, міські, районні центри зайнятості:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - за згодою осіб, постраждалих від торгівлі людьми, залучають їх до оплачуваних громадських робіт;
 - надають таким особам соціальні послуги та матеріальне забезпечення відповідно до законодавства про зайнятість та страхування на випадок безробіття.
9. *Комунальна установа «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» за направленням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:*
- надає в умовах цілодобового стаціонару соціальні послуги та тимчасовий притулок особам, які постраждали від торгівлі людьми, у разі відсутності у зазначених осіб засобів до існування, а також забезпечує їх харчуванням у встановленому порядку;
 - надає постраждалим особам консультації з питань застосування законодавства, допомогу в оформленні документів;
 - проводить психологічну діагностику з метою психологічної корекції, реабілітації та адаптації постраждалих осіб;
 - забезпечує надання особам, які постраждали від торгівлі людьми, іншої допомоги відповідно до свого Статуту.
10. *Головне управління МВС України в Донецькій області та його територіальні підрозділи:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - за клопотанням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають допомогу в отриманні паспортів, здійсненні реєстрації за місцем проживання (перебування) осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
 - у межах своєї компетенції сприяють іноземцям, які постраждали від торгівлі людьми, у поверненні до країни походження;
 - здійснюють у межах своєї компетенції інші передбачені законодавством повноваження щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми.
11. *Управління Служби безпеки України в Донецькій області:*
- повідомляє центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми.
12. *Донецький прикордонний загін:*
- повідомляє центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - бере участь у наданні громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми, допомоги у поверненні додому.
13. *Громадські організації, що в межах своїх статутних завдань надають допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, у відносинах з іншими суб'єктами взаємодії:*
- повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - сприяють іншим суб'єктам взаємодії щодо надання допомоги особам, які постраждали чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
 - вносять пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії та покращення якості надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - беруть участь у розробленні проектів рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - делегують своїх представників до складу координаційних рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, які розглядають питання надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
 - беруть участь у проведенні моніторингу стану діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

- реалізують інші права, передбачені Законом України «Про об'єднання громадян».

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування визначені Методичними рекомендаціями, здійснюють співробітництво з громадськими організаціями, що працюють у сфері надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та сприяють діяльності таких громадських організацій відповідно до чинного законодавства.

Суб'єкти взаємодії в межах своєї компетенції сприяють розповсюдженню інформації про можливість та порядок одержання допомоги постраждалими особами.

У разі необхідності, з урахуванням фізичного стану особи, яка постраждала або ймовірно постраждала від торгівлі людьми, та обставин, в яких перебуває ця особа, суб'єкти взаємодії, які безпосередньо виявили таку особу під час виконання своїх функцій відповідно до своєї компетенції невідкладно вживають заходів щодо забезпечення надання такій особі тимчасового притулку, первинної медичної, психологічної та іншої допомоги згідно з законодавством.

Суб'єкт взаємодії, до якого надійшло звернення іншого суб'єкта взаємодії стосовно виявлення та необхідності надання допомоги особі, яка постраждала (ймовірно постраждала) від торгівлі людьми, інформує його про результати роботи з цією особою.

■ АЛГОРИТМ ДІЙ З ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ. ДОРАДЧИЙ ОРГАН ТА ЙОГО РОЛЬ У МЕХАНІЗМІ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ

Методичні рекомендації:

1. Робота в малих групах.

Учасники об'єднуються у 4 групи і, користуючись Методичними рекомендаціями щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, що затверджені Донецькою обласною радою з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми від 28.04.2010 р. № 2, розробляють графічний алгоритм дій з перенаправлення постраждалих або ймовірно постраждалих. Для виконання вправі груп роздаються допоміжні матеріали (паперові стрілки, таблички тощо).

Після презентацій груп тренер підводить підсумок.

2. Рольова гра «Перенаправлення постраждалих». Для її проведення можна скористатися «Історіями постраждалих», наведеними у Додатку 1.5.

Гра спрямована на відпрацювання практичних навичок з перенаправлення постраждалих.

Два учасники виступають у ролі постраждалих (на основі наданих «історій»). Інші учасники тренінгу об'єднуються у 4-5 мультидисциплінарних груп та здійснюють перенаправлення. При цьому вони можуть самостійно вирішувати, як розподіляться серед них ролі представників різних структур.

Після презентації кожної групи відбувається обговорення.

Проведіть обговорення:

- Чи вдалося досягти бажаного результату?
 - З якими складнощами ви зіткнулися?
 - Якою ви бачите стратегію ефективного співробітництва?
3. Обговоріть роль дорадчого органу в механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми.
4. Запропонуйте учасникам відпрацювати алгоритм ідентифікації та надання допомоги постраждалим, скориставшись можливостями дорадчого органу. В ході гри моделюється засідання дорадчого органу, на якому учасники представляють різні структури. На підставі історії постраждалого вони розробляють комплекс заходів з вирішення виявлених проблем.

Теоретична інформація

1. Надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

- 1.1. У разі визнання уповноваженими органами досудового слідства у встановленому порядку особи потерпілою від злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України, ці органи повідомляють такій особі про можливість одержання нею допомоги та про види допомоги, яка надається кожним із суб'єктів взаємодії.
- 1.2. За згодою постраждалої особи інформація про неї протягом 3 робочих днів передається до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням такої особи.
- 1.3. За зверненням постраждалої особи уповноважений працівник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформує цю особу про можливість, види та умови одержання соціальних послуг, порядок їх надання.
- 1.4. У разі, якщо постраждала особа висловила бажання щодо взяття її під соціальний супровід, уповно-

важений працівник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із залученням (у разі потреби) представників інших суб'єктів взаємодії протягом 3 робочих днів після одержання зазначеного повідомлення здійснює соціальне інспектування.

- 1.5. За згодою постраждалої особи матеріали щодо неї подаються на розгляд дорадчого органу з питань соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.
- 1.6. На засіданні дорадчого органу більшістю голосів приймається рішення про взяття особи, постраждалої від торгівлі людьми, під соціальний супровід, або здійснення її соціального обслуговування шляхом періодичного надання соціальних послуг, розподіляються функції суб'єктів взаємодії для комплексного підходу у пошуку шляхів вирішення складних життєвих обставин цієї особи, здійснюється координація роботи суб'єктів взаємодії.
Без рішення дорадчого органу соціальний супровід постраждалої особи чи надання їй соціальних послуг на умовах періодичного обслуговування може здійснюватися за особистим зверненням такої особи в разі її письмової відмови від винесення відповідного питання на розгляд дорадчого органу.
- 1.7. Обов'язковою умовою взяття особи під соціальний супровід є згода на це такої особи та укладання договору про здійснення соціального супроводу, в якому зазначаються права та обов'язки кожної із сторін.
- 1.8. Після прийняття рішення про взяття особи під соціальний супровід центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо цієї особи формується особова справа встановленого зразка. Протягом трьох робочих днів уповноваженим працівником центру розробляється план соціального супроводу відповідної особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із зазначенням конкретних заходів щодо надання допомоги такій особі і термінів їх реалізації. При необхідності до розроблення зазначеного плану залучаються інші суб'єкти взаємодії.
- 1.9. Термін здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної особи в межах шести місяців. У разі необхідності за рішенням дорадчого органу термін здійснення супроводу може бути продовжено до одного року.
- 1.10. Залежно від конкретних обставин і стану постраждалої особи, надання їй допомоги суб'єктами взаємодії може охоплювати, зокрема:
 - надання у встановленому порядку тимчасового притулку у комунальній установі «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» (а у випадку, якщо постраждала особа є неповнолітньою – у відповідних спеціалізованих установах для неповнолітніх осіб) та забезпечення харчуванням;
 - надання правової допомоги (в тому числі роз'яснення прав і обов'язків постраждалих осіб, допомога в оформленні правових документів, а у разі необхідності – надання допомоги відповідно до кримінально-процесуального законодавства);
 - надання медичної та медично-консультативної допомоги;
 - надання психологічної допомоги у вигляді психопрофілактичних, психодіагностичних, психокорекційних заходів та психологічного консультування;
 - надання соціально-педагогічної допомоги (відновлення соціальних зв'язків, сприяння в соціальній реадaptaції, сприяння у вирішенні проблем виховання дітей тощо);
 - заходи, спрямовані на поновлення прав неповнолітніх постраждалих осіб на житло, майно, освіту тощо;
 - пошук сімей неповнолітніх постраждалих осіб або влаштування їх у встановленому порядку до спеціальних установ для неповнолітніх;
 - сприяння у працевлаштуванні (на постійну чи тимчасову роботу), або у забезпеченні вторинної зайнятості цієї особи;
 - сприяння у реалізації прав постраждалих осіб щодо одержання соціальних виплат (якщо такі особи мають відповідні права згідно з чинним законодавством);
 - сприяння у поверненні до країни походження (для іноземців) тощо.
- 1.11. Допомога особам, постраждалим від торгівлі людьми, надається безоплатно.
- 1.12. Суб'єкти взаємодії надають допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, незалежно від їхньої статі, віку, громадянства, наявності реєстрації за місцем проживання та інших ознак.
- 1.13. Міські, районні, районні у містах центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують відповідно до чинного законодавства облік інформації щодо кількості осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм соціальних послуг. Інформаційно-статистичні та аналітичні матеріали щодо вищезазначеного обліку передаються Донецькому обласному центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який забезпечує узагальнення відповідної інформації згідно зі встановленими вимогами.
- 1.14. Розголошення відомостей про особисте життя особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та іншої інформації особистого характеру, яка стала відома суб'єктам взаємодії під час виконання своїх функцій, не допускається. Службові особи суб'єктів взаємодії, винні у використанні і поширенні інформації

стосовно особистого життя постраждалої особи без її згоди, несуть відповідальність згідно з законодавством України. Відповідно до статті 37 Закону України «Про інформацію» офіційні документи, які містять інформацію стосовно особистого життя громадян, не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами.

За наявності письмового звернення правоохоронних органів відомості, які стали відомі суб'єктам взаємодії під час виконання своїх функцій, надаються цим органам згідно з чинним законодавством.

1.15. Соціальний супровід постраждалої особи припиняється за рішенням відповідного дорадчого органу у випадках:

- забезпечення її повної соціальної реабілітації;
- відмови особи від допомоги;
- невиконання цією особою умов договору щодо здійснення соціального супроводу;
- переїзду особи до іншої місцевості (в такому випадку центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за згодою постраждалої особи повідомляє про неї відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за новим місцем проживання (перебування) цієї особи, якщо воно відоме).

1.16. За наявності зазначених підстав центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді вносить відповідні відомості до облікової карти постраждалої особи.

1.17. Після завершення соціального супроводу особа у обов'язковому порядку інформується про способи соціальної підтримки, якими вона може скористатися в майбутньому. За потреби цій особі надається постпрограмна підтримка протягом двох місяців.

1.18. У разі відсутності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням постраждалої особи уповноважений орган досудового слідства за її згодою передає інформацію про неї до відповідної райдержадміністрації або виконавчого органу міської ради.

Уповноважена посадова особа райдержадміністрації або виконавчого органу міської ради за зверненням та за згодою постраждалої особи організує надання їй допомоги шляхом винесення відповідного питання на розгляд дорадчого органу та/або координаційної ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, і з урахуванням потреб постраждалої особи направляє її до відповідних суб'єктів взаємодії. Повідомлення про постраждалу особу направляється до Донецького обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який враховує одержану інформацію при веденні загального обліку постраждалих від торгівлі людьми, і, у разі необхідності, залучає до надання допомоги постраждалій особі суб'єктів взаємодії, що здійснюють свою діяльність на обласному рівні.

1.19. У випадку, якщо постраждала особа за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність одержання нею допомоги, таке рішення можуть прийняти її батьки чи усиновлювачі (як законні представники малолітньої чи неповнолітньої особи), опікун чи піклувальник, орган опіки та піклування згідно із законодавством.

У разі потреби залучення органів опіки та піклування до вирішення питань щодо надання допомоги постраждалій особі, ці органи приймають відповідні рішення невідкладно.

2. Виявлення та надання допомоги особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми

2.1. Інформацію про осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, може одержувати будь-який із суб'єктів взаємодії у вигляді особистої письмової чи усної заяви відповідної особи чи інших осіб.

2.2. У випадку одержання суб'єктом взаємодії від певної особи письмової чи усної заяви, яка дає підстави вважати, що ця особа ймовірно постраждала від торгівлі людьми і перебуває у складних життєвих обставинах, зазначеній особі невідкладно повідомляється про можливість одержання нею допомоги та про види допомоги, яка надається кожним з суб'єктів взаємодії. У разі, якщо відповідна інформація одержана суб'єктом взаємодії в письмовій чи усній формі від інших осіб (родичів особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, її знайомих тощо), їм також повідомляється про можливість та порядок надання допомоги ймовірно постраждалій особі.

2.3. У разі одержання суб'єктом взаємодії інформації щодо наявності безпосередньої загрози життю і здоров'ю дитини, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, про це невідкладно повідомляється органу внутрішніх справ та службі у справах дітей, яка вживає відповідних заходів згідно з Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866.

2.4. За наявності письмової або усної згоди особи, що ймовірно постраждала від торгівлі людьми, письмове повідомлення про неї (із зазначенням імені, прізвища та місця проживання) оперативно передається протягом трьох робочих днів до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням такої особи. При цьому особа інформується про можливість отримання та види послуг, що надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

2.5. За зверненням ймовірно постраждалої особи центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спіль-

но з іншими суб'єктами взаємодії вживає заходів щодо надання такій особі допомоги згідно з пунктами 1.3-1.17.

- 2.6. У разі відсутності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцезнаходженням ймовірно постраждалої особи, а також у випадку, якщо така особа за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність одержання нею допомоги, відповідні суб'єкти взаємодії вживають заходи згідно з пунктами 1.18, 1.19.

Дорадчий орган та його роль у механізмі перенаправлення

Дорадчий орган утворюється при управліннях (відділах) у справах сім'ї та молоді райдержадміністрацій (міських рад) згідно з пунктом 3 розділу 4 Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

До складу дорадчого органу входять представники управління (відділу) у справах сім'ї та молоді, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, а також представники управлінь охорони здоров'я, управлінь освіти і науки, органів праці та соціального захисту населення, інших структурних підрозділів місцевої адміністрації (міської ради), органів внутрішніх справ, установ виконання покарань, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян.

Засідання дорадчого органу проводиться один раз на місяць, але, у разі необхідності, можуть бути ініційовані позачергові засідання.

На засіданні більшістю голосів приймається рішення про взяття особи, постраждалої від торгівлі людьми, під соціальний супровід, або здійснення її соціального обслуговування шляхом періодичного надання соціальних послуг, розподіляються функції суб'єктів взаємодії для комплексного підходу у пошуку шляхів вирішення складних життєвих обставин цієї особи, здійснюється координація роботи суб'єктів взаємодії.

Без рішення дорадчого органу соціальний супровід постраждалої особи чи надання їй соціальних послуг на умовах періодичного обслуговування може здійснюватися за особистим зверненням такої особи в разі її письмової відмови від винесення відповідного питання на розгляд дорадчого органу.

Оскільки в більшості випадків постраждали від торгівлі людьми мають цілу низку проблем, які потребують комплексного вирішення і оперативного реагування, то використання можливостей дорадчого органу в механізмі перенаправлення є надзвичайно доцільним і ефективним.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке НМП?
2. В чому полягає необхідність його впровадження?
3. Назвіть структури, які задіяні в механізмі перенаправлення.
4. Вкажіть повноваження суб'єктів взаємодії.
5. Опишіть механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми.
6. Яку роль в системі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми відіграють дорадчі органи?

Сесія 8. Професійна етика. Формування захисних механізмів службовців

Загальна тривалість – 50 хв.

Структурні елементи:

- Професійна етика («мозковий штурм» – 5 хв., міні-лекція – 10 хв.)
- Синдром професійного вигорання: попередження та захист (міні-лекція – 10 хв., робота в групах – 25 хв.)

■ ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА

Методичні рекомендації:

1. «Мозковим штурмом» з'ясуйте, якими принципами мають керуватися спеціалісти при роботі з постраждалими від торгівлі людьми.
2. Надайте інформацію щодо принципів роботи з постраждалими.

Теоретична інформація

Постраждалі від торгівлі людьми потребують особливої уваги та індивідуального підходу, при роботі з ними спеціаліст має неухильно дотримуватися певних морально-етичних принципів.

Принципи роботи з постраждалими

Конфіденційність. Постраждалі зазвичай соромляться того, що з ними трапилося, вони бояться осуду, зневаги суспільства, соціальної ізоляції. З іншого боку, вони володіють інформацією про кримінальний світ, що робить їх украї уразливими, адже вербувальники/торгівці багато знають про жертв. Ось чому постраждалі мають бути абсолютно впевнені, що все розказане ними залишиться в повній таємниці. Конфіденційність та анонімність є фундаментальними принципами роботи. Тільки за цієї умови постраждалі відчувають себе у безпеці і можуть розповідати про свої проблеми.

Добровільність участі постраждалих у програмах допомоги. Постраждалі мають отримати повний обсяг інформації стосовно своїх прав та можливостей. При цьому вони вільні приймати допомогу або відмовлятися від послуг, що надаються.

Пріоритетність інтересів постраждалого. Постраждальний є найбільш компетентною особою у власній ситуації, тому треба поважати і приймати усі його рішення. Не слід робити якісь кроки, якщо на це немає згоди клієнта.

Професійний підхід. Постраждалим має допомагати персонал, навчений працювати з такою категорією клієнтів, який спроможний забезпечити захист їхніх прав та дотримання інтересів, включаючи запобігання повторній віктимізації.

Неупереджене ставлення. До постраждалого потрібно відноситися з повагою, визнаючи його людську гідність. Чим би не займалися постраждалі, ніколи не треба їх засуджувати, оскільки вони діяли під впливом обману та насильства і не винні в тому, що з ними трапилося. Послуги з надання соціальної допомоги повинні базуватися на тому, що єдиними винуватцями є торгівці людьми.

Усіляко уникайте критики та оцінок.

Довіра. Клієнт має переконатися, що йому вірять, інакше відчуття провини у нього підсиляться, і він «закриється». Іноді постраждалі свідомо чи несвідомо приховують деякі факти або змінюють певну інформацію, обманюють, щоб зняти з себе певну напругу або виглядати в чужих очах краще. Слід ставитися до цього з розумінням.

Прихильне ставлення за будь-яких обставин. Цілком природно, якщо жертви відчувають себе ображеними, поведуться агресивно, знаходяться в депресії або відчувають страх. Вони пройшли через екстремальні ситуації, піддавалися жорстокому фізичному і психологічному насильству. Кожний день був для них боротьбою за виживання. Тому постраждалі нерідко ставляться з підозрою до допомоги, що надається, а тих, хто намагається їм допомогти, зустрічають зі злістю і агресією.

Заохочення постраждалого до прийняття власних рішень. В процесі прийняття рішення спеціаліст має обрати для себе роль учасника, але у жодному випадку не лідера. Важливо висловити готовність допомогти, якщо клієнт не відчуває себе упевнено або не знає, як вчинити. Ні в якому разі не треба нав'язувати свою думку, наполягати. Жертви мають відновити віру в себе через здатність самостійно приймати рішення, висловлювати власну думку.

Позитивне налаштування постраждалого. Життя в ситуації торгівлі людьми руйнує саму ідею про особисту цінність. Постраждалому треба допомогти розкрити в собі сильні сторони і якості. На нього необхідно дивитися як на людину, здатну вижити в тяжких умовах. Мета – допомогти тим, хто пережив торгівлю людьми, повірити у власні сили і відновитися.

■ СИНДРОМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ: ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТ

Методичні рекомендації:

1. Запитайте учасників, чи знають вони, що таке синдром професійного вигорання?
2. Прочитайте міні-лекцію з елементами обговорення.
3. Проведіть роботу в 3 малих групах. Кожній групі дайте одне з таких завдань:
 - як уникнути професійного вигорання
 - що робити, якщо з'явилися перші ознаки вигорання
 - що треба та чого не слід робити при вигоранні?
4. Підсумуйте роботу груп. Надайте додаткову інформацію.

Теоретична інформація

Специфіка роботи з постраждалими від торгівлі людьми полягає в тому, що в ній виникає велика кількість ситуацій з високою емоційною насиченістю і складністю міжособистісного спілкування, які призводять до значної витрати сил, енергії та психологічного навантаження.

З часом це може вилитися у небезпечну хворобу – синдром професійного вигорання. Перший дослідник проблеми, відомий американський психотерапевт Кристина Маслач називає професійне вигорання «платою за співчуття».

Синдром вважають своєрідним механізмом психологічного захисту людини у формі часткового чи повного виключення емоцій (аж до психоемоційного «отупіння»).

За даними дослідження американського Національного інституту проблем здоров'я і професійної безпеки, від нього страждає більше 35 млн. людей у світі.

Стадії синдрому професійного вигорання

Хвороба виникає внаслідок тривалої дії професійних стресів, накопичення негативних емоцій без відповідної «розрядки» і розвивається поступово (перша стадія триває 3-5 років, друга – 5-15 років, третя – від 10 до 20 років).

Перша стадія:

- починається з пригнічення емоцій та згладжування гостроти відчуттів; людина несподівано помічає: начебто все нормально, але... нудно і порожньо на душі;
- зникають позитивні емоції, з'являється деяка прохолода в сімейних стосунках;
- повертаючись додому, все частіше хочеться сказати: «Не лізьте до мене, дайте спокою!»
- виникає почуття тривожності, незадоволення.

Друга стадія:

- виникають непорозуміння з клієнтами, зневажливе ставлення до колег;
- втома може провокувати стан пригніченості, апатію, спалахи роздратування, відчуття постійної напруги, дискомфорту.

Третя стадія:

- притупляються уявлення про цінності життя, людина стає небезпечно байдужою до всього, навіть до власного життя;
- виникає потреба усамітнитися, обмежити контакти;
- за звичкою людина ще може зберігати зовнішню респектабельність і деякий апломб, але холод від неї відчутний майже на фізичному рівні.

Симптоми синдрому професійного вигорання

Налічується близько 100 симптомів, так чи інакше пов'язаних із синдромом вигорання, які можна поділити на 3 групи: фізичні, емоційні, поведінкові, інтелектуальні та соціальні.

Психофізичні симптоми:

відчуття постійної втоми; відчуття емоційного і фізичного виснаження; зниження реакції на зміни зовнішнього середовища (наприклад, страху у разі небезпечної ситуації); загальна астенизація (слабкість, зниження активності й енергії, погіршення біохімії крові та гормональних показників), задишка при фізичному або емоційному навантаженні, серцево-судинні захворювання, часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту, різка втрата або різке збільшення ваги, повне або часткове безсоння, постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня, задишка або порушення дихання, помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості.

Соціально-психологічні:

байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, відчуття пригніченості), підвищена дратівливість, часті нервові зриви (спалахи невмотивованого гніву або відмови від спілкування, відхід у себе), постійне переживання негативних емоцій, для яких в зовнішній ситуації причин немає (відчуття провини, образи, сорому, підозрілості, скутіст), відчуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності («щось не так, як треба»), відчуття гіпервідповідальності й постійне почуття страху, що «не вийде» або «я не впораюся», загальна негативна установка на життєві та професійні перспективи («як не намагайся, все одно нічого не вийде»).

Поведінкові симптоми:

відчуття, що робота стає все важчою і важчою, зміна режиму роботи, постійне намагання узяти роботу додому за відсутності спроб її виконати, байдужість до результатів, невиконання важливих, пріоритетних завдань і «застрявання» на дрібних деталях, невідповідна службовим вимогам витрата більшої частини робочого часу на мало усвідомлюване або не усвідомлюване виконання автоматичних і елементарних дій; відстороненість від співробітників і клієнтів, підвищення неадекватної критичності; зловживання алкоголем, різке зростання викурених за день сигарет, вживання наркотичних засобів.

Поради: як уникнути професійного вигорання?

- Будьте уважні до себе: це допоможе своєчасно помітити перші симптоми втоми.
- Любіть себе або принаймні намагайтеся собі подобатися.
- Припиніть шукати спасіння в роботі.
- Живіть своїм життям. Не замість людей, а разом з ними.
- Знаходьте час для себе, ви маєте право і на особисте життя.
- Вчіться тверезо осмислювати події кожного дня. Можна зробити традицією вечірній перегляд подій.
- Якщо вам дуже хочеться комусь допомогти або зробити за нього роботу, поставте собі питання: чи так вже йому це потрібно? А може, він впорається сам?

Поради: що робити, якщо з'явилися перші ознаки вигорання?

Перш за все, визнати, що вони є.

Ті, хто допомагає іншим людям, як правило, прагнуть заперечувати власні психологічні проблеми. Важко зізнатися самому собі: «я страждаю на професійне вигорання». Тим більше, що у важких життєвих ситуаціях включаються внутрішні неусвідомлювані механізми захисту. Серед них – раціоналізація, витіснення травматичних подій, «скам'яніння» відчуттів і тіла.

Люди часто оцінюють ці прояви невірно – як ознаку власної «сили». Деякі захищаються від своїх власних

важких станів і проблем за допомогою уходу в активність, вони прагнуть не думати про них і повністю віддаються роботі, допомозі іншим людям. Допомога іншим дійсно на деякий час може принести полегшення. Проте тільки на деякий час. Надмірна активність шкідлива, адже вона відволікає увагу від проблеми.

По-перше, стан може полегшити фізична та емоційна підтримка інших людей. Не варто відмовлятися від неї.

Доцільна робота із супервізором – професійно досвідченішою людиною, яка зможе допомогти в професійно-особистісному вдосконаленні.

По-друге, для того, щоб справитися зі своїми відчуттями, необхідно знайти можливість побути на самоті, без сім'ї або близьких друзів.

Поради: що треба та чого не слід робити при вигоранні?

- Не приховувати своїх відчуттів
- Не уникати говорити про те, що сталося. Використовувати кожен можливість переглянути свій досвід наодинці з собою або разом з іншими
- Не чекати, що все мине саме по собі
- Виділяти достатньо часу для сну, відпочинку, роздумів
- Висловлювати свої бажання прямо, ясно і чесно, говорити про них сім'ї, друзям і на роботі
- Намагатися, наскільки це можливо, зберегти нормальний режим життєдіяльності

Запитання для самоконтролю:

1. Якими морально-етичними принципами мають керуватися спеціалісти при роботі з постраждалими?
2. Що таке «синдром професійного вигорання»?
3. Що треба робити, щоб уникнути цього?
4. Вкажіть основні ознаки професійного вигорання.
5. Що треба робити, якщо з'явилися перші симптоми вигорання?

ДОДАТКИ

Додаток 1. Історії постраждалих Додаток 1.1.

Історія Олега

Олегу 36 років, він розлучений, має дванадцятирічну дочку, яка живе з матір'ю. За фахом Олег будівельник, але тимчасово не працює. Свого житла не має, живе у друзів. Кілька разів виїжджав з приятелями на заробітки до Росії, де займався ремонтом квартир.

Першого разу Олег скористувався послугами посередника. За працевлаштування заплатив 100 доларів. Вже потім з'ясувалося, що працювати буде нелегально. Робота видалася тяжкою. Працювати доводилося по 10-14 годин на добу, жили у недобудованих приміщеннях, спали буквально на ганчір'ї. Харчуванням працівників майже ніхто не забезпечував, тому вони були змушені купувати продукти за власні кошти, а оскільки їх було обмаль, тому всіляко намагалися зекономити і перебивалися «мівиною». Майже усе зароблене Олег відразу відсилав дружині з дочкою.

Востаннє пробув у Росії десять місяців. Хазяїн виплатив тільки 70% обіцяних грошей, пояснив це низькою якістю роботи. Після повернення додому Олег дізнався, що дружина подала на розлучення.

Олег розгублений, не знає чим займатися далі. Спробував влаштуватися на приватну будівельну фірму – запропонували різноробочим з низькою зарплатою, тому Олег відмовився.

Побачивши оголошення про послуги державних соціальних структур, Олег звернувся до ЦСССДМ.

Історія Олександра

Олександру 32 роки, він неодружений, живе з батьками-пенсіонерами.

Щоб знайти гроші на лікування батька, подався на заробітки до Португалії. Виїхав по туристичній візі, яку оформив через турфірму, де йому сказали, що так простіше – вже на місці без проблем можна офіційно зареєструватися після влаштування на роботу. По приїзді Олександра зустрів посередник і запропонував працювати на будівництві різноробочим. Той погодився, хоча умови були не зовсім принагідні: невелика зарплата, нелегальний статус та необхідність уникати зустрічей з поліцією.

Через півроку, коли будівництво було завершено, Олександр повернувся додому. Та оскільки потрібних коштів заробити так і не вдалося, знову вирішив їхати на заробітки. Цього разу – до Чехії. Звернувся до тієї ж турфірми. Документи оформили за старою схемою.

У Чехії на Олександра знову вже очікував посередник, який запропонував роботу у фермера. Чоловік віддав йому паспорт для реєстрації і заплатив 200 євро за послуги.

Пропрацювавши місяць у фермерському господарстві, Олександр поцікавився у хазяїна, коли той йому заплатить, на що отримав несподівану для себе відповідь – платити взагалі ніхто не збирається, бо все вже нібито сплачено посередникові, а Олександру ці гроші ще треба відробити. Коли обурений чоловік пригрозив, що звернеться до поліції, його жорстоко побили. Та Олександр не змирився – погано виконував доручену йому роботу, постійно погрожував зіпсувати тварин і, навіть, підпалити будинок. В решті решт хазяїн не витримав, повернув Олександру паспорт, дав йому 100 євро і відпустив.

Залишатися далі в Чехії Олександр вже не бажав – боявся ризикувати, самостійно шукаючи роботу. До того ж після побиття його постійно мучили болі в животі. Але тих грошей, що видав йому хазяїн, на зворотний квиток не вистачало. Тому чоловік був змушений ще два тижні підробляти у інших фермерів. Як тільки необхідна сума була зібрана, він відразу ж вирушив додому.

Трохи оговтавшись, Олександр пішов до турфірми, яка втягнула його у таку халепу. Але там він побачив вже нову співробітницю. На претензії Олександра та відповіла, що нічого не знає, свої зобов'язання фірма виконала – відкрила йому туристичну візу, забезпечила житлом, а решта їх не стосується.

Додаток 1.2.

Історія Сергія

Сергій живе в маленькому містечку зі своєю матір'ю, Оленою Іванівною, і братом Ігорем. Закінчив технікум, відслужив в армії, має наречену. Та ось тільки з роботою у нього не все гаразд: зарплату вище 700-800 гривень знайти ніде не може. Якось Сергій зустрів свого однокласника Костю, розговорилися, і той запропонував їхати до Москви, працювати на будівництві. Мовляв, умови гарні, не пожалкуєш: висока зарплата, харчування за рахунок фірми, забезпечення житлом. Сергію пропозиція дуже сподобалася, але, щоб прийняти остаточне рішення, він вирішив порадитися з близькими. Олена Іванівна спочатку не хотіла, щоб син виїжджав так далеко, але все ж таки змушена була погодитися – все одно нема інших варіантів. Наречена Світлана (теж, до речі, колишня однокласниця), підтримала: звичайно, треба погоджуватися, можна заробити гроші на весілля, ще й на відпочинок залишиться. Тоді Сергій остаточно переконався – треба погоджуватися, адже все буде добре, Костя не обдурить. Вони ж з дитинства товаришують!

До Москви вирушили цілою групою – крім Сергія, ще кілька молодих хлопців вирішили скористатися вигідною пропозицією. Вже на місці з'ясувалося, що реальні умови далеко не відповідають тому, що було обіцяно. Жили прямо на будівництві, спали на дошках. Гроші не виплачували, годували погано, за територію не випускали. Правда, дозволили користуватися мобільними телефонами. Але матері й Світлані Сергій про це все одно не

розповідав. Навіщо їх турбувати?

За перший місяць заплатили двісті доларів, за другий – триста. Решту обіцяли видати, коли будівництво буде завершено.

Якось, розвантажуючи мішки цементом, Сергій зірвав спину. Кілька днів відлежався, але біль так і не пройшов. Та хазяїну це було байдуже – велів приступити до роботи. Через декілька днів виснажливої роботи Сергій отримав повторну травму і тепер уже не міг піднятися. Через три дні переляканий хазяїн таки запросив лікаря, але той нічим особливо не допоміг, оскільки хазяїн заплатив лише за його візит, а за лікування – навідріз відмовився. Таку ж саму відповідь Сергій отримав і на своє прохання виплатити решту грошей. Як тільки зміг пересуватися, хлопець повернувся додому. Але вже інвалідом...

Додаток 1.3.

2000 доларів за нирку

Ця історія сталася в одному невеликому містечку Донецької області. Її героєві Івану 32 роки, він одружений і має двох дітей. Все своє життя чоловік працював на заводі – єдиному в місті підприємстві. Оскільки діти були ще маленькими і часто хворіли, дружина змушена була сидіти вдома. Втім, заробітку Івана їм сповна вистачало. Але за три роки до описуваних подій почалися проблеми. Завод, на якому працював Іван, закrywся. Багато людей залишилися без роботи, у кого була можливість – поїхали з міста, адже влаштуватися тут дуже складно. У Івана такої можливості, на жаль, не було – він не міг залишити дружину саму з двома маленькими дітьми. Став займатися «шабашкою», брався за будь-яку роботу, але грошей ледве вистачало. Івана все сильніше і сильніше став охоплювати відчай, адже він – голова сім'ї, її єдиний годувальник.

І тут «допоміг» випадок. Під час однієї «шабашки» до Івана підійшов чоловік. Розговорилися, Іван поділився своїми проблемами. І раптом новий знайомий запропонував несподіваний вихід: «Продай нирку. За це платять хороші гроші – 2000\$. І з однією люди до ста років живуть».

Іван відразу нічого не відповів, а чоловік не став наполягати. Але думка про те, що таким чином можна вирішити свої проблеми, довго не давала Івану спокою. Жінці він нічого не розповідав. Нарешті Іван таки зважився на рішучий крок і сам почав шукати того, хто зробив йому таку пропозицію. А коли знайшов, то у відповідь почув: «Ну що ж, ти сам зробив свій вибір. Напиши заяву, що хочеш зробити це добровільно – у нас все чесно і за законом».

Знайомий насправді не підвів – в день, коли була призначена операція, Івану видали половину обіцяної суми. Операція, за словами лікарів, пройшла вдало. Після неї Іван отримав решту грошей. Під час реабілітаційного періоду жодних ускладнень не виникло. Проблеми почалися пізніше – стан здоров'я почав різко погіршуватися. Але на кого скаржитися? Кожен виконав свою частину договору, на цьому стосунки і припинилися.

Але доля розпорядилася по-іншому, і їхні дороги ще раз перетнулися. Сталося так, що «добродійники» Івана попали у поле зору міліції. Почалося слідство. Іван, в числі інших, проходив у справі як свідок. Тепер ставлення до нього різко змінилося – його регулярно відвідували, проявляли турботу, приносили їжу, а разом з нею і спиртне. Іван швидко почав спиватися. Тепер скандали в сім'ї стали не рідкістю.

Але Івану вже все байдуже – головне, щоб була випивка, а її постачають справно, за що він дуже вдячний. Як же він може виступати на суді проти своїх «друзів»? І Іван заявив, що все зробив добровільно, і ніхто в тому, що сталося, не винен. Оскільки Іван був не єдиним постраждалим у цій справі, злочинців все ж покарали, хоча покарання це було не дуже суворим.

Додаток 1.4.

Історія Оксани

Оксані 19 років, вона сирота, спеціальної освіти не має. Після закінчення інтернату неофіційно працювала різноробочою на приватних будівництвах. Жила у цивільному шлюбі з чоловіком, від котрого народила дитину. Хоча сімейні стосунки були досить складними, та Оксана терпіла, сподіваючись, що в решті решт усе налагодиться. Весь тягар родинних турбот дівчина намагалася нести на собі.

Коли чоловік втратив роботу, Оксана не стала йому дошкуляти, і зайнялася пошуками приробітку. Якось подруга познайомила її з жінкою на ім'я Юлія. Нова знайома запропонувала їхати на заробітки до Москви. Буцімто вона сама так робить протягом кількох років, працює на ринку реалізатором і вже навіть спромоглася заробити на власну квартиру. Оксану така пропозиція дуже зацікавила, і, порадившись з чоловіком, вона вирушила разом із новою подругою до Москви.

На вокзалі до них приєдналася ще одна дівчина, Тетяна. Коли вже перетнули кордон, Юлія повідомила, що ситуація дещо змінилася – ринок закрили. Проте, запевнила вона, турбуватися не варто, є краща робота – працювати в ескорті і супроводжувати багатих клієнтів на різні заходи. Така пропозиція Оксану дуже засмутила, але відмовитися вона не наважилася, оскільки о грошей на зворотний квиток не було та ще Юлії вже встигла заборгувати – взяла у неї 500 гривень, щоб залишити чоловікові з дитиною.

У Москві дівчат зустрів приятель Юлії Дмитро, який відвіз їх на квартиру, після чого поїхав, замкнувши на ключ. Ввечері з'явилася дівчина, яка назвалася Барбі. Вона розповіла, що усім тут заправляє якийсь Андрій, котрий утримує декілька квартир для повій, і що Юлія вже одержала від нього за дівчат по двісті доларів і поїхала за новенькими. Оксана і Тетяна обурилися – вони домовлялися про зовсім іншу роботу, і працювати

повіями не будуть. Тоді Барбі комусь подзвонила. Приїхали двоє чоловіків, побили дівчат та пригрозили, щоб ті не думали втікати. Потім пішли, не залишивши в квартирі ані харчів, ані ліків. Наступного вечора знову з'явилася Барбі, але вже не сама – з клієнтом...

Через кілька днів Оксана наважилася запитати про гроші. На це їй відповіли, що спочатку вона повинна відпрацювати 1000 доларів, а вже потім буде отримувати 40 відсотків з кожного клієнта.

Клієнтів привозили або Дмитро, або Барбі. Іноді Барбі сама залишалася працювати у цій квартирі. Після «роботи» вона вела задушевні розмови з дівчатами, розпитувала про сім'ю, співчувала, намагалася переконувати, що їм пощастило з сутенером – він не змушує їх працювати на вулиці, годує, постачає нормальних клієнтів, а не садистів і не збоченців.

Приблизно через місяць Таня знову запитала Андрія про гроші. За це дівчину побили, а через кілька днів вона зникла. Барбі сказала, що її викупив хтось із клієнтів. Тоді Оксана зовсім занепала духом. Вона дуже сумувала за донькою, багато плакала, втратила сон, мала поганий вигляд.

Коли в квартирі з'явилися дві інші дівчини, Оксана насмілилася просити відпустити її додому, запевняючи що буде мовчати і не вимагатиме ніяких грошей, тільки на квиток. Оскільки клієнти почали відмовлятися від неї, Барбі вдалося таки вмовити сутенера відпустити Оксану.

Цивільний чоловік приїзду Оксани не зрадив, відразу почав вимагати зароблені гроші, звинувачував в тому, що вона їх сховала, докоряв тим, що доки вона розважалася, він сидів із дитиною. Оксана намагалася виправдатися, розповіла як все було насправді. Проте чоловік не тільки не повірив їй, ще й звинуватив в тому, що вона сама все підстроїла, побив і вигнав разом із дитиною з дому.

Нещасну, перелякану дівчину пожаліла сусідка і пустила її до себе. Вона ж порадила Оксані звернутися по допомогу до собезу.

Історія Дмитра Анатолійовича

Дмитру Анатолійовичу 54 роки, одружений, має двох синів.

Він єдиний годувальник в родині: його дружина тяжко хворіє на діабет, сини ще вчаться – один у школі, другий – у ВУЗі.

За фахом він слюсар, багато років працював на заводі. Але після того, як підприємство збанкрутувало, змушений був заробляти чим доведеться. Останнє місце роботи – крамниця з продажу велосипедів та мотоциклів. Там Дмитро Анатолійович познайомився з Віктором, котрий працював продавцем. Той співчував Дмитру Анатолійовичу, розповідав, що його мати теж тривалий час страждала на важку хворобу, давав гроші на ліки в борг. Напередодні новорічних свят хазяїн крамниці повідомив, що магазин закривається, через великі збитки видати зарплатню він не може.

Дмитро Анатолійович вже деякий час сидів без роботи, коли Віктор запропонував поїхати разом на заробітки до Москви, де в нього є родичі. Щоб мати можливість віддати борги, в першу чергу самому Віктору, Дмитро Анатолійович погодився. Дружина про всяк випадок, дала адресу своєї далекої родички, що живе в Липецьку. Вже на вокзалі Віктор несподівано заявив, що поїде трохи пізніше, бо начебто його дружина потрапила до лікарні. Він запевнив, що у Москві Дмитра Анатолійовича зустрінє його родич і відвезе до працедавця.

Дмитра Анатолійовича дійсно зустріли, посадили до мікроавтобуса і разом з ще чотирма заробітчанами кудись повезли. Їхали довго, дві-три години. Місце, куди їх привезли, являло собою велику територію, огорожену високим парканом. Вийшов бригадир, повідомив, що жити і працювати вони будуть тут, займатимуться виготовленням тротуарної плитки, за огорожу виходити не можна, їжу привозитимуть, а через місяць повідомлять про зарплатню.

Всього в цеху і на території в різний час знаходилося від 9 до 20 людей. Окрім робітників, було багато охоронців. Робочий день тривав 10-12 годин, спеціального одягу не видавали, механізація була практично відсутня, важкі ємності з розчином і плиткою пересували вручну, за технікою безпеки ніхто не слідкував. Одного разу Дмитро Анатолійович став свідком того, як на когось з робітників впав величезний стелаж. «Швидко» викликати не стали, травмовану людину просто кудись вивезли.

Згодом, коли Дмитро Анатолійович почав вимагати якусь частину заробітку, почув, що його просто купили... Дмитро Анатолійович підняв галас, кричав, що вдома дружина помирає без ліків, що в нього залишилися купа боргів. Тоді його вперше побили. Потім знову били, вже за відмову виходити на роботу.

Дмитро Анатолійович не міг змиритися з цією нереальною реальністю. Його переслідували відчуття гніву, безвиході, власного безсилля... Як він зі своїм життєвим досвідом міг припуститися такої помилки й потрапити в таку халепу? Намагався втекти, але його упіймали. Знову жорстоко били...

Щоб уникнути чергового побиття, Дмитро Анатолійович змушений був вийти на роботу, але йому стало зле. У відповідь на прохання викликати лікаря, почув, що краще його відразу вивезуть на цвинтар. Через кілька днів Дмитро Анатолійович знепритомнів прямо в цеху. Коли він прийшов до тями, то побачив, що його кудись везуть на машині. Подумав, що до лікарні і знову провалився у забуття ...

Коли опритомнів, побачив, що знаходиться на вокзалі, біля нього – його речі. В сумці він знайшов паспорт, в який було вкладено дві тисячі рублів. На квиток цього не вистачало. Тоді Дмитро Анатолійович відправив телеграму родичці дружини. Через день вона приїхала і забрала його до себе у Луцьк. Там він трохи підліку-

вався – виявилося, що в нього струс мозку, отруєння хімікатами, опіки від кислоти. Потім жінка купила йому квитка та відправила додому. Там Дмитро Анатолійович звернувся до місцевої лікарні.

Додаток 1.5.

Історія Олени Петрівни

Олені Петрівні 49 років, вона заміжня, має 17-річну доньку та 27-річного сина, який вже давно живе окремо. Працює продавцем у продуктовому магазині, а ось чоловік раптово залишився без роботи – скоротили. Та й ще так недоречно – донька закінчує школу, потрібні гроші на подальше навчання! І тут жінці спало на думку податися на роботу за кордон.

В газеті «Вакансії» увагу Олени Петрівни привернуло оголошення фірми «Супер Тур», що пропонувала роботу за контрактом строком на 6 місяців у Чехії, з перспективою подовження. Потрібні були доглядальниці, няні, покоївки. Олена Петрівна так зраділа нагоді, що необачно підписала договір із фірмою, навіть не отримавши жодних письмових гарантій з працевлаштування. За послуги заплатила 900 доларів, які взяла у борг.

У Празі Олену Петрівну зустріли Олег і Зоя. Вони поселили її у готелі та запросили 200 доларів на реєстрацію. Але грошей, що Олена Петрівна мала при собі, не вистачало. Тоді Олег забрав в неї паспорт і наказав подзвонити додому. Чоловік пообіцяв позичити і вислати гроші. Наступного дня з'ясувалось, що Олена Петрівна повинна оплатити ще й номер у готелі, заброньований на 30 днів, на такий же строк відкрита і її віза. Працювати вона буде прачкою у цьому ж готелі, за їжу та житло. Олені Петрівні нічого не залишалось, як погодитися, адже у неї не було ані паспорта, ані грошей.

Умови праці були жахливі, робочий день ненормований, правила суворі – заборонялося навіть вийти на вулицю, щоб подихати свіжим повітрям.

За тиждень чоловік вислав 400 євро, які відразу забрав Олег, мовляв, що це компенсація за реєстрацію, їжу та проживання. Олена Петрівна спробувала сперечатися: як же так, вона ж працює вже. Та у відповідь почувала: її праця низькооплачувана і не покриває усіх витрат.

Від постійних переживань стан здоров'я Олени Петрівни різко погіршився (вона страждала на гіпертонію і хронічне захворювання нирок). Тоді їй дозволили подзвонити чоловікові, щоб попросити грошей на квиток додому. Щоб не платити за номер у готелі, Зоя перевезла її до себе на квартиру. Незабаром чоловік вислав 300 євро, частину з яких Зоя забрала собі в якості плати за житло, а на решту купила Олені Петрівні квиток на потяг...

Після повернення жінка намагалася висунути претензії до фірми «Супер Тур», але звідти її виставили, ще й погрожували звернутися в міліцію, буцімто все це Олена Петрівна просто вигадала.

Добиватися далі правди Олена Петрівна не стала, вирішила, що краще зайнятися своїм здоров'ям.

Історія Роми

Ромі сімнадцять років, живе з матір'ю, дідусем та бабусею у невеликому містечку. Свого батька хлопчик ніколи не бачив.

Після закінчення дев'яти класів Роман вступив до училища та почав шукати хоча б якийсь приробіток, адже на материну зарплату медсестри прожити було досить складно. Однокурсник Олег, дізнавшись про важку ситуацію Романа, запропонував йому попрацювати моделлю у знайомого фотографа. Робота легка та високооплачувана. Роман погодився. Під час зйомки фотограф, якого звали Юрій, вмовив хлопця роздягтися, запевнивши, що про це ніхто не дізнається, бо знімки розмістять тільки на закордонних сайтах. За день роботи Роман отримав аж 100 доларів, величезні для нього гроші.

Наступного разу зйомка проводилася на якійсь квартирі у Донецьку. За своїм характером це все була відверта порнографія. Крім нового фотографа на ім'я Маестро, на зйомці були присутні двоє чоловіків, які «попередили» Романа, щоб той ні в якому разі нікому не розповідав чим тут займаються та не називав цю адресу.

Незабаром Юрій запропонував виїхати на зйомки до Москви, сказав, що заплатять набагато більше, проїзд, проживання та харчування – за їхній рахунок. Для хлопця, котрий ніколи ще не виїжджав з України, це було неймовірною подією, і він з радістю погодився.

На вокзалі Ромі сказали, що плани дещо змінилися – поїдуть до Мінська, заплатять за це 1000 доларів. Паспорт Роми під час поїздки буде знаходитися у Маестро.

Спочатку все йшло за звичним сценарієм: фотостудія на квартирі, зйомка, охоронці. Але ввечері чоловік, який теж був присутній на зйомці і якого охоронці називали «босом», почав відверто чіплятися до Роми. Хлопець намагався чинити опір, але тут втрутилися охоронці. Рому жорстоко згвалтували. Те, що відбувалося, знімав фотограф.

Наступного дня Рома спробував втекти. Його затримали охоронці і побили. Ввечері все повторилося. Потім впродовж тижня приходили вже інші чоловіки і гвалтували хлопця. Деякі з них замовляли зйомку, деякі відмовлялися. Ці оргії завжди супроводжувалися п'янками. Одного разу, коли всі перепилися, Ромі вдалося викрасти свій паспорт, портмоне фотографа і втекти.

Прикордонники поцікавилися обставинами поїздки неповнолітнього хлопця без родичів, Рома усе розповів. На вокзалі рідного міста його зустріли співробітники УБПТЛ.

Додаток 2. Загальна декларація прав людини (витяг)

- Стаття 1.** Право на свободу і рівність у своїй гідності та правах
- Стаття 2.** Право на свободу від дискримінації
- Стаття 3.** Право на життя, на свободу і на особисту недоторканність
- Стаття 4.** Право на захист від рабства
- Стаття 5.** Право на захист від катувань, жорстокого поводження і покарань, що принижують гідність
- Стаття 6.** Право на визнання особистості перед законом
- Стаття 7.** Право на рівність перед законом
- Стаття 8.** Право на розгляд компетентним судом у випадку порушення основних прав
- Стаття 9.** Право на захист від безпідставного арешту, затримання або вигнання
- Стаття 10.** Право на гласний розгляд справи в незалежному і неупередженому суді
- Стаття 11.** Право на презумпцію невинності
- Стаття 12.** Право на приватне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції, захист честі й гідності
- Стаття 13.** Право вільно пересуватися та обирати собі місце проживання у межах будь-якої держави, право залишати і повертатися в будь-яку країну
- Стаття 14.** Право на отримання в інших країнах притулку від переслідувань
- Стаття 15.** Право на громадянство і його зміну
- Стаття 16.** Право на одруження і створення сім'ї; однакові права чоловіків і жінок щодо одруження, під час перебування у шлюбі та під час його розірвання; укладення шлюбу тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються
- Стаття 17.** Право на володіння майном
- Стаття 18.** Право на свободу думки, совісті та релігії
- Стаття 19.** Право на свободу переконань; на одержання і поширення інформації
- Стаття 20.** Право на свободу мирних зборів і об'єднань
- Стаття 21.** Право на участь в управлінні своєю країною і вільні вибори
- Стаття 22.** Право на соціальне забезпечення
- Стаття 23.** Право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий й сприятливий умови праці
- Стаття 24.** Право на відпочинок і дозвілля; на оплачувану відпустку
- Стаття 25.** Право на гідний життєвий рівень; на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, старості
- Стаття 26.** Право на освіту
- Стаття 27.** Право на вільну участь у культурному житті суспільства
- Стаття 28.** Право на соціальний і міжнародний порядок, що забезпечує здійснення прав і свобод Декларації
- Стаття 29.** Обов'язок перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і цілковитий розвиток особистості
- Стаття 30.** Право на свободу від зазіхань з боку держави, групи осіб або окремих осіб на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

Додаток 3. Перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми

Перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми

- 1899** Заклик Лондонської конференції з боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації до держав про укладання багатобічних угод і створення відповідних національних комітетів
- 1904** Міжнародний договір про дійсне запобігання злочинній торгівлі, відомий як «торгівля білими рабнями»
- 1910** Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабнями
- 1919** Конвенція про повну заборону рабства в усіх його формах і торгівлі людьми на морі й на суші
- 1921** Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми
- 1926** Міжнародна конвенція про рабство
- 1933** Міжнародна конвенція про заборону торгівлі повнолітніми жінками
- 1948** Загальна декларація прав людини
- 1949** Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами

- 1950** Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод
- 1956** Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі, а також інститутів і звичаїв, подібних до рабства
- 1966** Міжнародна конвенція про цивільні та політичні права
- 1967** Декларація про ліквідацію дискримінації відносно жінок
- 1974** Декларація ООН «Про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період озброєних конфліктів»
- 1975** Декларація про рівність жінок і їх внесок у розвиток і мир
- 1979** Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації відносно жінок
- 1987** Рекомендації 1065 Парламентської асамблеї Ради Європи з торгівлі дітьми й інших форм дитячої експлуатації
- 1988** Резолюція № 3 щодо сексуальної експлуатації, порнографії і проституції та торгівлі дітьми і неповнолітніми
- 1989** Конвенція ООН про права дитини
- 1990** Конвенція ООН про захист прав мігрантів-трудоустроєних і членів їх сімей
- 1990** Керівні принципи ООН із запобігання злочинності серед неповнолітніх
- 1991** Рекомендація N R (91) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми
- 1992** Рекомендація комісії ООН № 19 про насильство проти жінок
- 1993** Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1211 (1993) про підпільну міграцію: про «перевізників» підпільних мігрантів і їх працедавців
- 1993** Віденська декларація і Програма дій
- 1993** Декларація Генеральної Асамблеї ООН про викорінювання насильства проти жінок
- 1994** Резолюція ООН 1994/51 про гендерну інтеграцію на всіх рівнях прав людини і Програма діяльності на міжнародному, регіональному і національному рівнях
- 1995** Пекінська платформа дій за підсумками IV Всесвітньої конференції жінок в Пекіні
- 1996** Рекомендація № R (96) 8 Комітету міністрів державам-членам про кримінальну політику в Європі в період перетворень
- 1996** Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 1099 про сексуальну експлуатацію дітей
- 1997** Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій з приводу ефективних заходів по запобіганню і боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації
- 1997** Резолюція Комісії ООН 1997/19 про статус жінок
- 1997** Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1325 (1997) про торгівлю жінками і про примусову проституцію в державах-членах Ради Європи
- 1999** Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації відносно жінок
- 2000** Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття
- 2000** Додатковий протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії
- 2000** Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності
- 2000** Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності
- 2000** Рекомендація № R (2000) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо боротьби з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації
- 2002** Рекомендовані принципи та керівні положення з питання про права людини і торгівлю людьми. Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини Економічній і Соціальній Раді Європи
- 2002** Рамкове рішення Ради ЄС про боротьбу з торгівлею людьми № 2002/629/JA1
- 2003** Рамкове рішення Ради ЄС про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією № 2004/68/JVC
- 2005** Угода про співробітництво держав-учасниць СНД у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини
- 2005** Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

Додаток 4. Опитувальник

АНКЕТА-ОПИТУВАЛЬНИК

з ідентифікації особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особисті дані особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми

ПІБ :	
Стать (Ч/Ж):	
Громадянство:	
Дата народження:	
Країна та місце народження:	
Сімейний стан:	Неодружений(на)/ Одружений(на)/ Розлучений(на)/ Проживає окремо/ Цивільний шлюб/ Вдова/ Вдівець
Чи маєте Ви дітей?	
Кількість та вік дитини (дітей):	
Дівоче прізвище:	
Прізвище, ім'я по батькові батьків/опікунів:	
З ким Ви проживали до виїзду з країни походження:	Чоловіком чи дружиною/ У сім'ї/ У друзів/ У рідних/ Сам чи сама/ В установі/ З партнером/ Інше
Якщо «Інше», прохання вкажіть:	
Адреса останнього місця проживання:	
Як Ви оцінюєте економічне становище сім'ї?	
Чи маєте Ви будь-який попередній досвід роботи?	
Чи маєте Ви досвід роботи в країні походження?	
Останнє місце роботи та посада:	
Професійна діяльність:	Домашня праця/ Сільське господарство/ Промисловість/ Сфера надання послуг/ Секс-індустрія/ Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Приблизна заробітна платня на місяць:	
Поточний рівень освіти:	Немає освіти взагалі, початкова освіта (1-4 кл.), середня (5-9 кл.), загальна середня (10-11 кл.)/ Професійні курси/ Середньо-спеціальна освіта/ Неповна вища освіта/ Вища освіта/ Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Якими мовами володіє:	

2. Вербування з метою торгівлі людьми

Встановлення першого контакту між особою та вербувальником:	Особистий контакт/ Газетне оголошення / Радіо-оголошення/ Реклама в Інтернеті/ Телевізійна ре- клама/ Агенція з працевлаштування/ Викрадення/ Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Стать вербувальників:	
Громадянства вербувальників:	
В яких стосунках Ви були з вербувальником/вербувальни- ками?	Члени сім'ї/ Рідні/ Партнер/ Друзі/ Сутенер/ Незнайома особа/ Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Якою працею Ви мали займатися після приїзду до місця призначення згідно інформації вербувальника?	Догляд за дітьми за обміном/ Сільськогосподарські ро- боти/ Домашня праця/ Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/ Торгівля/ Жебракування/ Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяжкими злочинами/ Військова служба/ Танцівник(ця) - сфера розваг/ Секс-індустрія/ Офіціант(ка)/ Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Який рівень заробітку Вам обіцяли після приїзду до місця призначення?	
Чи сплачували Ви будь-які гроші вербувальнику авансом?	
Якщо «Так», то яка сума?	

3.Переміщення по країнах та час

Місто/ країна виїзду	Місто/ країна приїзду	Вид тран- спорту	Дата/ Міс./ Рік	Подорожував (ла) з іншими жертвами, мігрантами (Так/Ні)	Подорожував (ла) зі своїми документами (Так/Ні)	Підроблені до- кументи (Так/Ні)	З візою/ Без візи
Чи піддавалися Ви експлуатації в будь-якій/ декількох з цих країн				Так		Ні	
Якщо «Так», прохання вказати							

4.Експлуатація

Якою діяльністю Ви займалися після в'їзду до країни (місця) призначення	Догляд за дітьми за обміном/ Сільськогосподарська праця/ До- машня праця/ Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/ Торгівля/ Жебрацтво/ Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяж- кими злочинами/ Військова служба/ Танцівник(ця) - сфера розваг/ Секс-індустрія/ Офіціант(ка)/ Інше		
Якщо « Інше», прохання вказати:			
Чи примушували займатися цією діяльністю проти Вашої волі?			
Якщо « Так», то яким чином	Боргова кабала/ Вилучення документів, що посвідчують особу, та/ або проїзних документів/ Ізоляція (мовна та соціальна, заборона спілкування)/ Погрози та/або застосування насильства/ Погрози та/ або застосування розправи з сім'єю, близькими/ Примушування, спонукання до вживання наркотичних речовин, алкоголю/ Тортури, позбавлення сну, води, їжі/ Психологічний тиск, шантаж		
Скільки грошей заробляли Ви цією діяльністю?			
Чи дозволяли Вам залишати собі зароблені гроші?	Так	Ні	Частково
Чи мусили Ви сплачувати борг вербувальни- кам/ перевізникам/ експлуататорам?	Так		Ні
Якщо «Так», прохання вказати суму та отримувача	Визначена/Невизначена		
За що був цей борг?			
Яким ступенем свободи пересування Ви користувалися?	Ніякої свободи пересування/ Тільки в супроводі інших/ Ніяких обмежень		
Якими були умови експлуатації?	Подовжений робочий день/ Обмежена свобода вибору/ Відсутність свободи вибору		
Чи піддавалися Ви фізичному, сексуальному, економічному або психологічному насильству у процесі торгівлі людьми?	Так		Ні
Якщо «Так», то з боку яких осіб:	Клієнти/ Сутенер/ Наглядачі/ Торгівці людьми/ Інші		
Якщо «Інші», прохання вкажіть конкретно:			
Як Вас було визволено?	Самостійно/ Втручання правоохоронних органів/ Втручання НУО/ Втручання сім'ї/ Втручання клієнта/ Інше		
Чи ставали Ви жертвою торгівлі людьми в минулому?	Так	Ні	Невідомо
Якщо «Так», до якого міста (країни) Вас вивозили раніше (прохання вказати конкретно)?			
Коли (вкажіть конкретні дати):			

6.Повернення

Маршрут повернення		
Країни:	Число, місяць, рік:	Види транспорту:

5.Примітки (Історії, прохання, побажання постраждалої (го)):

_____. П.І.Б., підпис особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми
 _____ П.І.Б., підпис уповноваженої особи ЦССДМ
 _____ Дата проведення співбесіди

Додаток 5. План реабілітації постраждалого

План реабілітації № _____ особи, яка постраждала від торгівлі людьми

П.І.Б. _____

П.І.Б. уповноваженої особи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відповідальної за виконання _____

Дата складання плану _____

Дата початку виконання плану реабілітації _____

Подовження дії плану _____

Дата завершення виконання плану _____

Напрямок реабілітаційної роботи	Заходи	Строки виконання	Виконавці	Результати вжитих заходів	Відмітка про виконання (П.І.Б., підпис)
Соціальний					
Психологічний					
Медичний					
Юридичний					
Освітній, профорієнтаційний					

Примітки (Історії постраждалої (го)): _____

Додаток 6. Перелік структур-учасників НМП

Перелік структур-учасників НМП

- управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту;
- служби у справах дітей;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- управління (відділи) охорони здоров'я;
- заклади охорони здоров'я;
- управління (відділи) освіти та науки;
- дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та позашкільні навчальні заклади;
- управління (відділи) праці та соціального захисту населення;
- центри зайнятості;
- центри соціально-психологічної допомоги;
- реабілітаційні центри;
- територіальні підрозділи МВС України в областях (структури по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; служби дільничних інспекторів; відділи кримінальної міліції у справах дітей);
- регіональні органи Служби безпеки України;
- органи охорони державного кордону;
- громадські організації, які працюють у сфері надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

**НОРМАТИВНІ ТА МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ПІЛОТНОГО КОМПОНЕНТА ПРОЕКТУ
«РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ
ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ (НМП) В УКРАЇНІ»
У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

2009 – 2011 рр.

ВИКОНАВЧИЙ ПАРТНЕР:



ЧЕРНІВЕЦЬКЕ ОБЛАСНЕ
ГРОМАДСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ
«СУЧАСНИК»

ПОЛОЖЕННЯ

про регіональну міжвідомчу Комісію з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

1. Загальні положення

Положення з організації роботи регіональної міжвідомчої Комісії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (далі — Комісія), визначає основні напрямки та порядок організації роботи щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (дітьми), принципи координації діяльності щодо протидії торгівлі людьми, а також визнання осіб (дітей) такими, які постраждали від торгівлі людьми.

У своїй діяльності Комісія керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, Державною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, рішеннями обласної ради, прийнятими у межах їх компетенції, а також цим Положенням.

2. Визначення термінів

Торгівля людьми — вербування, перевезення, передача, приховування чи одержання людини, здійснювані з метою експлуатації, шляхом застосування або погрози застосування примусу, або викрадення, обману, заохочення, зловживання довірою, використання службового становища чи зловживання вразливим станом особи, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Такі дії є торгівлею людьми навіть за попередньої згоди особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Торгівля дітьми — вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людини, якій не виповнилося 18 років, з метою експлуатації або наживи.

Дитина — будь-яка особа віком до 18 років.

Експлуатація людини — всі форми сексуальної експлуатації, примусова праця або примусове надання послуг, рабство або звичаї подібні до рабства, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми — будь-яка людина, яка стала об'єктом торгівлі людьми, і яка визнана такою відповідно до цього Положення.

Особа, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми — будь-яка людина щодо якої існують підстави вважати, що вона стала об'єктом торгівлі людьми.

Протидія торгівлі людьми — система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом запобігання цьому явищу, боротьби з ним та надання допомоги й захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Суб'єкти протидії торгівлі людьми — органи державної влади та місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, громадські організації, фізичні та юридичні особи, які в силу своїх повноважень, цілей і видів діяльності, професійної діяльності тощо вживають всіх чи будь-яких з видів заходів, які включає протидія торгівлі людьми. Суб'єктами протидії торгівлі людьми є суб'єкти запобігання торгівлі людьми, суб'єкти боротьби з торгівлею людьми та суб'єкти надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Допомога особам, які постраждали від торгівлі людьми чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми — система заходів медичної, психологічної, соціальної, правової, інформаційної та іншої підтримки особи, яка постраждала від торгівлі людьми чи особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, спрямовані на відновлення основних життєвих спроможностей.

Захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми чи ймовірно постраждали від торгівлі людьми — система заходів з недопущення порушення прав особи, яка постраждала від торгівлі людьми, чи особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми.

Спеціальний захист дитини — система заходів посиленої допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми, які застосовуються з метою якнайкращого забезпечення інтересів дитини, з урахуванням її віку, інтелектуального та фізичного розвитку та особливих потреб.

Виявлення особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми — з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна особа постраждала від торгівлі людьми.

Ідентифікація особи, яка постраждала від торгівлі людьми — комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі інформації, отриманої від особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, чи від інших фізичних та юридичних осіб, які мають дані стосовно такої особи, аналізу отриманої інформації, порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та приходить до висновку, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми.

Механізм перенаправлення — система взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми з надання допомоги та захисту особам, які постраждали або ймовірно постраждали від торгівлі людьми. Реалізація механізму перенаправлення включає визначення потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми та знаходження органів чи установ, які можуть ці потреби задовольнити.

Моніторинг — регулярне спостереження та відстеження процесу впровадження національного механізму перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на регіональному рівні, з метою виявлення тенденцій розвитку та його відповідності бажаному результату.

3. Склад Комісії

Комісія складається з семи членів, секретаря та Голови Комісії, які мають право голосу та є представниками державних установ, правоохоронних органів та неурядових організацій, що залучені до механізму перенаправлення осіб постраждалих від торгівлі людьми, а саме:

- представник управління у справах сім'ї, молоді та спорту Чернівецької обласної державної адміністрації;
- представник Головного управління охорони здоров'я Чернівецької обласної державної адміністрації;
- представник Головного управління освіти та науки Чернівецької обласної державної адміністрації;
- представник Головного управління праці і соціального захисту населення Чернівецької обласної державної адміністрації;
- представник відділів УМВС України в Чернівецькій області дотичних до механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, кандидатура якого затверджується начальником управління;
- представник служби у справах дітей Чернівецької обласної державної адміністрації;
- представник обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- представник обласного центру зайнятості;
- представник НУО (неурядова організація).

У разі, коли член Комісії не може бути присутнім на засіданні особисто, він має право делегувати свої повноваження іншому представнику організації чи установи, яку представляє.

Кандидатури членів Комісії подаються начальниками відповідних управлінь, відділів або служб до Координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми при Чернівецькій обласній державній адміністрації, де проходять процедуру затвердження та оформлюються відповідним висновком Координаційної ради.

Начальник (заступник) управління у справах сім'ї, молоді та спорту є головуючим Комісії, представник НУО — секретарем Комісії.

Голова Комісії скликає та проводить засідання Комісії. Ставить на обговорення та голосування питання, які відносяться до компетенції Комісії, а саме:

- визнання осіб постраждалими від торгівлі людьми;
- визначення процедури надання допомоги вказаній категорії осіб;
- встановлення супроводу над особою, яка визнається постраждалою та направляється Комісією по допомогу;
- визначення основних напрямків та порядку роботи Комісії з питань подальшої реабілітації особи та моніторингу діяльності Комісії.

Голова Комісії веде облік (базу даних) осіб, яких було визнано постраждалими від торгівлі людьми, та осіб, яких не визнано за цією категорією.

Секретар Комісії веде протоколи засідання Комісії.

Всі питання, які подаються на розгляд Комісії, проходять процедуру реєстрації в протоколі та підтверджуються чи відхиляються шляхом відкритого поіменного голосування з подальшим обговоренням позиції членів Комісії.

У своїй діяльності Комісія підзвітна та підконтрольна Голові Чернівецької обласної державної адміністрації та Координаційній раді з питань протидії торгівлі людьми.

На вимогу Координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми (у випадку необхідності) Комісія зобов'язана звітувати про проведену роботу за вказаним напрямком, окрім річного звіту.

4. Завдання Комісії

Комісія:

- здійснює ідентифікацію направлених осіб та визнає такими, які постраждали від торгівлі людьми;
- організовує надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та сприяє захисту цих осіб;
- реалізує механізм перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, для отримання допомоги та захисту.

Для виконання завдань Комісія:

- надає особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, інформацію про чинне українське законодавство щодо протидії торгівлі людьми, і в тому числі про особливості кримінального та цивільного процесу у справах, пов'язаних з торгівлею людьми;

- за результатами ідентифікації готує висновок про визнання або невизнання особи такою, яка постраждала від торгівлі людьми;
- роз'яснює особам, яких визнали постраждалими від торгівлі людьми, важливість звернення до правоохоронних органів;
- розробляє індивідуальний короткостроковий (протягом 6 місяців) та довгостроковий (протягом 12 місяців) плани реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми (Додаток 4);
- вживає заходів щодо пошуку сім'ї дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, та її возз'єднання з сім'єю;
- здійснює контроль за наданням допомоги особам, яких визнано постраждалими від торгівлі людьми (відповідно до складених планів реабілітації);
- здійснює перенаправлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, для отримання допомоги та захисту за умови безоплатного надання їй медичної, психологічної, правової, соціальної та іншої необхідної допомоги, а також послуг з перекладу;
- здійснює моніторинг виконання короткострокового та довгострокового планів реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми з подальшою передачею результатів до Координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми.

Ідентифікація особи, ймовірно постраждалої від торгівлі людьми здійснюється шляхом заповнення анкети-опитувальника з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми (Додаток 2).

Опитування особи, ймовірно постраждалої від торгівлі людьми, здійснюється уповноваженим представником від відомства, який пройшов відповідне навчання та є членом Комісії. У разі необхідності анкета-опитувальник заповнюється за присутності психолога.

Опитування дитини, ймовірно постраждалої від торгівлі людьми, здійснюється педагогом, який пройшов відповідне навчання, за присутності психолога та наявності згоди законного представника дитини або органу опіки та піклування. При опитуванні (у разі необхідності) можуть бути присутні лікар, батьки чи інші законні представники дитини.

Якщо опитувана дитина або доросла особа в достатній мірі не володіють навичками письма, то педагог або уповноважений представник власноручно заповнюють анкету-опитувальник зі слів, про що в кінці анкети робиться спеціальна позначка.

При здійсненні опитування присутні особи мають право викладати свої зауваження, які також заносяться до анкети.

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про інформацію» заходи, які здійснюються Комісією з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми, та інформація, отримана від осіб, що звертаються за допомогою, є конфіденційною і не підлягає публічному розголошенню.

5. Порядок роботи Комісії щодо виявлення, ідентифікації та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

У разі надходження інформації щодо виявлення або особистого звернення, особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, до підвідомчих установ відповідного управління або відомства, вказана інформація у обов'язковому порядку, протягом п'яти робочих днів, передається уповноваженій особі від відповідного відомства, яка є членом Комісії.

Надалі уповноважений представник відомства, за згодою ймовірно постраждалої особи, проводить збір інформації, деталізує її та подає зібрані матеріали, протягом десяти робочих днів, на розгляд головному члену Комісії.

Голова Комісії, на основі отриманої інформації щодо особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, скликає, протягом п'яти робочих днів, засідання Комісії.

Голова ознайомлює всіх присутніх членів Комісії з наявною інформацією щодо особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми.

Відповідно до отриманої інформації з проведеної Комісією співбесіди та заяви особи (Додаток 1), члени Комісії, на основі заповненої анкети-опитувальника (Додаток 2), проводять ідентифікацію такої особи з подальшим визнанням чи невизнанням особи такою, яка постраждала від торгівлі людьми.

Порядок визнання або невизнання особи постраждалою від торгівлі людьми здійснюється шляхом відкритого голосування. Рішення вважається прийнятим у випадку, якщо за нього проголосувала більшість членів Комісії.

У разі тимчасової неможливості проведення співбесіди з особою, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, з незалежних від Комісії причин, така співбесіда повинна бути проведена невідкладно після зникнення таких причин.

У разі неможливості проведення співбесіди з особою через її хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан психіки чи малолітство, Комісія проводить ідентифікацію особи на основі отриманих даних від Голови Комісії.

За прийнятим більшістю голосів рішенням про визнання особи постраждалою від торгівлі людьми складається висновок (Додаток 3), який фіксується секретарем Комісії в протоколі засідання з подальшим занесенням інформації до бази даних осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Особа визнається такою, що постраждала від торгівлі людьми, строком на 1 рік. Даний термін може бути продовжено Комісією, але не більше як на 6 місяців, за обґрунтованим поданням Голови Комісії.

6. Оцінка, моніторинг та звітність щодо діяльності регіональної міжвідомчої Комісії з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Комісія у своїй діяльності, постійно контролює та оцінює процес та ступінь надання особі, яка визнана постраждалою від торгівлі людьми, допомоги, в межах короткострокових та довгострокових планів реабілітації, органами, які залучені до механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми.

Секретарю Комісії, з метою надання повної та всебічної допомоги постраждалій особі, делегується обов'язок супроводжувати вказану особу на період проходження реабілітації з моменту визнання особи постраждалою від торгівлі людьми та винесення відповідного висновку Комісії.

Протягом періоду реалізації плану реабілітації (короткострокового чи довгострокового) органи, які залучені до механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, зобов'язані на загальних засадах та згідно з висновком Комісії надавати вичерпну та кваліфіковану допомогу особі, яка визнана постраждалою від торгівлі людьми.

У разі, якщо така допомога безпричинно не надається, Комісія має безпосереднє право, відповідно до вимог чинного законодавства, своїх завдань та мети створення, звертатися до відповідних органів державної влади за захистом порушених прав та інтересів особи (осіб), яка (які) постраждала (постраждали) від торгівлі людьми.

Відомості про надану допомогу вказаній категорії осіб та її характер заносяться до бази даних Комісії відповідно до анкети-моніторингу та оцінки реабілітації (Додаток 5).

Щороку Комісія передає зазначені вище дані та звіт про результати проведеної роботи до Координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми при Чернівецькій обласній державній адміністрації, яка, в свою чергу, подає надану інформацію голові Чернівецької обласної державної адміністрації.

Додаток № 1

Заява особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми

Голові Регіональної міжвідомчої комісії
з питань надання допомоги особам,
які постраждали від торгівлі людьми

З А Я В А

Прошу прийняти до розгляду питання, щодо визнання мене (ПІБ) _____
_____ особою, яка постраждала від торгівлі людьми.

З метою реалізації та захисту моїх законних прав та інтересів прошу надати мені
можливість отримати кваліфіковану допомогу.

Дата

Підпис

Додаток № 2

Анкета-опитувальник з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми

Дата заповнення:

1. Особисті дані особи

ПІБ.:	Стать (Ч/Ж):
Громадянство:	
Дата народження:	
Країна та місце народження:	
Сімейний стан:	Неодружений (на)/Одружений (на)/ Розлучений (на)/Проживає окремо/Цивільний шлюб/Вдова/Вдівець
Чи маєте Ви дітей?	
Кількість та вік дитини (дітей):	
Дівоче прізвище:	
Прізвище, ім'я по батькові батьків/опікунів:	
З ким Ви проживали до виїзду з країни походження:	Чоловіком чи дружиною/У сім'ї/ У друзів/У рідних/Сам чи сама/ В установі/З партнером/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Адреса останнього місця проживання:	
Як Ви оцінюєте економічне становище сім'ї?	
Чи маєте Ви будь-який попередній досвід роботи?	
Чи маєте Ви досвід роботи в країні походження?	
Останнє місце роботи та посада:	
Професійна діяльність:	Домашня праця/Сільське господарство/Промисловість/Сфера надання послуг/Секс-індустрія/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Приблизна заробітна платня на місяць:	
Поточний рівень освіти:	Немає освіти взагалі, початкова освіта (1-4 кл.), середня (5-9 кл.), загальна середня (10-11 кл.)/Професійні курси/Середньо-спеціальна освіта/Неповна вища освіта/Вища освіта/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Рівень писемності: чи вмієте Ви писати, читати?	

2. Вербування з метою торгівлі людьми

Встановлення першого контакту між особою та вербувальником	Особистий контакт/Газетне оголошення/Радіо-оголошення/Реклама в Інтернеті/Телевізійна реклама/Агенція з працевлаштування/Проданий членом сім'ї/Викрадення/Інше
Якою працею Ви мали займатися після приїзду до місця призначення?	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарські роботи/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебракування/Інші форми злочинної діяльності не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Який рівень заробітку Вам обіцяли після приїзду до місця призначення?	
Чи сплачували Ви будь-які гроші вербувальнику авансом?	
Якщо «Так», то яку суму?	
Якщо вербування не було, чи не було Вас викрадено торгівцями людьми шляхом насильства?	
Якщо «Так», то чи було Вас викрадено та примусово вивезено до іншого місця у країні походження?	
Чи було Вас викрадено та примусово вивезено за межі країни походження?	

3. Переміщення

Якщо потрібно було платити за транспортні послуги до виїзду з країни (міста), хто за це платив?	Особисто особа/Сім'я/Вербувальник/Перевізник/Інші
---	---

Яким чином здійснювалося перевезення?	Пішки/Автомобіль/Потяг/Паром/Літак/Інше
Чи перетинали Ви кордон у офіційному пункті перетину?	
Якщо «Ні», прохання вказати конкретно:	
Якщо «Так», прохання вказати конкретно:	
Ви користувалися своїми документами, чи застосовувалися підроблені документи?	
Чи була потрібна в'їзна/виїзна віза?	
Де зараз знаходяться Ваші особисті документи?	У особи/В правоохоронних органах/ У торговців людьми/Інше
Чи перебували Ви якийсь час на території транзитних країн?	
Якщо «Так», прохання вказати	
Чи займалися Ви якоюсь діяльністю на території цих країн?	
Якою діяльністю?	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарські роботи/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебрацтво/Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше
Стать вербувальників:	
Громадянство вербувальників:	
У яких стосунках Ви були з вербувальником/вербувальниками?	Члени сім'ї/Рідні/Партнер/Друзі/Сутенер/Незнайома особа/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Чи було Вам відомо, що Вас продавали іншим торговцям людьми на якомусь етапі процесу?	
Якщо «Так», прохання вказати найбільш суттєвий продаж та виплачену суму	

4. Переміщення по країнах та час

Місто/країна виїзду	Місто/країна приїзду	Вид транспорту	Дата/Місяць/Рік	Подорожував (ла) з іншими жертвами мігрантами (Так/Ні)	Подорожував (ла) зі своїми документами (Так/Ні)	Підроблені документи (Так/Ні)	З візою / Без візи
Чи піддавалися Ви експлуатації в будь-якій/декількох з цих країн				Так	Ні		
Якщо «Так», прохання вказати							

5. Експлуатація

Якою діяльністю Ви займалися після в'їзду до країни (місця) призначення	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарська праця/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебрацтво/Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше		
Якщо «Інше», прохання вказати:			
Чи примушували займатися цією діяльністю проти Вашої волі?			
Якщо «Так», то яким чином	Погрози/Фізичне насильство		
Скільки грошей заробляли Ви цією діяльністю?			
Чи дозволяли Вам залишати собі зароблені гроші?	Так	Ні	Частково
Чи мусили Ви сплачувати борг вербувальникам/перевізникам/експлуататорам?	Так		Ні
Якщо «Так», прохання вказати			
За що був цей борг?			
Якою свободою пересування Ви користувалися?	Ніякої свободи пересування/Тільки у супроводі інших/Ніяких обмежень		
Якими були умовами експлуатації?	Подовжений робочий день/Обмежена свобода вибору/Відсутність свободи вибору		

5.1. У разі сексуальної експлуатації

Скільки клієнтів на день Ви мусили в середньому обслуговувати?	Приблизно/Не обов'язково		
Скільки приблизно платив клієнт?	Приблизно		
З цієї суми скільки дозволялося залишати собі на день?			
Яких клієнтів Ви обслуговували?			
Походження:	Головним чином місцеві мешканці/ Головним чином іноземці/Інші/Невідомо		
Професія:	Військовослужбовці/Поліцейські/Цивільні/Невідомо		
Тип місця роботи:	Вулиця/Бари/Нічні клуби/Сауни/Масажні салони/Приватні будинки/Квартири/Мотелі/Готелі/Ескорт/Дівчата за викликом/Інше/Невідомо		
Якщо «Інше», прохання вказати конкретно:			
Чи дозволялося користуватися презервативами?	Завжди/Регулярно/Нерегулярно/Ніколи		
Скільки днів на тиждень Ви мусили працювати?			
Скільки годин на день у середньому доводилося працювати?			
Свобода вибору-Клієнти:	Так	Частково	Ніякої
Сексуальні послуги:	Так	Частково	Ніякої
Свобода пересування:	Без обмежень	Тільки у супроводі	Ніякої
Чи перебували інші особи в такому ж становищі, як і Ви?	Так	Ні	
Якщо «Так», то вкажіть скільки:			
Якої статі?	Чоловіки	Жінки	
Якого приблизно віку вони були?	Діти до 14-ти років/Молодь (14-18 років)/ Дорослі (18 і більше)/Всі категорії разом		

5.2 У разі примусової праці

Тип трудової експлуатації:	Сільськогосподарська праця/Будівництво/Домашнє рабство/Праця у важких умовах/Інше		
Якщо «Інше», прохання вказати конкретно, скільки днів на тиждень Ви мусили працювати.			
Скільки в середньому годин на день доводилося працювати?			
Скільки Ви заробляли на день?	(У разі експлуатації за кордоном вкажіть суму в доларах США)		
Скільки з цієї суми за день Вам дозволяли залишати собі?	(У разі експлуатації за кордоном вкажіть суму в доларах США)		
Свобода пересування:	Ніякої свободи пересування/Тільки у супроводі інших осіб/Ніяких обмежень		
Чи перебували інші особи в такому ж становищі, як і Ви?	Так	Ні	
Якщо «Так», то вкажіть скільки			
Якої статі?	Чоловіки	Жінки	
Якого приблизно віку вони були?	Діти до 14 років/Молодь (14-18 років)/Дорослі (18 і більше)/Всі категорії разом		

6. Насильство

Чи піддавалися Ви фізичному, сексуальному або психологічному насильству у процесі торгівлі людьми?	Так	Ні
Якщо «Так», то з боку яких осіб:	Клієнти/Сутенер/Наглядачі/ Торгівці людьми/Інші	
Якщо «Інші», прохання вкажіть конкретно:		

Якщо «Так», то яким був характер насильства?	Фізичне насильство/Психологічне насильство/Сексуальне насильство (зґвалтування)/Примусове вживання наркотиків/Позбавлення їжі/позбавлення води/Позбавлення сну/Відмова в медичній допомозі/Незахищені сексуальні послуги/Погрози застосування цих форм насильства/Інше			
Доступ до медичної допомоги у процесі торгівлі людьми:				
Як Вас було визволено?	Самостійно/Втручання правоохоронних органів/Втручання НУО/Втручання сім'ї/Втручання клієнта/Інше			
Чи ставали Ви жертвою торгівлі людьми раніше?	Так	Ні	Невідомо	Відмовляюся говорити
Якщо «Так», до якого міста (країни) Вас вивозили раніше (прохання вказати конкретно)?				

7. Примітки (Історії постраждалої (го)):

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

8. Повернення

Маршрут повернення		
Країни:	Число, місяць, рік:	Види транспорту:

Додаток № 3

Висновок Комісії, який надається постраждалій особі

Висновок

**Регіональної міжвідомчої комісії з питань надання допомоги особам,
які постраждали від торгівлі людьми**

Комісія, в складі членів Комісії, секретаря та головуєчого, розглянувши звернення громадянки (-нина) _____,

щодо визнання її (його) постраждалою (постраждалим) від торгівлі людьми, на основі отриманої інформації прийняла рішення про визнання громадянки (-нина) _____ такою (таким), що постраждала (постраждав) від торгівлі людьми.

Внаслідок прийнятого Комісією рішення, громадянці (-нину) _____ необхідно надати всю необхідну допомогу (на загальних підставах), відповідно до розробленого плану-схеми реабілітації, яка буде спрямована на відновлення її (його) основних життєвих спроможностей.

Дата «___» _____ 20___ року

Члени комісії:

(ПІБ) _____

(підпис) _____

(ПІБ) _____

(підпис) _____

(ПІБ) _____

(підпис) _____

(ПІБ) _____

(підпис) _____

(ПІБ) _____

(підпис) _____

(ПІБ) _____

(підпис) _____

Додаток № 4

План-схема реабілітації

П.І.Б. _____

П.І.Б. уповноваженої особи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відповідальної за виконання _____

Дата складання _____

Дата початку виконання плану реабілітації _____

Подовження дії плану _____

Дата завершення виконання плану _____

Напрямок реабілітаційної роботи	Проблематика	Результати вжитих заходів	Відмітка про виконання (П.І. Б., підпис)
Соціальний			
Психологічний			
Медичний			
Юридичний			
Профорієнтаційний			

Анкета моніторингу та оцінювання реабілітації

(у кінці деяких запитань наявна позначка «А саме:», яка потребує уточненої відповіді на запитання, що надасть змогу кількісно та якісно оцінити процес реабілітації)

П.І. Б. _____

Місце і дата народження _____

Місце проживання _____

1. Чи отримали Ви особисто допомогу з реабілітації в результаті звернення до державного органу, органу місцевого самоврядування чи неурядової організації?:

- 1.1. так;
- 1.2. ні;
- 1.3. не у повному обсязі

А саме: _____

2. Вкажіть, будь ласка, питання, з якими Ви зверталися до державного органу, органу місцевого самоврядування чи неурядової організації в процесі проходження реабілітації:

- 2.1. соціально-побутові;
- 2.2. юридичні;
- 2.3. охорона здоров'я;
- 2.4. психологічні;
- 2.5. профорієнтаційні;
- 2.6. іншого характеру

3. Охарактеризуйте, будь ласка, якість отриманої Вами допомоги:

- 3.1. допомога була надана якісно, у повному обсязі;
- 3.2. допомога була надана не зовсім якісно, не у повному обсязі;
- 3.3. допомога була надана неякісно;
- 3.4. допомога не була надана зовсім

А саме: _____

4. Якою, на Вашу думку, була поведінка осіб, уповноважених надавати допомогу, під час проходження реабілітації?:

- 4.1. тактовна;
- 4.2. цинічна;
- 4.3. груба;
- 4.4. інша

5. Вкажіть, будь ласка, строки, впродовж яких Вам була надана допомога:

- 5.1. допомога була надана вчасно;
- 5.2. допомога була надана із значним порушенням термінів;
- 5.3. надання допомоги штучно затягувалося;
- 5.4. допомога не була надана зовсім

6. З якими недоліками в процесі отримання реабілітаційної допомоги Ви зіткнулися:

- 6.1. якість отриманої допомоги;
- 6.2. строки надання допомоги;
- 6.3. сама процедура проходження реабілітації;
- 6.4. результативність наданої допомоги

А саме: _____

7. У ході здійснення реабілітації чи була порушена кримінальна справа по Вашому випадку (Вас визнано свідком, потерпілим)?:

- 7.1. так;
- 7.2. ні, за власним бажанням;
- 7.3. кримінальна справа не була порушена на основі постанови про відмову в порушенні кримінальної справи

8. Чи ознайомлювалися Ви під час проходження реабілітації з Вашими конституційними правами та обов'язками?

- 8.1. так, з власної ініціативи;
- 8.2. так, права і обов'язки роз'яснювалися в установі, де надавалася допомога;
- 8.3. ні

А саме: _____

9. Яке рішення по Вашій справі було прийняте судом?:

- 9.1. обвинувальний вирок;
- 9.2. виправдовувальний вирок;
- 9.3. кримінальна справа направлена на додатковий досудовий розгляд;
- 9.4. справа не була направлена до суду

10. Чи змінився, за результатами проходження реабілітації, ваш стан?:

- 10.1. так, покращився соціально-побутовий стан;
- 10.2. так, покращився сімейний стан;
- 10.3. так, покращився психологічний стан;
- 10.4. так, покращився стан здоров'я;
- 10.5. змінився стан правосвідомості;
- 10.6. стан не змінився;
- 10.7. стан погіршився

А саме: _____

Додаток № 6:

Анкета-опитувальник з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми

Анкета повинна заповнюватися з дотриманням основних прав та свобод людини та з метою захисту та забезпечення прав, свобод та інтересів дитини!

Дата заповнення анкети-опитувальника:

Реєстраційні дані:

П.І. Б. _____

Стать: _____

Рік народження: _____

Вік: _____

Громадянство: _____

Країна та місце народження: _____

Місце проживання на даний момент (з ким проживає, в яких умовах) _____

П.І. Б. матері, дата та рік народження, або особи, що її замінює _____

П.І. Б. батька, дата та рік народження, або особи, що його замінює _____

Батьки перебувають у шлюбі чи розлучені? _____

(вказана інформація, яка надається дитиною, може бути частковою, в залежності від ступеня обізнаності дитини)

Чи працюють батьки опитуваної дитини, або особи, що їх замінюють? Яким видом діяльності вони займаються? _____

Яким був склад сім'ї, родини до того, як опитувану дитину було втягнуто в процес торгівлі _____

З ким проживала опитувана дитина? _____

Хто забезпечував потреби дитини? _____

Чи має постраждала дитина братів чи сестер? _____

Якщо «так», то вкажіть кількість братів та кількість сестер та надайте інформацію про них _____

Чи були вони теж залучені до процесу торгівлі? _____

Якщо «так», то ким саме і яким чином? _____

Чи застосовувалося насилля в сім'ї опитуваної дитини? _____

Чи мала опитувана дитина досвід навчання? _____

Якщо «так», то який саме навчальний заклад? _____

Чи отримала опитувана дитина, у разі проходження навчання, документ про закінчення навчального закладу? _____

Чи мала опитувана дитина досвід роботи? _____

Якщо «так», то який саме і в якому віці? _____

Скільки часу тривав робочий день? _____

Чи отримувала опитувана дитина грошову винагороду за виконану роботу? В якому розмірі? _____

Як саме опитувана дитина ними розпоряджалася? _____

Чи відомо було батькам про зайнятість дитини? _____

Вербування:

Яким чином опитувану дитину було втягнуто у процес торгівлі? _____

Хто саме втягнув опитувану дитину в процес торгівлі? _____

Чи брали батьки опитуваної дитини участь у цьому процесі? _____

Якщо «так», то яким чином? _____

Яку саме роботу повинна була виконувати опитувана дитина? Якою саме була її роль? _____

Що саме обіцяли опитуваній дитині по відношенню до виконуваної роботи? _____

Ким саме була надана обіцянка? _____

Транспортування:

Якщо торгівля передбачала переміщення опитуваної дитини, тоді куди саме (країна, регіон, ін.)? _____

Як саме опитувана дитина в процесі торгівлі потрапила до іншої країни, регіону? _____

Чи перебувала опитувана дитина із супроводом? _____

Хто саме був супроводжуючим? _____

Чи перебувала дитина в транзитних країнах, регіонах? _____

Чи займалася там опитувана дитина якоюсь діяльністю? Якщо «так», тоді якою саме? _____

Чи отримувала опитувана дитина винагороду за цю роботу? Якщо «так», то як саме нею розпоряджалася? _____

Експлуатація:

Чи знала опитувана дитина про будь-які угоди, які уклалися стосовно неї? (Які саме? Ким саме? З приводу чого?) _____

Чи було викрадено опитувану дитину? (Якщо «так», то ким? Як саме? З якою метою?) _____

Хто саме брав участь у безпосередньому процесі торгівлі дитиною? _____

Як саме опитувана дитина була експлуатована?:

- ☐ сексуальна експлуатація;
- ☐ примусова праця;
- ☐ участь у дрібних правопорушеннях;
- ☐ примусова військова служба;
- ☐ примусовий шлюб;
- ☐ вилучення органів та тканин;
- ☐ жебрацтво;

☐ примусове удочеріння чи усиновлення

або ін. (поясніть) _____

Як саме проходив процес експлуатації опитуваної дитини? _____

Як саме особи, які були долучені до процесу торгівлі, контролювали опитувану дитину під час експлуатації?
Які надавалися вказівки? _____

Яким чином опитувану дитину було звільнено від експлуатації? _____

Реінтеграція:

Яку допомогу було надано опитуваній дитині після безпосереднього звільнення від експлуатації? _____

Чи має постраждала дитина будь-які проблеми медичного характеру? Які саме? _____

Чи має опитувана дитина безпечне місце для проживання? _____

Якщо «так», то де саме? З ким? У яких умовах? _____

Дане місце проживання є постійним чи тимчасовим? _____

Чи має опитувана дитина кошти на проживання? _____

Чи готова опитувана дитина повернутися до попереднього навчання або роботи? _____

Чи готова опитувана дитина заново розпочати навчання або розпочати освоєння нової для себе професії? _____

Якщо «так» — поясніть, і якщо «ні» — поясніть _____

Чи зверталася опитувана дитина або її близькі родичі за допомогою? _____

Якщо «так», тоді куди саме? Який результат? _____

Якщо «ні», поясніть чому? _____

Вказана анкета-опитувальник з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми заповнена (П.І. Б. особи, яка здійснила опитування, спеціальність, займана посада) _____

за присутності _____

Відмітка про наявність доповнень та зауважень _____

Процедура заповнення анкети-опитувальника з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми повинна бути детальною і вичерпною та характеризуватися повнотою отриманої інформації для того, щоб безпосередньо в самому процесі надання допомоги органами та установами, які входять до національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, були здійсненні всі необхідні дії та вжиті достатні заходи щодо забезпечення та захисту законних прав та інтересів особи.

**Пілотний компонент проекту «Розбудова національного механізму
перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (НМП) в Україні»
в Чернівецькій області**

РОБОЧИЙ ЗОШИТ
учасника/ці тренінгу для тренерів
(представники державних структур дотичних до НМП)
в межах виконання технічних завдань заходу
“Визначення відповідних навчальних методик та
підвищення кваліфікації представників установ,
здіяєних у НМП”

Чернівці
2010 р.

Програма тренінгу для тренерів

у межах виконання технічних завдань заходу “Визначення відповідних навчальних методик та підвищення кваліфікації представників установ, задіяних у НМП” пілотної частини у Чернівецькій області

проекту “Розбудова Національного механізму перенаправлення (НМП) для постраждалих від торгівлі людьми в Україні”

за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні

Основна мета тренінгу для тренерів:

здійснення альтернативної суспільної освіти щодо заходів протидії торгівлі людьми державними установами та Національного механізму перенаправлення по допомогу постраждалих від торгівлі людьми в Україні серед фахівців з державних установ у Чернівецькій області, які дотичні до НМП та стануть професійним ресурсом для проведення навчання для інших спеціалістів у державній системі підвищення кваліфікації кадрів.

Елементи тренінгу для тренерів:

- Розкриття методів та технологій навчання за напрямком.
- Передача експертних знань, тренерських умінь та комунікативних навичок.
- Розвиток існуючих ефективних практик та відкриття майбутніх перспектив розвитку групи тренерів.

Навчальний план

Перший день

Час	Структура	Методичний інструментарій
9.00 – 9.40	ВСТУП. Знайомство учасників групи, встановлення основних правил роботи в групі, очікування.	Мозковий штурм. Робота в колі. Обговорення.
9.40 – 10.20	Характеристика навчальної інтерактивної форми “тренінг”. Основні етапи, вимоги, тренерські техніки.	Презентація та обговорення.
10.20 – 12.20	Визначення поняття торгівлі людьми, його ознаки, масштаби та види. Міфи та стереотипи щодо проблеми, їх спростування. Групи ризику, шляхи потрапляння в ситуацію, причини та наслідки ТЛ.	Презентація та обговорення. Техніка гри. Робота в групах та обговорення.
11.10 – 11.30	Перерва на каву.	
12.20 – 13.00	Методологія отримання ЗУН про проблему ТЛ, її феномен та наслідки.	Презентація та обговорення.
13.00 – 14.00	Перерва на обід.	
14.00 – 15.30	Нормативно-правова база з протидії торгівлі людьми в Україні. Нормативні основи надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (в межах держави, в межах органу чи організації)	Презентація та обговорення. Робота в групах з документами та презентація роботи в групах.
15.30 – 16.00	Перерва на каву.	
16.00 – 17.00	Методологія отримання ЗУН щодо нормативних основ протидії торгівлі людьми, надання допомоги особам, які постраждали від ТЛ в Україні	Презентація та обговорення в колі.
17.00 – 17.30	Вивчення випадку та визначення меж повноважень спеціаліста, органу чи організації, держави.	Робота в групах та презентація роботи в групах.
17.30 – 18.00	Техніка “зворотний зв’язок”. Підсумок дня.	Робота в колі.

Другий день.

9.00 – 9.30	Перегляд очікувань. Менторська вправа “криголам”.	Робота в колі.
9.30 – 11.00	<ul style="list-style-type: none"> • Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми, техніка первинного інтерв’ю. • Основні потреби та проблеми ПТЛ. 	Презентація та обговорення. Робота в групах.
11.00 – 11.30	Перерва на каву.	
11.30 – 12.00	Методологія ЗУН ідентифікації ПТЛ, визначення їх основних потреб та проблем.	Міні-лекція.

12.00 – 13.00	<ul style="list-style-type: none"> Особливості реабілітації жінок, чоловіків та дітей. Методика навчання. Морально-етичні принципи роботи з постраждалими. Методика навчання. 	Презентація та обговорення. Вивчення випадку та мозковий штурм.
13.00 – 14.00	Перерва на обід.	
14.00 – 16.00	<ul style="list-style-type: none"> Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні, його основні принципи та компоненти. Роль та місце установи в механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми: різнорівневий та мультидисциплінарний підхід. Алгоритм надання допомоги. 	Презентація та обговорення. Робота з документами. Вивчення випадку в групах.
16.00 – 16.30	Перерва на каву.	
16.30 – 17.30	Методика викладання НМП. Особливості для кожної професійної групи.	Міні-лекція.
17.30 – 18.00	Зворотний зв'язок. Вручення сертифікатів.	

Тематичний план навчальної дисципліни “Національний механізм перенаправлення для постраждалих від торгівлі людьми в Україні” у системі підвищення кваліфікації спеціалістів у Чернівецькій області

Розділ	Тема	К-ть год.	Лекції	Практ.	Сам.прац. (20 %)
I. Поняття, масштаби, проблеми, основні причини та наслідки торгівлі людьми.	<ol style="list-style-type: none"> Визначення поняття торгівлі людьми її види та масштаби. Шляхи потрапляння в ситуацію торгівлі людьми Етапи торгівлі людьми. Причини та наслідки торгівлі людьми. Визначення груп ризику. 	2	1.2	0.8	0.4
II. Нормативно-правова база з протидії торгівлі людьми в Україні та зв'язок її з нормативними документами про діяльність органу чи організації.	<ol style="list-style-type: none"> Порушення основних прав та свобод людини в контексті торгівлі людьми/ дітьми. Розвиток нормативно-правового урегулювання протидії торгівлі людьми в Україні. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року. Аналіз положень, що регулюють діяльність обласних управлінь та відділів у структурі органів виконавчої влади та правоохоронних органів Чернівецької області, що входять до складу НМП осіб, які постраждали від торгівлі людьми. 	1	0.8	0.2	0.2
III. Ідентифікація, загальні аспекти роботи з постраждалими від торгівлі людьми та їхні потреби.	<ol style="list-style-type: none"> Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми. Характерні особливості постраждалих від торгівлі людьми Основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми. Техніка первинного інтерв'ю. Морально-етичні принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Особливості роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми. Алгоритм надання допомоги постраждалим. 	3	1	2	0.6
IV. Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. Взаємодія державних та недержавних організацій.	<ol style="list-style-type: none"> Визначення механізму перенаправлення, основні його принципи та компоненти. Роль і місце установи в механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. 	2	1	1	0.4
Всього:		8	4	4	1.6

Анотація навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Національний механізм перенаправлення для постраждалих від торгівлі людьми в Україні» пропонується складовою навчального плану на курсах підвищення кваліфікації для представників державних структур, залучених до Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. В основу даного курсу покладено ознайомлення спеціалістів з особливостями поняття «торгівля людьми», нормативно-правовою базою з питань протидії торгівлі людьми в Україні, з існуючими підходами практичної роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми, механізмом перенаправлення таких осіб по допомогу до відповідних структур.

Мета даного курсу полягає в ознайомленні спеціалістів з основним поняттям явища торгівлі людьми, його складовими, причинами вчинення даного злочину, масштабами та наслідками; нормативно-правовою базою з протидії торгівлі людьми в Україні та її зв'язку з нормативними документами про діяльність органу чи організації; процесом ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми, індивідуальної роботи з постраждалими та їхніми сім'ями, оволодіння практичними навичками надання необхідної допомоги постраждалим від торгівлі людьми; основними принципами та компонентами механізму перенаправлення по допомогу постраждалих від торгівлі людьми до належних структур.

Завдання курсу:

- ознайомити з поняттям, причинами, наслідками, етапами та шляхами потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- ознайомити з нормативно-правовою базою з протидії торгівлі людьми в Україні;
- навчити ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми та визначати їхні основні потреби;
- ознайомити із загальними принципами роботи з особами, які постраждали від торгівлі людьми;
- сформулювати навички роботи з постраждалими від торгівлі людьми, що ґрунтуються на морально-етичних принципах роботи;
- ознайомити з основними принципами механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми та виробити первинні навички взаємодії в системі НМП.

Повинні знати:

- теоретичні аспекти проблеми торгівлі людьми;
- причини та наслідки торгівлі людьми;
- основні етапи торгівлі людьми;
- шляхи потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, основні групи ризику;
- основні аспекти нормативно-правової бази з протидії торгівлі людьми в Україні та зв'язок її з нормативними документами про діяльність органу чи організації дотичної до механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми;
- особливості процесу ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- головні принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми (різного віку та статі);
- емоційно-поведінкові реакції постраждалих від торгівлі людьми;
- основні потреби осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- принципи та компоненти механізму перенаправлення по допомогу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- роль і місце установ у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми.

Повинні вміти:

- ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми;
- визначати потреби постраждалих від торгівлі людьми;
- розробити алгоритм надання допомоги та індивідуальну схему реабілітації постраждалої особи;
- надавати, в межах своєї компетенції, різного роду допомогу особі, яка постраждала від торгівлі людьми, враховуючи її вік та стать;
- здійснювати індивідуальне консультування постраждалих;
- володіти технікою первинного інтерв'ю;
- перенаправити постраждалих від торгівлі людьми по кваліфіковану допомогу до відповідних структур.

Форми організації навчання

Формування знань, вмінь та навичок забезпечується поєднанням лекційних та практичних занять з виконанням індивідуальних завдань.

Оволодіння курсом передбачає здобуття необхідних знань за окресленими напрямками через засвоєння лекційного курсу, а також шляхом проведення тренінгового навчання.

Основи тренерської роботи. Методичні рекомендації щодо проведення тренінгу

Людина постійно навчається чогось нового протягом усього життя. Люди отримують знання у межах системи формальної освіти (дитячий садок, школа, училища, технікуми, вищі навчальні заклади тощо). Якщо ж необхідно отримати специфічні, професійні знання, людина може брати участь у тематичних семінарах, тренінгах, конференціях. Таке навчання називають неформальним. Але на цьому процес навчання і самовдосконалення не закінчується, тому що кожен з нас постійно виносить уроки з різних життєвих ситуацій, тих чи інших ви-

падків, які трапляються з нами особисто чи з нашими близькими та знайомими. Нашими «учителями» стають не тільки учителі й викладачі навчальних закладів, але і фахівці, які хоч і не дають формальної освіти, але майстерно «вшивають» у нашу свідомість (інколи й підсвідомість) нове розуміння того, що ми пережили або що можемо пережити. Власне такими фахівцями і є тренери. Людина, що проводить заняття з групою, називається тренером/ тренеркою. Тренери/ тренерки – це не вчителі в традиційному розумінні. Їхня роль полягає швидше у полегшенні процесу навчання, у тому, щоб стати посередником/ посередницею між новими знаннями, ідеями та групою людей, які навчаються. Тренерська робота покладає на людину певні зобов'язання, оскільки тренери повинні відповідним чином будувати свої взаємовідносини з учасниками тренінгу. Для цього тренер/ тренерка мають вірити у принцип толерантності, й працюючи з групою, на практиці застосовувати методи ефективних комунікацій та забезпечувати комфортну участь кожного учасника(ці) тренінгу. Частіше за все тренери працюють у парі – тренерською командою, яка має досвід роботи у групі. Тренінги можуть бути психологічні, соціальні та інші. Тренінги використовують у державних закладах освіти, в тому числі й у системі підвищення кваліфікації. Їх вважають дуже ефективними для сприйняття нової інформації.

Бажано, щоб група була не дуже великою або малою. Оптимальна кількість учасників/ учасниць – 15-20 осіб. Важливо пам'ятати про те, що чим більша група, тим повільніше буде йти навчання.

Цікаво! Тренінг, як групова форма навчання та впливу, використовувався ще за часів Римської імперії, однак тоді вважалося, що проводити таке навчання може тільки Богом обрана особа, яка є гарною зовні та має приємний голос. Ораторська майстерність вважалася доступною не для кожного, хоча тренувалося багато бажаючих.

Особливості навчання дорослих

Особливості навчання дорослих найбільшою мірою зумовлені усвідомленням сенсу навчання, що виявляється у потребі здобуття нових знань, умінь та навичок, необхідних для особистої ефективності, соціального зростання, комунікацій, готовності до певного кроку.

Для ефективного навчання дорослих потрібно враховувати фактори, які впливають на зацікавленість осіб у навчанні та готовність узяти участь у тренінгу:

- **розуміння сенсу навчання**, чітка обґрунтованість участі в ньому (для цього необхідно провести перед тренінгом попередню роботу з учасниками, наприклад, індивідуальну консультацію з повідомленням про можливості участі в тренінгу, з'ясування мотивації потенційного учасника до участі в тренінгу, його очікувань);
- **бажання навчатися**, відчуття впевненості у спроможності опанувати нові знання, здобути нові навички (мотивація до навчання суттєво залежить від того, наскільки професійно і лаконічно (2-3 речення) тренер може обґрунтувати корисність участі у тренінгу, наголосити на його доступності);
- **розуміння практичної спрямованості навчання**, усвідомлення можливостей і способів застосування цих знань і навичок у житті (повідомте про можливість отримати на тренінгу конкретні адреси, телефони установ/ організацій та іншу корисну інформацію або роздатковий матеріал);
- **безпечність атмосфери навчання** і управління процесом навчання фахівцем (нагадайте потенційному учаснику про фаховість тренерів(ок) та гнучкість і толерантність форми навчання).

Знання й переконання, надбані людиною впродовж багатьох років, керують її поведінкою та реакціями на різні фактори. Під час взаємодії з навколишнім середовищем формується й закріплюється стиль поведінки. Щоб краще зрозуміти поведінку, дії та почуття людей і самих себе, тренери мають бути обізнані з різними теоріями особистостей та свідомо-інтуїтивно відчувати групу.

Принципи тренінгової роботи:

- принцип активності;
- принцип дослідницької (творчої) позиції;
- принцип об'єктивізації (усвідомлення) поведінки.

Принцип активності

Активність учасників тренінгу має особливий характер, відмінний від активності людини, що слухає лекцію або читає книгу. Власне тому така форма навчання носить *інтерактивний* характер.

У тренінгу учасники залучаються до спеціально запланованих дій. Це може бути програвання тієї чи іншої ситуації, виконання вправ, спостереження за поведінкою інших людей за спеціальною схемою, участь у мозковому штурмі чи в іншому творчому процесі активного пошуку розв'язання проблеми, пошуку виходу з ситуації.

Важливо зазначити, що активність учасників зростає, коли тренери дають учасникам установку на готовність включитися до дії в будь-який момент.

Найбільш ефективно матеріал засвоюється завдяки таким формам роботи, як:

- усвідомлення;
- апробування;
- тренування прийомів, видів поведінки, ідей, що пропонує тренер.

При цьому створюються особливо ефективні ситуації, що дозволяють активно діяти всім членам групи одночасно.

КОНУС НАВЧАННЯ		
Через 2 тижні в пам'яті людини залишається:		Ступінь залученості до навчального процесу
90% того, що вона робить	Практична робота	АКТИВНА
	Імітація реального досвіду	
	Рольова гра	
70% того, що вона говорить	Проведення бесід	ПАСИВНА
	Участь у дискусіях	
50% того, що вона чує і бачить	Спостереження за реальним процесом	
	Спостереження за демонстраційним процесом	
	Перегляд кінофільму	
30% того, що вона бачить	Перегляд ілюстрацій	
20% того, що вона чує	Заслуховування виступів	
10% того, що вона читає	Читання	

Принцип дослідницької (творчої) позиції

Відповідно до цього принципу учасники тренінгу усвідомлюють, знаходять, відкривають:

- ідеї;
- закономірності, вже відомі в психології, але невідомі пересічній особі, і що особливо важливо – свої:
 - особисті ресурси;
 - можливості;
 - особливості.

Завдання тренера, виходячи з даного принципу, полягає у створенні умов для реального усвідомлення членами групи проблем і шляхів їх розв'язання, апробації та тренування нових видів поведінки, експериментування з ними. Саме для цього тренер:

- проектує педагогічний простір тренінгу саме для тих учасників, які залучені до тренінгу та до вирішення проблем, оголошених темою тренінгу;
- проектує ситуації для вирішення названих вище проблем;
- проектує відповідні вправи;
- готує матеріали для міні-лекцій;
- передбачає, якими методами будуть досягнуті цілі тренінгу.

Треба зважати на те, що для учасників тренінгу таке середовище є досить незвичним. Вони звикли до ситуації навчання у школі, в університеті, де їм пропонувалися ті чи інші правила, які треба було вивчити, і моделі поведінки, які треба використовувати у майбутньому.

На початку тренінгу учасники можуть бути незадоволені, навіть поводитися агресивно. Деякі з учасників відчувають себе ніяково, скуто. Дехто займає позицію так званого «блокування». Всі такі прояви є нормальними, треба тільки вміло ними керувати. Подолати такий спротив допомагають ситуації, що дозволяють учасникам тренінгу усвідомити важливість і необхідність формування у них готовності й після закінчення

тренінгу експериментувати зі своєю поведінкою, творчо ставитися до життя, до самого (самої) себе, нарешті зрозуміти, що дорослі ігри – краще, ніж гіркий досвід.

Принцип об'єктивізації (усвідомлення) поведінки

У процесі тренінгу поведінка учасників переводиться з імпульсивного на об'єктивований рівень, що дозволяє вносити зміни у тренінг. Універсальним засобом об'єктивізації поведінки є зворотний зв'язок.

Важливе завдання тренера – створення умов для ефективного зворотного зв'язку у групі.

Виходячи з названих вище принципів, будується програма тренінгу, готуються роздаткові матеріали, розробляються рольові ігри, вправи, використовуються евристичні методи розв'язання проблем, методика мозкового штурму, матеріали до міні-лекцій, методики групових обговорень тощо.

Кожен тренінг – це новий досвід не тільки для учасників, а й для самих тренерів. Найціннішим у такому досвіді є те, що відбувається рух по спіралі від несвідомої некомпетентності до свідомої компетентності, а далі виникає розуміння необхідності подальшого розвитку і формування навичок нового рівня.

Скористайтеся підказкою стародавніх греків:

Знайте відповідь, яку хочете отримати.

Ставте **відкриті** питання.

Перефразуйте відповіді учасників.

Резюмуйте сказане групою.

Додавайте власні аргументи.

Декілька порад для тренера, які стануть у нагоді:

- Використовуйте мову тіла – будьте повернуті обличчям до того, хто говорить, підтримуйте контакт очима, стимулюйте розмову словами «так-так», «розумію» тощо.
- Уникайте зайвих звуків та рухів: не клацайте ключами, вимкніть мобільний, не крутіть ручкою.
- У разі необхідності ставте питання, уточнюйте інформацію або повторіть сказане своїми словами, щоб уникнути непорозуміння.
- Віддавайте перевагу відкритим запитанням.
- Не дивіться весь час у свої записи. Намагайтеся зачитувати тільки цитати або дуже складну інформацію.
- Робіть паузи – тиша дає можливість привернути увагу учасників тренінгу, заспокоїти їх.
- Використовуйте гумор, але в міру, коли це доречно.

Методологічні основи підготовки та проведення тренінгу. Етапи тренінгу

Тренінг починається уже тоді, коли тренер визначає цільову групу учасників тренінгу, його тему, цілі, очікувані результати, методи роботи, необхідне технічне забезпечення. І завершується він тільки тоді, коли після проведення тренінгу тренер проаналізував, чи були досягнуті цілі тренінгу, чи отримані очікувані результати, свої сильні й слабкі сторони як тренера, і на основі цього зробив висновки, як удосконалити свою роботу і сам тренінг. Тобто, весь процес складається з трьох етапів: підготовчого етапу, етапу проведення тренінгу, завершального етапу.

Етап 1. Підготовчий

При підготовці до тренінгу важливо проаналізувати таке:

- Хто є цільовою групою тренінгу, що у них спільного і відмінного (вік, стать, соціальна група, професійні характеристики, плани на майбутнє і т.д.)?
- Яка тема тренінгу, мета й очікуваний результат, тобто що учасники тренінгу після навчання мають а) знати, б) розуміти, в) виконувати/робити?
- Яке необхідне технічне забезпечення тренінгу?
- Що вже зроблено для проведення тренінгу?
- Що ще потрібно зробити?
- Які проблеми та перешкоди можуть виникнути в ході тренінгу?
- Про змістовне наповнення тренінгу йтиметься далі. Спочатку розглянемо організаційні питання.

Технічне забезпечення

Специфіка проведення тренінгу вимагає достатньо великого приміщення, де б могло розміститися до 20 учасників. Кімната, у якій проходить тренінг, повинна бути зручною, затишною, відповідних розмірів.

Нагадаємо, що створення рівних умов для всіх учасників і учасниць під час тренінгу, повага і рівність між усіма членами групи (включаючи тренерів/тренерок) є обов'язковою передумовою ефективного засвоєння нових знань і формування нових поглядів. Тому тренерська команда повинна заздалегідь подбати про те, як створити рівні

умови для всіх присутніх. Для цього всі учасники й учасниці тренінгу (включаючи тренерську команду) мають сидіти на стільцях, поставлених по колу. Таке розміщення дозволяє реалізувати методику тренінгового навчання: Всі знаходяться в рівних умовах – рівні в своєму досвіді, думках, висловлюваннях; Замкнена лінія кола символізує конфіденційність, все особисте, про що говорять учасники, залишається в цьому колі; Коло символізує і те, що в його середину кожен учасник віддає свій досвід, свої вміння, свої думки та бачення ситуації. Ці думки стають надбанням групи, і на них опирається група при виробленні стратегії дій; Тренер є одним з учасників, рівний з рівними в одному колі – висновки не привносяться ззовні, а формулюються на основі досвіду групи.

Стільці можна вільно переміщувати у межах кімнати – залежно від умов і видів діяльності (наприклад, для роботи в малих групах). Іноді, якщо виникає така необхідність (наприклад, коли під час тренінгу використовується великий обсяг інформації, з якою необхідно працювати, або на інформаційному тренінгу, обмеженому у часі), у кімнаті можна розташувати декілька столів, за якими у довільному порядку сідають присутні.

Увага! Не рекомендується розташовувати столи, як у класній кімнаті. Асоціації зі школою й іспитами можуть створювати зайвий бар'єр для навчання. Розташування столів рядами дозволяє присутнім, які ще не зацікавилися темою, «заховатися» на задніх рядах.

Столи можна використовувати, якщо необхідно підкреслити офіційність заняття. Але, оскільки вони усе ж є не-свідомим психологічним бар'єром між людьми, для неформального спілкування використовувати їх не бажано.

Увага! Бажано оглянути кімнату заздалегідь. Зверніть увагу, чи достатньо стільців (включаючи запасні). Чи є можливість підключення до електричного струму та інші технічні умови.

Важливо, щоб ви могли використовувати папір, ручки, ножиці, маркери різного кольору, скотч, великі й малі аркуші паперу. Добре, якщо відрізки скотчу будуть завчасно підготовлені та прикріплені одним кінцем до зворотного боку фліп-чарту – при необхідності буде легко ними скористатися.

Необхідною є дошка або підставка. Дуже добре, якщо у вас буде змога фіксувати великі аркуші паперу (аркуш ватману А1) на стінах або на фліп-чартах з вільним доступом до них (фліп-чарт – це просто великі блокноти з білого паперу з отворами для вивішування їх на підставці).

На дошці чи папері тренер записує необхідну інформацію для групи або фіксує ідеї і думки, відповіді на запитання присутніх, малює схеми і записує визначення. Записування допомагає запам'ятовувати ключові моменти, дає можливість робити узагальнення пройденого матеріалу. Записи про результати роботи прикріплюються на стіні чи спеціальних дошках так, щоб група і тренер могли їх бачити і використовувати в подальшій роботі.

Заздалегідь потрібно перевірити наявність фломастерів та їхню якість. Фломастери мають бути, як мінімум, 4-х кольорів: синій та зелений для нейтральної інформації; чорний для негативної (наприклад, коли йде мова про домашнє насильство чи торгівлю людьми); червоний для того, щоб підкреслити щось важливе, на що потрібно звернути увагу групи.

Тренер має продумати місця, де учасники зможуть виконувати вправи в малих групах та мати фломастери чи олівці, якими зможуть користуватися при виконанні завдань. Заздалегідь має бути підготовлений і роздатковий матеріал до кожної вправи, з яким працюватимуть учасники.

Необхідно мати місце, де можна буде частувати учасників під час перерви на чай, каву, а також чайник, посуд та інші життєво необхідні речі. Час на перерви – 15-20 хвилин (цього вистачає на відновлення сил учасників тренінгу). Тайм-кіпером може бути як сам тренер, так і хтось із учасників на прохання тренера.

Під час тренінгу можна використовувати слайди і відеофільми. Для цього варто заздалегідь налаштувати техніку та навчитися вільно працювати з нею.

Змістовне наповнення тренінгу

Цілі тренінгу, очікувані результати, методи роботи

Успішність тренінгу великою мірою залежить від того, наскільки чітко тренер ще на підготовчому етапі сформулює мету тренінгу, очікувані результати, методи роботи, за допомогою яких можна цих результатів досягти.

Філософія тренінгу буде більш зрозумілою для тренера, якщо він підготує для себе таку таблицю:

Мета	Очікуваний результат	Вправа, методика	Знання	Розуміння	Дії

При плануванні занять дуже важливо враховувати часові обмеження. Тренінг може тривати декілька годин, цілий день або декілька днів.

Етап II. Проведення тренінгу

Цьому етапу приділяється особлива увага, тому він буде описаний після того, як ми дамо кілька порад щодо етапу III – підведення підсумків.

Етап III. Підведення підсумків

Підведення підсумків – це аналіз всіх етапів тренінгу, його сильних і слабких сторін, роботи тренера.

Кожен тренер мріє про те, щоб стати Професіоналом з великої букви, щоб посіяні ним зерна проростали в свідомості учасників тренінгів і приносили їм гарний урожай.

Формула успішності тренінгу
Успіх = результат - очікування

Якщо скористатися цією формулою, то стає зрозумілим, що успіх може бути зі знаком «+», якщо результат перевершив очікування, і зі знаком «-», якщо очікування не справдилися. Але і в цьому разі є успіх, оскільки Ви провели тренінг та збагатили свій досвід й удосконалили ряд умінь і навичок. І найголовніше те, що проаналізувавши для себе, що спрацювало, а що не спрацювало, ви маєте можливість зробити висновки і чітко зрозуміти, що робити, а чого не робити в подальшому. І тоді наступного разу ви обов'язково матимете успіх зі знаком «+»!

Як зробити зворотний зв'язок для тренера та проаналізувати результати його проведення

- Заведіть собі зошит для записів щодо планування та результатів проведення тренінгу. Листи діліть навпіл, де в одній частині буде заплановане та очікуване, а навпроти – досягнуті результати (ваші спостереження, цифри, коментарі);
- Заповніть таку табличку для короткого кількісного аналізу:

Показник	Очікувалося	Виконано	Коментар
Кількість осіб: на початку на кінець			
Час на проведення тренінгу			
Повернуто заповнених анкет			
Кількість післятренінгових звернень			

зворотний зв'язок, як правило, може бути між тренерами за схемою: що відчуваю після тренінгу, чим задоволений, що зміну наступного разу або що потрібно пошукати (інформацію, ситуацію, контакти);

- окремою сторінкою в зошиті буде аналіз післятренінгових анкет, які варто читати після зворотного зв'язку з напарником(цею), бо вони можуть вплинути на Ваші відчуття та збити з правильної лінії аналізу;
- про ефективність тренінгу можна судити також з кількості та змісту післятренінгових консультацій, які можна запропонувати учасникам.

Пам'ятайте! Тренер, як будь-який фахівець, якщо зупиняється у своєму розвитку й зростанні, має право витримати паузу тільки на одну хвилину, тому що потім він може впасти та буде розчавлений наступними, хто йде за ним...

Змістовне наповнення тренінгу та його проведення

Тепер повернімося до серцевини всього тренінгового процесу – самого тренінгу, його структури і методів роботи.

Методика тренінгового навчання

Методика тренінгового навчання дозволяє засвоїти теоретичний та практичний матеріал і набути навичок та вмінь, необхідних для використання у повсякденному житті за достатньо короткий проміжок часу.

У основі тренінгового навчання лежить методика активної участі, тобто в тренінгу беруть активну участь усі учасники, а головний принцип – досвід кожного безцінний, думка кожного важлива.

При такому підході нові знання засвоюються значно ефективніше, тому що:

- нові знання формуються на основі вже наявного власного досвіду;
- є можливість познайомитися з досвідом інших людей та їх баченням ситуації;
- кожен (кожна) стає активним учасником (учасницею) процесу навчання;
- відповідальність за участь у навчанні та результати учасники беруть на себе;

- дружня атмосфера допомагає бути відвертими і щирими;
- можна відпрацювати та проаналізувати свою поведінку в різних ситуаціях у безпечних умовах.

Для успішної реалізації переваг тренінгового навчання необхідно враховувати певні методологічні особливості задовго до початку тренінгу.

Відбір учасників тренінгу та формування групи

Коли є можливість, важливо поспілкуватися з кожним потенційним учасником або попросити їх заповнити спеціальну анкету, де має бути вказана сфера професійних занять, мотивація до навчання, життєвий досвід та інтерес до проблематики, якій присвячене тренінгове заняття, очікування від тренінгу.

Попередня співбесіда та анкетування важливі для того, щоб:

- залежно від готовності групи підібрати обсяг інформаційного матеріалу, визначивши також країну працевлаштування, якій буде присвячений тренінг;
- більш повно розкрити ту чи іншу тему, яка є більш важливою для учасників;
- обрати найбільш прийнятні для цієї групи вправи та методи роботи;
- захистити групу від блокування її роботи одним чи кількома учасниками, які не готові до групової роботи.

Особливо цей етап важливий при роботі з людьми, яким у подальшому доведеться жити чи працювати разом у нових умовах *(при проведенні тренінгу для людей, які їдуть працювати за кордон, ці групи можуть формуватися за критерієм країни працевлаштування, спеціальності, терміну перебування за кордоном та ін.)*.

Завдання тренерів (тренерок)

На тренерів (тренерок) лягає велике навантаження та відповідальність. Адже тренерська робота потребує великої віддачі, енергетичних затрат, вміння працювати з усією групою і в той же час бачити і чути кожного учасника. Тому тренер має володіти певними якостями: бути толерантним, доброзичливим, відкритим, вміти працювати в команді, володіти методами ефективної комунікації.

Одне з основних завдань тренера полягає в тому, щоб за дуже короткий проміжок часу створити в групі незнайомих між собою людей атмосферу довіри та відкритості, викликати почуття захищеності та комфорту.

Як цього досягти?

Зазвичай з групою працює 2 тренери (тренерки). Це дає можливість:

- приділити достатньо уваги кожному учаснику (учасниці) і при цьому врахувати всі представлені думки — коли один тренер (тренерка) працює з групою, інший (інша) може на фліп-чарті фіксувати думки;
- підвищити якість сприйняття інформації учасниками через чергування подання інформації різними тренерами.

Варто також врахувати такі рекомендації:

- При виконанні вправ з обговорення проблеми чи мозкового штурму тренер має зафіксувати на папері кожну думку — не може бути кращих чи гірших думок, правильних чи неправильних.
- При формулюванні висновків чи підведенні підсумків важливо опиратися на думки учасників, висловлені при обговоренні.
- При роботі з усією групою важливо бачити і чути кожного учасника — кожен має бути впевнений, що всі дії і слова тренера адресовані особисто йому.
- Для досягнення цього ефекту важливо звертатися до учасників на ім'я, яке вони напишуть на бейджіку та стимулювати їхню участь у роботі групи, словами подяки: «Дякую, пані Олю! Дякую, пане Сергію!»
- Дуже важливо підтримувати контакт очима при спілкуванні з конкретним учасником чи учасницею та заохочувати їх невербальними знаками.
- У групі до 20 осіб варто працювати двом тренерам. При цьому, коли один тренер працює з групою і підтримує з учасниками зоровий та невербальний контакт, інший може фіксувати інформацію на папері, надавати роздатковий матеріал чи надавати будь-яку іншу допомогу першому тренеру.
- При роботі 2-х тренерів найкраще, щоб їхня робота чергувалася.
- При обдумуванні чи підготовці учасників до виконання індивідуальних завдань важливо не порушувати атмосферу тренінгу. Тренеру не варто відволікатися на вирішення якихось своїх питань, що не стосуються виконання вправи, не перемовлятися з партнером, не шарудіти паперами, готуючись до наступної вправи — часто у цю пастку потрапляють навіть досвідчені тренери.

Загальний вигляд та структура тренінгу

Важливо зрозуміти, що тренінг, як форма навчання, є гнучким і водночас структурованим та діє ефективно у разі його проведення за певними правилами і на певних засадах. Їх важливо враховувати як при підготовці програми тренінгу, так і в ході його проведення.

Тренерам, які не мають певної підготовки (наприклад, базової педагогічної або психологічної освіти, знань основ соціальної роботи), варто пройти підготовку на базі тренінгу для тренерів, а також корисно взяти

участь у тренінгу в якості слухачів. З досвіду діяльності неурядових організацій видно, що специфіка базової освіти лідерів громадського руху, тренерів соціальних тренінгів не відіграє вирішальної ролі. Першочерговим є бажання та стійка мотивація до надання допомоги та підтримки іншим. Досвід та фаховість – справа часу та активності.

Схема тренінгу є дуже простою і водночас важливою. Його складові повинні мати оптимальну тривалість, яка залежить від змісту і структурних вправ, описаних в наступній частині посібника.

Вступна частина тренінгу

Структурні вправи

Перевіреніми помічниками тренера є структурні вправи. Це вправи, спрямовані на створення відповідної атмосфери в групі, знайомство учасників та вироблення правил життєдіяльності групи.

У вступній частині виконуються такі вправи:

- «Правила»
- «Знайомство»
- «Очікування»

Вправа «Правила»

Метою вправи «Правила» є створення правил життя в групі, знайомство з етикою тренінгових занять.

При прийнятті правил важливо, щоб з ними погодилися всі учасники групи і щоб вони були оптимальними для роботи саме цієї групи. Тому в різних групах можуть бути різні організаційні підходи до їх вироблення. Важливо, щоб прийняті правила забезпечували можливість реалізації методики тренінгового навчання.

Для групи, учасники якої раніше не брали участі в тренінгах, ці правила можуть бути *запропоновані тренерами (тренерками)* після представлення особливостей тренінгового навчання та етики тренінгових занять.

Ось ці правила:

Приходити вчасно, або цінувати час

При обговоренні цього правила в групі учасників (учасниць) – потенційних трудових мігрантів, можна відмітити важливість цього правила не лише для роботи в групі, а й у повсякденному житті, в діловому спілкуванні, спілкуванні з роботодавцем. Важливо говорити про пунктуальність як одну з життєвих цінностей ділової людини в багатьох країнах.

Бути позитивними

Правило бути позитивними можна проілюструвати на прикладі формулювання Правила 1: можна сказати «Приходити вчасно» і вкласти в нього віру в можливість дотримання пунктуальності, а можна сказати «Не запізнюватися» і вкласти в це формулювання недовіру.

Запропонувати учасникам «Бути позитивними» – означає домовитися про те, що під час тренінгу ми будемо не лише говорити про проблеми, але й намагатися знайти шляхи їх вирішення.

Важливо підкреслити, що позитивне сприйняття життя допомагає людині вижити в складних умовах, знайти вихід із здавалось б безвихідних ситуацій.

Не критикувати

Іноді це правило група не сприймає. Тому, використовуючи техніку групового обговорення, можна домовитися, що ми вкладаємо в це поняття. Можна акцентувати увагу на важливості пам'ятати про це правило в умовах інших країн і умовах іншої ментальності. І визначитися, яким чином можна без критики висловлювати свою незгоду з думкою партнера. Після цього легко перейти до наступного правила.

Говорити від свого імені, або вживати «Я» – висловлювання

При обговоренні цього правила можна навести приклади як його успішного застосування: «Я гадаю ...», «На мою думку...», «З мого досвіду...», так і важливості посилення на автора при використанні чужих ідей, думок або текстів.

Поважати інших

Це правило часто додають самі учасники (учасниці). В цьому випадку тренеру варто допомогти групі визначити, як можна реалізувати це правило через дотримання конкретних дій:

- не перебивати;
- говорити по черзі;
- говорити коротко і по суті;
- слухати і чути.

Правило збереження конфіденційності

Правило конфіденційності дуже важливе для успішної роботи групи, формування в ній клімату довіри та відвертості. Чудово, якщо це правило буде запропоноване самими учасниками. При обговоренні варто під-

креслити, наскільки важливим є дотримання цього правила при тренінговій роботі та нагадати, наскільки легко зіпсувати стосунки як з близькими людьми, так і з діловими партнерами, якщо не дотримуватися цього правила у повсякденному житті.

Особливо це правило може стати в нагоді при працевлаштуванні за кордоном, в країнах з іншим менталітетом та іншими традиціями.

Правило гендерної чутливості

Правило гендерної чутливості найкраще можна продемонструвати, запропонувавши присутнім виконати невелику вправу:

- запропонуйте учасникам тренінгу встати (зазвичай, при цьому встають зі своїх місць як чоловіки, так і жінки);
- запропонуйте їм сісти;
- тепер запропонуйте встати учасницям (в групі при цьому лунає сміх);

При обговоренні варто нагадати, що таке гендер, та про те, як можна висловити свою гендерну чутливість: у мовному аспекті, діях.

Правило добровільної активності

Це правило необхідно проговорити для того, щоб:

учасники і учасниці почувалися комфортно, якщо хтось буде неготовий говорити на певну тему чи ділитися своїми почуттями. Примушувати ніхто не буде (зазвичай люди рідко користуються цією можливістю, але важливо, щоб вона була);

з іншого боку, варто нагадати, що всі тут знаходяться добровільно, і коли ми вже приділяємо тренінгу свій час, то варто цей час використати ефективно – говорити і вирішувати саме те, що насправді хвилює.

Правило відкритих долоней

Це правило легко сприймається групою і часто є незамінним у роботі групи – жест відкритих долоней, показаний комусь чи собі, попереджає, що правила порушуються. **Група може запропонувати на додаток свої правила.**

Рекомендації тренерам (тренеркам):

- кожне правило важливо погодити з усією групою, записати на великому аркуші паперу і прикріпити на видному місці;
- при порушенні одного чи кількох правил можна апелювати до правил як контракту, погодженого з групою;
- якщо тренінг кількадечний, варто кожен тренінговий день розпочинати з правил. Це може бути обговорення:
 - які з правил допомагали на минулому занятті;
 - які найчастіше використовуються в повсякденному житті;
 - які можуть бути корисними при виїзді за кордон та пошуку роботи і т.д.

Вправа «Знайомство»

Важливою структурною вправою є вправа «Знайомство»

Мета цієї вправи:

- познайомити незнайомих між собою людей та створити позитивний настрій у групі;
- подивитися на знайомих людей новими очима.

Тренер(ка) пропонує учасникам (учасницям) назвати своє ім'я, продовжити знайомство у формі, запропонованій тренером (тренеркою)

Форма знайомства може пропонуватися, залежно від теми тренінгу, від складу учасників, від того, наскільки група налаштована на роботу та готова до відкритості.

Часто вправа «Знайомство» стає тим криголамом, що розтоплює лід настороженості та закритості в групі, вона допомагає розкритися індивідуальності учасників і учасниць.

При проведенні тренінгових програм потенційних трудових мігрантів можна запропонувати наступні варіанти вправи «Знайомство»:

Мене звати ----. Я хочу сьогодні проявити---- (назвати рису характеру (предмет, вміння), що починається на першу букву імені). Вправа виконується по колу. Кожний наступний учасник (учасниця) повторює попередні фрази учасників (учасниць). Останній має повторити всі висловлювання (наприклад, Оля візьме в дорогу оригінальність, Наталя – наполегливість, Віра – впевненість,, мене звати Дарина, я візьму з собою доброту).

Цей варіант вправи допомагає зосередитися, подумати про себе як особистість, потренувати пам'ять.

Мене звати ----. Мій найбільший успіх у житті... -----.

Пропонується згадати і представити власну ідею (проект), яку було сплановано, організовано та здійснено. Така форма знайомства допомагає підняти самооцінку, згадати ті якості свого характеру, які допомагали у

скрутні моменти життя і на які можна опиратися в майбутньому.

Мене звати-----, Мій герб – це----. Представити на вибір одне з віконць свого власноруч створеного герба: заповнені 6 віконць (див. Роздатковий матеріал). Така форма знайомства може бути запропонована в останній день занять, коли вже проведена певна духовна робота і на цьому етапі можна говорити про пріоритети і цінності, що особливо важливо перед зміною країни проживання, сфери діяльності, оточення.

Знайомимось: «Я» - це «ти», а «ти» – це «я». Такий варіант знайомства виконується в парах:

- учасники об'єднуються в пари;
- розповідають один одному, чого вони очікують від поїздки за кордон (5 хв. кожен);
- при представленні результатів один учасник сідає на стілець, а другий стає за його спиною;
- учасник, який стоїть, розповідає від імені першого (спираючись на обговорення в парах), яким він буде (чого досягнув) через 1, 3, 5 або 10 років роботи (проживання) за кордоном.

Метою такої форми знайомства є:

- допомогти учасникам сформулювати мету своєї поїздки;
- почути свої думки і аргументи зі сторони (можливо, варто внести якісь корективи, або на щось звернути більше уваги).

Вправа «Очікування»

Структурна вправа «Очікування» допомагає учасникам (учасницям) сформулювати та усвідомити, що саме вони хочуть отримати від тренінгу, а тренерам (тренеркам) враховувати очікування від тренінгу учасників (учасниць) при реалізації тренінгової програми.

Вправа «Очікування» може проводитися:

- у формі мозкового штурму, результати якого записуються на великому аркуші паперу;
- як індивідуальна робота – на маленьких листах певної форми, що потім будуть наклеєні на великий формат (з попереднім малюнком: золота рибка, що здійснює бажання; грядка, на яку висаджуються зернятка; дерево до якого прикріплюються листочки.....);
- як опитування учасників по колу.

Увага! Якщо учасники висловили побажання, які не можуть бути задоволені під час тренінгу з тих чи інших причин, потрібно на це звернути увагу і запропонувати сформулювати інші побажання. Очікування учасників служать фундаментом для дій тренера.

Зворотний зв'язок

Тренер є такою самою людиною, як і учасники, може дещо більш компетентною у певних питаннях. На завершення тренінгу або вправи тренеру-початківцю, коли він бачить усміхнені обличчя учасників та гарний настрій групи, інколи здається, що він досяг своєї мети. Однак при запитанні: «Що для Вас сьогодні стало зрозумілим?» або «Яку інформацію з сьогоднішнього тренінгу Ви покладете у дорожню валізу?» відповіді можуть бути несподіваними навіть для самого тренера. Будь-що, тільки не те, чого очікував тренер. Тому зворотний зв'язок рекомендується робити як в кінці тренінгу, так і після найбільш важливих вправ. Відповіді учасників рекомендується записувати на фліп-чарті і розмістити його поруч з очікуваннями, щоб визначити корисність та предметність навчання.

Кожна з цих вправ і всі вони разом є дуже важливими. Тому тренеру (тренерці) варто приділити їм достатньо уваги, знайти прив'язку до теми кожного тренінгового дня, враховуючи особливості групи.

Основні методи та техніки тренінгової роботи

Метод мозкового штурму

Цей метод найчастіше використовується, якщо необхідно виявити різні підходи до проблеми та різні точки зору.

Техніка проведення:

- Формулюється певна проблема.
- Сформульована проблема записується на великому аркуші в центрі чи зверху.
- Групі пропонується за короткий фіксований проміжок часу (найчастіше 5 хв.) висловити свої коментарі стосовно цієї проблеми, навести фрази чи слова, пов'язані з нею.
- Усі пропозиції тренер записує на папері в порядку їх висловлювання учасниками.
- Підтримуються всі ідеї (навіть фантастичні). Вони не коментуються, не обговорюються, не оцінюються, не перебиваються питаннями і уточненнями.
- При повтореннях на аркуші відмічається знак повторення «*» (зірочка).
- Слід акцентувати увагу, що важливо не те, хороші чи погані пропозиції, реалістичні чи фантастичні, а важливою є їхня кількість. Це дасть можливість учасникам почувати себе вільно й розкуто.
- При підведенні підсумків узагальнити отримані результати, в разі потреби, прокоментувавши і доповнивши їх. Важливо при формулюванні висновку опиратися на результати роботи групи.

При проведенні тренінгів для людей, які їдуть працювати за кордон, описану вище техніку можна рекомендувати при розгляді таких проблем, як портрет потенційної жертви торгівлі людьми, міфи щодо райського життя за кордоном та ін.

Групове обговорення

Обговорення великою групою

Ця техніка використовується при обговоренні конкретних питань з певної тематики. Успіх залежить від того, наскільки вдало тренер може сформулювати питання, поставлені перед групою.

Зоровий контакт, елементи активного слухання, звертання по імені та слово «дякую» допомагають створити атмосферу довіри, в якій учасники будуть готові поділитися власним досвідом, своїми думками та говорити про свої цінності. Важливо, щоб усі учасники мали змогу висловитися, не повинно бути критики та негативних висловлювань.

Цю вправу можна рекомендувати після виконання вправ чи представлення роботи в малих групах для отримання зворотнього зв'язку або для кращого засвоєння теоретичного матеріалу перед відпрацюванням конкретних навичок у вправах.

Обговорення в малих групах

Обговорення в малих групах дає можливість кожному учаснику і учасниці відчувати себе членом команди. Тут немає тренера, котрий виступає лідером, – роль лідера, як і всі інші ролі членів команди, кожен може приміряти на себе. При роботі в таких групах люди відчують себе більш розкуто, часто готові обговорювати проблеми, які не змогли б обговорити у великій групі, вчать формулювати і відстоювати свою точку зору. Таку групу можна розглядати, як відображення стосунків у соціумі та можливість подивитися на ці стосунки відсторонено.

Робота в парах

Робота в парах відрізняється від роботи в малих групах можливістю відпрацювати конкретні навички, наприклад, захист від маніпуляцій та нападу, вміння відстоювати свою точку зору, вміння протистояти чужому впливу та ін. Особливістю таких вправ є те, що вони виконуються в обидва боки. Люди можуть зосередитися на своїх власних почуттях, на тому, яка і як поведінка партнера впливає на формування їх почуттів та як протистояти такому впливу.

При обговоренні результатів виконання вправи у великій групі тренеру важливо поставити такі питання:

- Чи вплинула поведінка партнера під час виконання вправи на те, що ви здійснили чи не здійснили?
- Що могло б змінити вашу поведінку?
- Як ваша поведінка вплинула на поведінку партнера?
- Що б ви хотіли побачити в діях партнера чи почути від нього?
- Що вас підтримувало під час виконання вправи?

Техніка «Навчаючи-вчусь»:

- Учасники отримують невеликі картки з потрібною інформацією (наприклад, правила проведення первинного інтерв'ю).
- Дається певний час (5-10 хв.) для вивчення цієї інформації.
- Після цього кожен з учасників має поспілкуватися по черзі з усіма і поділитися з ними засвоєною інформацією.
- Таким чином, інформація засвоюється значно швидше й ефективніше.

При обговоренні результатів важливо ставити конкретні питання: яка інформація була найважливішою, що було новим, що здивувало, на що варто звернути увагу?

Ця техніка корисна тоді, коли необхідно швидко засвоїти структурований теоретичний матеріал: певні правила, законодавчу інформацію, рекомендації щодо певних дій тощо.

Рольова гра

Рольова гра – це техніка, яка дає можливість програти різні життєві ситуації (в тому числі і соціально небезпечні) у безпечному тренінговому просторі, у доброзичливій атмосфері.

Рольові ігри є одним з найбільш успішних методів визначення становлення та розвитку практичних навичок учасників. Ролі можуть розподілятися тренером або вибиратися випадково чи за бажанням учасників. У рольовій грі з розподіленими ролями учасники отримують інструкції щодо виконання своєї ролі або «сценарій» гри. У грі, що не пов'язана з розподілом ролей, учасники грають самі себе та демонструють свої власні реакції на певні ситуації.

Успіх цієї техніки багато в чому залежить від того, наскільки вдало тренеру вдасться підібрати ситуації для кожної конкретної групи та сформулювати питання для подальшого групового обговорення результатів вправи.

Для потенційних трудових мігрантів це можуть бути ситуації проходження інтерв'ю, спілкування з митниками, ситуація в агенції з працевлаштування тощо.

Рольова гра може бути розіграна перед всією групою або у малих групах. Існує декілька різновидів рольових ігор.

Драматична пародія

Цей вид рольової гри розігрується перед усією групою, він забезпечує можливість демонстрації. Метою є проілюструвати проблемний підхід та обговорити його. Дія гри базується на інструкціях. Письмовий сценарій можна використати для того, щоб зробити гру менш ризикованою для учасників та для того, щоб переконатися, що не пропущені окремі важливі моменти.

Негативна рольова гра

Це гумористичний, розважальний та інколи релаксаційний спосіб проведення рольової гри, коли партнери виконують певні дії навмисне невірно. Цей вид рольової гри виконується перед усією групою та передбачає надання вірних вказівок для учасників гри. Наприклад, двоє людей демонструють невірний спосіб ведення бесіди, коли один з партнерів намагається щось сказати іншому, а інший демонструє абсолютну неухважність та небажання слухати.

Після перегляду (можна на відео) та обговорення негативних прикладів попередньої гри її учасники «переграють» всю гру спочатку у вірний спосіб.

Основні кроки:

- Два або більше гравців представляють всій групі драматичну сценку. Мета полягає в ілюстрації проблеми або використанні певних навичок, а також у заохоченні відповідного обговорення. Постановка базується на даних тренером письмових настановх щодо виконання ролей.
- Інший варіант драматичної сценки полягає в тому, що гравці використовують «неправильну» та «правильну» техніки. Інші учасники спостерігають неправильний спосіб дій і критикують його. Далі вони бачать правильний спосіб і обговорюють його.
- Можна запропонувати розробити постановку в невеликій групі перед тим, як показати її всій групі, існує процедура, яка дозволяє залучити всю групу.
- Розподіліть учасників на стільки груп, скільки ролей існує в даній рольовій грі. Дайте кожній групі інформацію про постановку і одну з ролей.
- Попросіть кожну групу обговорити і визначити стратегії, які будуть використані у рольовій грі.
- Запросіть з кожної групи добровольців, які, власне, гратимуть ролі. Дайте цим добровольцям достатню кількість часу для уважного опрацювання ролей.
- Проведіть коротке опитування решти групи (глядачів) стосовно того, що вони повинні шукати в рольовій грі. Непогано було б дати глядачам коротенькі письмові рекомендації щодо предмету їхніх спостережень.
- Проведіть рольову гру.
- Після гри проведіть загальне обговорення, що включатиме порівняння планів і очікувань групи з тим, що відбулося насправді. Використовуйте для дискусії надані глядачам письмові рекомендації.
- Підсумуйте знання, здобуті в результаті рольової гри.

Сценарна рольова гра

Сценарна рольова гра є відносно безпечною формою рольової гри. Вона може ефективно використовуватися як спосіб представлення двох точок зору для проведення обговорення, або як спосіб демонстрації набутих навичок. Учасники розігрують перед групою заздалегідь підготовлений письмовий сценарій.

Матеріали: сценарії та іменні картки для гравців.

Основні кроки

- Підготувати сценарій для рольової гри. Краще написати сценарій простою мовою і заохочувати звичайне спілкування настільки, наскільки це буде можливо. Сценарій повинен бути відносно коротким, оскільки гравці читатимуть його, а тривала рольова гра втомлює.
- Підготуйте великі іменні картки для рольової гри, де написані ролі, які гратимуть учасники.
- Доберіть гравців заздалегідь і дайте їм можливість проглянути сценарій.

Тренеру (тренерці) важливо пам'ятати про необхідність дати учасникам можливість вийти з ролей, які при виконанні вправи їм довелося на себе взяти. Для цього можна просто сказати «Я пропоную вам вийти з ролей, які ви виконували у цій грі і знову повернутися в коло».

Вдалим завершенням вправи може стати вироблення конкретних рекомендацій щодо дій у певній ситуації.

Цю техніку можна рекомендувати при роботі з людьми, що готуються до виїзду за кордон. Правильно підібрані життєві ситуації та програвання і аналіз різних типів поведінки у цих ситуаціях дадуть можливість значно зменшити ризики, з якими будуть зустрічатися трудові мігранти за кордоном. Це можуть бути сценки проходження митного контролю, розмова з роботодавцем, спілкування в агентстві, проходження співбесіди для прийому на роботу і т.д.

Міні-лекції

Міні-лекції (5-10 хв.) спрямовані на представлення групі нової інформації, необхідної для подальшої роботи. Під час міні-лекції, для кращого засвоєння інформації та розуміння групою її важливості для кожного, тренер може використовувати інтерактивні методи роботи: звертатися до групи із запитаннями, узагальнювати, апелювати до їхнього досвіду.

Зазвичай після міні-лекції варто провести групове обговорення, або запропонувати групі виконати вправи з використанням інформації, представленої в міні-лекції.

Ресурсна вправа

Варто провести після важкої емоційної вправи або коли група стомилася. Відновити позитивні думки, сили та настрої учасників, звернути увагу на філософію буття та зміст життя.

Якщо в тебе щось виходить добре, роби цього більше. Якщо щось не виходить, знайди собі щось інше.	З ким можна разом сміятися, можна разом і працювати.	Неможливо мати одночасно те, що є, і те, що було.
Перемагає в житті тільки той, хто переміг сам себе: хто переміг свій страх, свою ліню, свою невпевненість.	Якщо незадоволений собою – вдосконалюй себе, якщо незадоволений іншими – вдосконалюй себе, а не інших.	Щастя – як здоров'я: коли його не помічаєш, значить, воно є.
Усе в твоїх руках і навіть ти.	Хочеш бути щасливим? Будь!	Кінець залежить від початку.
У суперечці народжується не істина, а проблема.	Щастя приносить друзів, а нещастя їх перевіряє.	Велике серце ніколи не замерзає.
Те, що йде від серця, до серця й доходить.	Песимізм – це настрої, а оптимізм – це воля.	Якщо хочеш, щоб тебе любили, люби сам(а).
Розум шукає, а серце знаходить.	Найскладніше – жити просто.	Сильні бурі недовго тривають.
Щасливий той, хто самим собою може бути.	Тільки дві речі сприяють щастю: віра і любов.	Якщо миру нема в тобі, миру нема ніде.

Запам'ятайте!

Тренерами не народжуються - ними стають у процесі проведення тренінгів!

Запитання для самоконтролю:

1. Які Ви знаєте форми навчання? Які з них є ефективними?
2. У чому перевага тренінгового навчання? Хто може проводити тренінги?
3. Які основні частини тренінгу Ви знаєте?
4. Яке технічне обладнання та інші ресурси потрібні для проведення тренінгу? Яка кількість учасників є оптимальною?
5. Які структурні вправи є обов'язковими?
6. Чи може хтось спостерігати тренінг, а хтось брати участь? Чому?
7. У чому особливість навчання дорослих? Чи можна дорослим брати участь у тренінгу?

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ, МАСШТАБИ, ПРОБЛЕМИ, ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Тема 1. Поняття, масштаби, проблеми, основні причини та наслідки торгівлі людьми

1.1. Визначення поняття торгівлі людьми

Торгівля людьми – одне з найганебніших явищ сучасності та найжорстокіша форма порушення прав та свобод людини у ХХІ столітті. Не існує жодної країни в світі, яка б стояла осторонь даної проблеми, і Україна не є винятком, залишаючись, на сьогодні, однією з країн походження, транзиту та призначення для постраждалих осіб. Торгівля людьми має руйнівні наслідки як для однієї людини, так і для держави, внаслідок прагнення злочинців якнайшвидше примножити свої прибутки за рахунок експлуатації постраждалих осіб.

Протокол Організації Об'єднаних Націй про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї дає наступне визначення у підпункті (а) ст. 3:

Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, шляхом підкупу, у вигляді платежів, вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

У підпункті (b) ст. 3 Протоколу зазначено:

згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті (а);

У підпунктах (c) і (d) Протоколу зазначається:

c) вербування, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважаються «торгівлею людьми» навіть у тому разі, якщо вони не пов'язані із застосуванням будь-якого з заходів впливу, зазначених у підпункті (а) цієї статті;

d) «дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18-літнього віку.

Дане визначення, наведене у Протоколі, є першим міжнародно узгодженим визначенням злочину торгівлі людьми.

Незважаючи на те, що держави вживають заходів для попередження та запобігання цьому явищу, воно продовжує катастрофічно поширюватися в нашому суспільстві. Особливо загрозливою стає ситуація у сфері торгівлі дітьми та жінками. Україна, як і більшість країн Центрально-Східної Європи, вже має досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, а також чоловіків і дітей, вивезених з її території за кордон, де вони стають жертвами різноманітних методів та форм експлуатації, найпоширенішими з яких є примушення до заняття проституцією, використання в трудовій експлуатації та жебракуванні. Негативний вплив від торгівлі людьми полягає ще й у поширенні венеричних захворювань, СНІДу, формуванні моральної деградації та відчуженості особистості, втрати родинних зв'язків, зруйнуванні суспільної моралі, небезпечному «звиканні» громадської свідомості до негативного явища, поширенні депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій, зростанні агресивності та жорстокості. Торгівля людьми сприяє знищенню генофонду нації, оскільки злочинними угрупованнями втягуються у проституцію фізично здорові та найпридатливіші особи, а особливо жінки.

За неофіційними даними, у світі близько 4 млн. осіб щороку переправляються через кордони держав для використання у підневільній праці.

Дуже важливо не ототожнювати торгівлю людьми з різноманітними проявами міграції з одного боку, і з проституцією та роботою в секс-індустрії – з іншого.

Твердження про те, що проституція – це єдина мета, з якою відбувається торгівля людьми, не відповідає дійсності, оскільки не всі жертви торгівлі людьми займалися проституцією та не всі ті, хто займається проституцією, були жертвами торгівлі людьми.»

1.2. Різновиди торгівлі людьми в Україні

Торгівля людьми може проявлятися у різних формах експлуатації – це одна з сучасних форм рабства, або звичаїв подібних до рабства, що включають в себе сексуальне рабство, боргову кабалу, примусове зайняття проституцією чи участь у виготовленні порнографічної продукції, примусову працю, втягнення у злочинну діяльність, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, вилучення органів, використання у збройних конфліктах, проведення дослідів над людиною без її згоди тощо.

Проаналізуємо більш детально кожен вид торгівлі людьми.

Рабство – це таке становище чи стан особи, по відношенню до якої використовують деякі або всі права, притаманні праву власності. (Ст.1, Конвенція про рабство 1926 року).

Сексуальна експлуатація — це один з видів експлуатації праці людини, зокрема у сфері проституції (здійснення природних статевих актів, у більшості випадків без засобів контрацепції, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинення будь-яких інших дій сексуального характеру з метою отримання доходів, а не на основі приязні чи особистої симпатії) чи в суміжних з нею сферах.

Залучення в боргову кабалу — фактичне приведення особи в стан повної рабської залежності від іншої особи. Експлуатація такої особи триває до тих пір, поки вона не відпрацює свій «борг» (у більшості випадків — ціну, яку за неї було сплачено та витрати пов'язані з її утриманням).

Використання у порнобізнесі — це фактичне використання людини для створення предметів порнографічного характеру, незалежно від її ролі в даному процесі.

Примусова праця (примусове надання послуг) — будь-яка робота або служба, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось покарання, для котрої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Про те, що праця є примусовою, зазвичай свідчать наступні обставини:

- застосування до особи психічного чи фізичного насильства;
- відсутність трудової угоди;
- обмеження свободи пересування особи у вільний від роботи час;
- відібрання в особи паспорта на період її роботи;
- утримання частини заробітної плати або невиплата її взагалі;
- погроза видати органам влади (працівник-нелегал, повія в країнах, де за це передбачене покарання);
- інші обставини.

Зазвичай особи працюють на надзвичайно важких роботах з цілковитим порушенням техніки безпеки праці: робота в сільському господарстві, на будівництві, у промисловості по 16-18 годин на добу, без вихідних, без засобів захисту, у поганих соціально-побутових умовах.

Втягнення у злочинну діяльність — це дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчиненні з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах. При цьому можуть використовуватися різноманітні засоби впливу.

Усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях — це оформлення спеціальним юридичним документом встановлення батьківської опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою подальшого їх використання для отримання доходів (у жебракуванні, занятті азартними іграми чи для подальшого укладання щодо них угод, пов'язаних з фактичною передачею права власності).

Примусова вагітність — використання репродуктивних функцій організму жінки шляхом природного або штучного запліднення без її згоди та подальше примушування жінки до виношування дитини.

Вилучення органів — використання особи для видалення з організму людини її складової частини, яка має певну будову і спеціальне призначення (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза з 12-палою кишкою, селезінка тощо).

Використання у збройних конфліктах — використання особи для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав тощо.

Проведення дослідів над людиною без її згоди — це дії, вчинювані без дозволу людини, фізіологічний або психічний вплив на її організм із застосуванням методів, що не допущені МОЗ України до загального застосування, тобто є експериментальними.

Раніше для України особливо актуальною була трудова та сексуальна експлуатація. Проте зараз набуває більш поширеного характеру торгівля дітьми та торгівля людьми з метою використання у порнобізнесі та жебрацтві.

У державі наявні випадки «зовнішньої» та «внутрішньої» торгівлі людьми. «Зовнішня» торгівля людьми відбувається тоді, коли українські громадяни перетинають державний кордон, «внутрішня» торгівля людьми — це експлуатація людини в межах країни, без перетину державного кордону.

1.3. Масштаби торгівлі людьми в Україні

Торгівля людьми, як явище, виникло в Україні на початку 90-х років і набуло особливо значного поширення в кінці десятиріччя. Причинами поширення торгівлі людьми, з одного боку, стали кризові ситуації в економіці держави, зростання безробіття, зuboжіння населення, особливо жінок та молоді. З іншого боку — це вигідне географічне розташування України, можливість вільного виїзду громадян за межі держави у пошуках кращої долі, значна кількість працездатного населення (з вищою освітою і високою професійною підготовкою), яка не має можливості знайти пристойну роботу і одержувати пристойну заробітну плату на батьківщині. Якщо на початку 90-х років працювали сотні підприємств легкої, харчової та переробної промисловості, сільсько-го господарства, зараз зникли цілі галузі народного господарства, де працювала переважна більшість жіночого населення. Точних даних по кількості осіб, які виїхали за кордон немає, проте варто зауважити, що кількість населення України за період з 1 січня 1991 по 1 січня 2007 року скоротилася більш як на 5 млн. осіб. За офіційними та оціночними даними, на даний час кількість трудових мігрантів з України коливається в межах

від 3 до 7 млн. чоловік, більшість з яких – жінки. За даними МЗС України, в Польщі перебуває близько 300 тис. наших громадян, у Чехії та Італії по 200 тис., у Португалії – 150, в Іспанії – 100, в Туреччині – 40, в США – близько 20 тисяч. Таким чином, якщо взяти до уваги, що в Україні нараховується приблизно 28 млн. працездатного населення, то шляхом нескладних математичних розрахунків можна з'ясувати, що протягом останніх 10 років майже кожний 5-й українець працює за кордоном. За цей же час з України виїхало понад 570 докторів та 900 кандидатів наук, значна кількість лікарів та інших спеціалістів різного профілю. Це пояснюється, зокрема, низьким рівнем оплати праці в даних галузях. Крім того, географічне розташування України призвело до того, що вона опинилася на перехресті світових шляхів транспортування «живого товару» й використовується міжнародними організованими злочинними групами і як країна-транзит, і як країна-донор одночасно.

Наша держава намагається впорядкувати та легалізувати процеси працевлаштування своїх громадян за кордоном. Так, протягом останніх років укладено двосторонні угоди про взаємне (квотоване) працевлаштування громадян з Росією, Чехією, Словаччиною, Польщею, Литвою, Латвією, Білорусією, Молдовою, Вірменією, В'єтнамом, Португалією. Однак, більшість наших громадян все ж намагається працевлаштуватись нелегально, що пояснюється тривалим процесом оформлення документів, відповідно, високою оплатою та обмеженою кількістю вакантних місць.

Збільшення кількості українців, що виїжджають за кордон з метою нелегального працевлаштування, неконтрольованість цього процесу, протиправне поводження в країнах перебування, значною мірою сприяло формуванню негативного міжнародного іміджу нашої держави як постачальниці повій та злочинців. За даними МЗС та НЦБ Інтерполу, протягом останніх 10 років понад 100 тис. наших громадян було заарештовано за кордоном, майже 2,5 тисячі відбувають там строки покарання. Щорічно, десятки тисяч наших співвітчизників депортуються в Україну за різноманітні правопорушення в зарубіжних країнах.

Таким поширенням міграційних процесів не могли не скористатися організовані злочинні угруповання. Адже безправне становище заробітчан, нелегальний статус в країні перебування, низька оплата праці, постійна загроза депортації, загальна вразливість становища – це прямий шлях до рук торгівців живим товаром.

Привабливість цього виду злочинного бізнесу пояснюється:

- високим рівнем прибутків (межує з наркобізнесом, торгівлею зброєю та викраденими автомобілями);
- низькими ризиками для злочинців (страх або небажання постраждалих свідчити), недосконалістю програм захисту потерпілих та свідків, законодавчою неврегульованістю окремих процедур;
- транснаціональним характером цього виду організованої злочинності (злочинні дії відбуваються на території кількох країн, кількох юрисдикцій);
- відсутністю належної взаємодії правоохоронних органів різних країн, складністю міжнародних правових процедур та механізмів взаємодії.

Особлива суспільна небезпека цього виду злочину полягає в тому, що людина стає предметом купівлі-продажу, фактично річчю, яку злочинці можуть купити, продати, віддати під заставу, піддати сексуальній чи трудовій експлуатації, змусити до насильницького донорства, вбити.

Чи є проблема торгівлі людьми актуальною для України? Так, безумовно. Оскільки являючись сама по собі гострою та болючою проблемою, торгівля людьми тягне за собою породження ще цілої низки негативних явищ, таких як розпад сімей, дитяча бездоглядність та жебрацтво, зростання кількості захворювань, що передаються статевим шляхом, алкогольна та наркотична залежність, небажання або неможливість народжувати дітей та інші.

З огляду на складну демографічну ситуацію в Україні, в недалекому майбутньому це може призвести до катастрофічних наслідків національного масштабу.

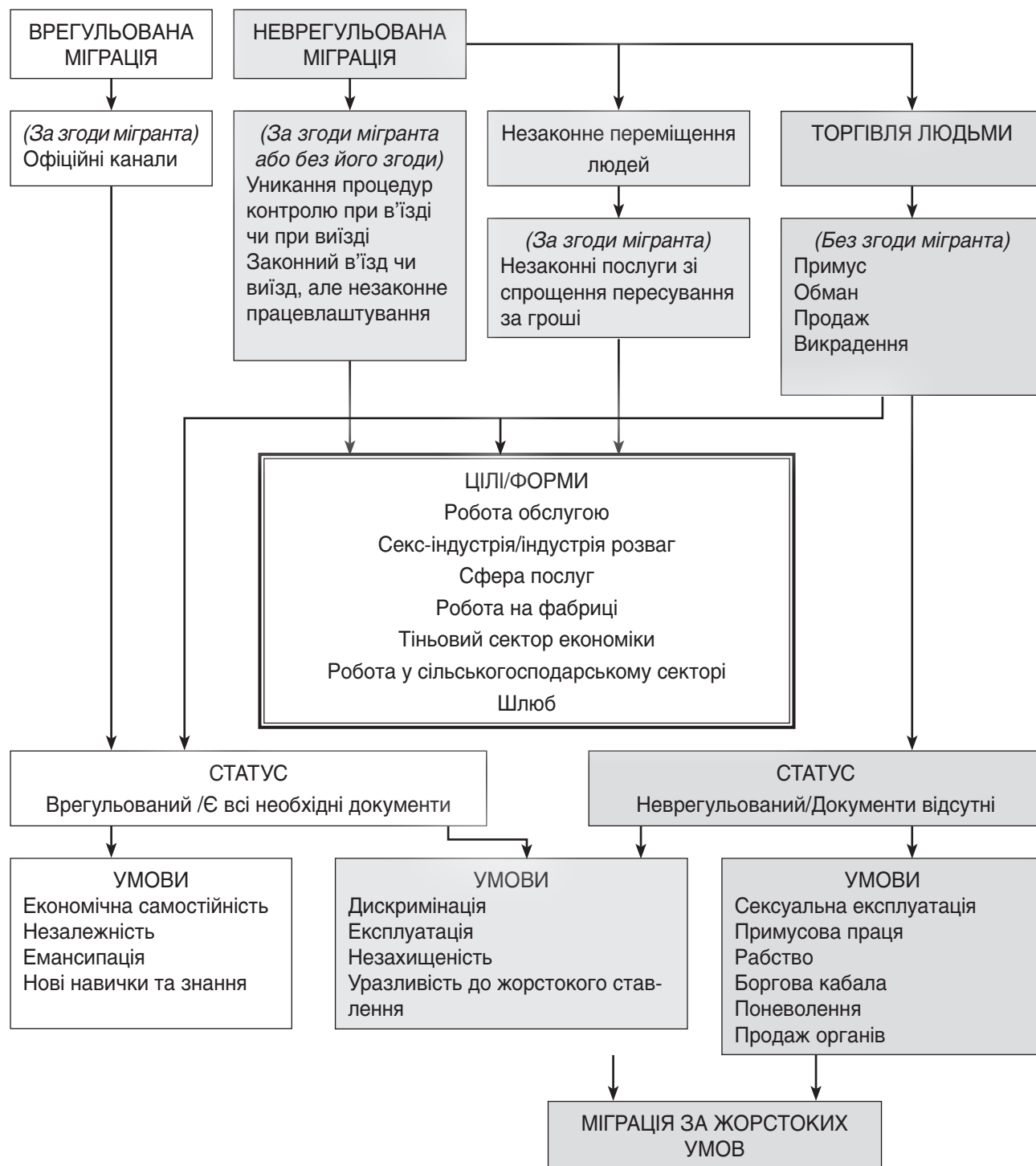
Ситуація з торгівлею людьми, яка склалася в Україні, потребує вживання рішучих, широкомасштабних заходів протидії, об'єднання зусиль представників влади, правоохоронних органів та неурядових організацій.

Запам'ятайте ознаки примусової праці:

- фізичне/сексуальне насилля (або погроза їх застосування), психологічне примушування (погрози покарання);
- обман або неправдиві обіцянки щодо виду та умов праці;
- штучно створена заборгованість;
- фальшування рахунків;
- завищення цін, заниження вартості наданих послуг/виконуваної роботи;
- утримання або невиплата заробітку;
- утримання документів, що посвідчують особу;
- (погроза) ув'язнення та інше обмеження свободи дій, погроза ізоляції;
- (погроза) виказання органам влади (міграційним службам, поліції тощо);
- (погроза) позбавлення зайнятості/недопущення працевлаштування у майбутньому;
- (погроза) позбавлення прав та привілеїв;
- (погроза) позбавлення їжі/притулку;
- (погроза) переведення на роботу з гіршими умовами.

Важливо пам'ятати, що визначальним є характер відносин між працівником і роботодавцем, а не вид діяльності, її законність чи умови праці.

Взаємозв'язок між врегульованою і нерегульованою міграцією, торгівлею людьми та незаконним переміщенням людей



Тема 2. Причини та наслідки торгівлі людьми. Визначення групи ризику

2. 1. Причини торгівлі людьми в Україні

Причини поширення торгівлі людьми в Україні поділяються на внутрішні та зовнішні. Проаналізуємо детальніше внутрішні передумови торгівлі людьми.

- **Економічні** – нестабільне економічне становище держави; фемінізація бідності; наявність тіньової економіки в країні; наявність соціальної нерівності у країні; порушення принципів соціальної справедливості; низький рівень життя, особливо молоді, та високий рівень безробіття; матеріальна зацікавленість; несприятливі побутові умови; зростання кількості сімей з низьким рівнем матеріальних статків.
- **Соціальні** – це сім'я – стосунки в сім'ї; відсутня батьківська опіка над дітьми; розлучені батьки; багато-

дітна сім'я; наявність насильства в сім'ї; брутальне поводження з боку батьків або інших членів родини; виїзд одного з членів сім'ї за кордон; очікування фінансової допомоги від члена сім'ї; занедбаність дітей з боку батьків; низький рівень грамотності; девіантна поведінка – вживання алкоголю чи наркотичних речовин та залежність від них; кримінальна діяльність.

- **Інформаційні** – на перший план виступає низький рівень обізнаності українських громадян про реальні умови життя за кордоном, наслідки перебування та працевлаштування; низька обізнаність щодо законів та звичаїв інших країн; високий рівень довірливості українських громадян; погана обізнаність щодо прав та свобод людини; соціальні стереотипи виховання; публікації різних багатообіцяючих оголошень та реклам у пресі.
- **Психологічні** – українські громадяни перебувають у кризовому стані, який призвів до зниження самозахисту; погіршення психологічного стану людей; виріс показник неблагополуччя в родині; порушилися емоційні контакти з членами родини; бездоглядність або надмірний контроль з боку батьків, який провокує протест, незалежно від статків батьків; бажання самоствердитися стати дорослим; заробити великі та швидкі гроші; відсутність морально-духовних принципів; недоліки статево-рольового виховання; несформованість позитивного образу «Я».
- **Правові** – це відсутність закону про соціальний захист українських громадян за кордоном; недостатньо використовуються норми чинного законодавства; не працює на належному рівні програма захисту свідків; недостатня захищеність українських громадян від рук «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами; недостатнє покарання злочинців; немає правового захисту громадян від свавілля влади, бюрократизму, невиплат заробітної плати.

Зовнішні передумови торгівлі людьми

Слабка система протидії торгівлі людьми у світі. Після падіння «залізної завіси» відкрилися кордони, українські громадяни стали вільно подорожувати по світу, як у пошуках розваг, так і праці. Однак існує невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо запобігання торгівлі людьми та захисту постраждалих осіб, наявна корумпованість відповідальних органів, які забезпечують дотримання законності, існує інтернаціоналізація тіньової економіки, бракує механізмів реалізації законів щодо покарання злочинців торгівлі людьми.

Попит на торгівлю людьми. Обумовлений тими факторами, що існує попит на низькооплачувану роботу та комерційну сексуальну проституцію, особливо із залученням дітей до експлуатації. Також попит на працю, де основне населення не хоче працювати через небезпечні умови праці тощо.

«Агітація», наявність потенційних жертв. Економічне становище сім'ї чи особи; фемінізація бідності; економічна нерівність між країнами та регіонами; обмеження наявних вакантних місць на роботу в межах країни; низькооплачувані роботи; зuboжіння сімей, відсутність реєстрації при народженні дитини; багатодітність; відсутність одного з членів родини.

2.2. Наслідки торгівлі людьми

Торгівля людьми – це кримінальна індустрія, яка стрімко розвивається в усьому світі, з таких двох основних причин:

1. Можна швидко і легко заробити великі прибутки, з вкладанням мінімуму чи взагалі відсутністю будь-якого стартового капіталу, і до того ж прибутки можна отримувати від експлуатації одних і тих же жертв (на відміну від наркотиків чи зброї, які швидко закінчуються).
2. Не дивлячись на те, що торгівля людьми є злочином проти самої людини, ризик переслідування злочинців законом є дуже незначним. Злочинці використовують різноманітні засоби для того, щоб контролювати своїх жертв.

Розглянемо методи контролю, які використовують трафікери для залякування та контролювання своїх жертв:

Боргова кабала – фінансові зобов'язання, де праця жертви використовується для того, щоб виплатити борг, у багатьох випадках, навіть неіснуючий.

Ізоляція – жертв часто ізолюють для того, щоб вони не могли попросити чи отримати допомогу.

Конфіскація паспортів, візових документів чи документів, які встановлюють особистість жертви.

Використання **погроз, насильства** по відношенню до жертв та / чи членів родини жертви.

Систематичне **гвалтування** жертв трафікерами для покори та встановлення влади над жертвою.

Жертв торгівлі людьми можуть **шантажувати** трафікери, які користуються тим, що жертви не мають імміграційних документів або використовують те, що вони займаються «незаконною» діяльністю. Жертви бояться що їх почнуть переслідувати правоохоронні органи чи імміграційні служби, і погоджуються на будь-які умови трафікерів.

«Моріння голодом» – жертв обмежують в їжі для того, щоб ті в свою чергу боялися трафікерів і виконували все що накаже «хазяїн».

Контроль фінансів жертви, наприклад, коли відбирають заробіток у жертв для «зберігання грошей у сейфі».

Особи, які постраждали від торгівлі людьми, платять жакливу ціну. Фізичні та психологічні травми, у тому числі хвороби та зупинка росту у неповнолітніх, часто мають перманентний ефект. Трафікери для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, створюють небезпеку бути відкинутими своїми родичами та суспільством. Жертви торгівлі людьми часто не мають можливостей для соціального, морального та духовного розвитку. Жертв торгівлі людьми, яких примусили працювати у сексуальному рабстві, часто змушують вживати наркотики, а також вони страждають від неймовірного насильства. Жертви сексуальної експлуатації страждають від фізичних та емоційних травм, які спричинені ранньою статевою активністю, примусовим вживанням алкогольних та наркотичних засобів та зараженням хворобами, які передаються статевим шляхом, у тому числі ВІЛ-інфекціями та СНІД.

Наслідки торгівлі людьми поділяють на мікрорівень та макрорівень. До мікрорівня відносять наслідки для людини та сім'ї, до макрорівня – для суспільства та для держави.

1. Наслідки для особи.

Важка, непрестижна, низькооплачувана робота; відсутність законодавчого захисту (ненормована праця по 18–20 годин на добу, без вихідних, відсутність лікарняних та відпусток, можливість невивлати обіцяного заробітку, можливість виплати лише частини зароблених грошей); відсутня можливість отримати медичну допомогу або купити необхідні ліки; високий ризик травматизму, а також відсутня компенсація у разі травматизму; життя в постійному страху, насильстві, примусі; особиста та професійна деградація; психологічна травматизація особистості; проблеми фізичного, медичного та соціального характеру; ризик захворювань, що передаються статевим шляхом; депортація; ризик отримати штраф чи бути ув'язненим/ув'язненою; страх не побачити більше своїх рідних; недосягнення кінцевої мети – отримання заробітку, ризик опинитися в ситуації соціальної стигматизації та неприйняття рідними та суспільством.

2. Наслідки для сім'ї.

Розлучення дітей з матір'ю; психологічне, емоційне відсторонення дітей, батьків, родини, друзів; високий ризик розпаду сім'ї, втрати дітей та своєї родини; неможливість вчасно повернутися додому для надання вчасної допомоги чи підтримки батькам, дітям, друзям у разі хвороби чи передчасної смерті тощо; високий ризик відчуженості, відстороненості при поверненні додому; ризик стати об'єктом насмішок та осуду.

3. Наслідки для суспільства.

Жертви торгівлі людьми часто страждають від брутальних умов праці та проживання, що призводить до фізичних психологічних, сексуальних травм; статеві хвороби, запалення внутрішніх органів, ВІЛ /СНІД – це все результат примусових сексуальних послуг, які змушені надавати жертви; поширення хвороб призводить до кількості підвищення рівня захворюваності населення України; збільшується показник кількості самотніх покинутих осіб похилого віку, які не в змозі обходитися без допомоги близьких; збільшується кількість дітей, що залишилися без піклування батьків; підвищується показник дітей з девіантною поведінкою, як наслідок виїзду батьків за кордон.

4. Наслідки для держави.

Держава втрачає фізично та психологічно здорові кваліфіковані кадри, на підготовку яких було затрачено значні державні кошти; втрата генофонду нації; високе загострення економічної ситуації в країні; виїзд за кордон негативно впливає на ринки праці у зв'язку зі зменшенням робочої сили; торгівля людьми призводить до зниження заробітної плати; росте криміналізація суспільства; відсутній догляд за літніми людьми у суспільстві, кількість яких зростатиме з кожним роком; збільшується кількість покинутих дітей, які не мають бажання вчитися, працювати; збільшення крадіжок та вбивств серед населення.

2.3. Визначення групи ризику

Торгівля «живим товаром», як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної та соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику. Загалом зміни мають такі прояви: постраждалими від торгівлі людьми все частіше стають чоловіки; усе менше жінок у віці за 35 років, а більше молодих – 15-19 років вивозяться для роботи у секс-індустрії, що свідчить про омолодження бізнесу і дитячого рабства; з'являється інформація про факти торгівлі дітьми; торгівці висувають більше вимог до «якості товару»; усе більше з'являється постраждалих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а експлуатувалися в домашньому господарстві, на напівлегальних та нелегальних мануфактурах та фабриках (їх вік 30-50 років); відкриваються нові місця пошуку товару (торгівці переходять до вербування у сільську місцевість); більш завуальованим та законспірованим стало вербування. Поширюється внутрішня торгівля – з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, у тому числі на замовлення іноземців; змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми.

Якщо брати до уваги той факт, що 5–8 років тому головним чинником було безробіття та безгрошів'я, то сьогодні наголошується не стільки на безробітті скільки на дуже низьких заробітках, які не дозволяють перетнути межу бідності навіть за умови висококваліфікованої праці (лікарів, медичних працівників, вчителів, серед яких абсолютна більшість – жінки). Усе це штовхає громадян на пошук роботи за межами України. Безсумнівно, бідність — найголовніший сприятливий для торгівлі людьми фактор.

Потрапити в тенета торгівців людьми може будь-яка особа, незалежно від місця її реєстрації в Україні, статі чи віку. Особа будь-якої статі може бути використана в будь-якій формі експлуатації.

За результатами дослідження, яке проводилося в Україні, виявлено, що найчастіше жертвами торгівців людьми стають молоді жінки 18-26-річного віку, переважно неодружені, самотні матері, які самі виховують дітей або розлучені жінки з базовою загальною середньою освітою або середньою професійною, здебільшого з невеликих міст України. Рівень їх матеріального добробуту можна оцінити, як низький і дуже низький. Українських жінок перевозять до Росії, Польщі, Туреччини, Італії, Австрії, Іспанії, Німеччини, Португалії, Чеської Республіки, Об'єднаних Арабських Еміратів, Великобританії, Ізраїлю, Греції, Лівану, Беніну, Тунісу, Кіпру, Боснії та Герцеговини, Угорщини, Словаччини, Сирії, Швейцарії, США, Канади та Білорусі. Жінок примусово залучають до секс-індустрії, або примушують працювати в якості домогосподарок, у сфері обслуговування, на текстильних або інших підприємствах легкої промисловості. Що стосується чоловіків, то більшість з них одружені, віком 31-60 років, які виїжджають з метою заробити грошей за короткий термін для забезпечення належного рівня життя своєї сім'ї. Рівень освіти в основному такий самий, як і у жінок. Більшість чоловіків-жертв торгівлі людьми експлуатуються у Росії та інших країнах переважно в якості будівельників, робітників на заводах та у сільському господарстві або моряків. Було ідентифіковано три випадки, коли чоловіків примушували займатися незаконною діяльністю, як-то розбирання крадених авто на запчастини для їх подальшого продажу на чорному ринку. Діти, що постраждали від торгівлі людьми, – це здебільшого особи віком від 13 до 18 років, переважну більшість з них становлять молоді дівчатка. Вони найчастіше походять з неповних та реструктурованих сімей, при цьому скаржаться на насилля, що вчиняється стосовно них з боку нерідного батька або одного з членів родини. Також до цієї категорії входять діти вулиці та діти-сироти, які нікому не потрібні і які належать самі собі. Дітей часто продають з метою сексуальної експлуатації або примусового жебрацтва.

Права людини, зафіксовані у Загальній декларації прав людини

- Стаття 1.** Право на свободу і рівність у своїй гідності та правах
- Стаття 2.** Право на свободу від дискримінації
- Стаття 3.** Право на життя, на свободу і на особисту недоторканність
- Стаття 4.** Право на захист від рабства
- Стаття 5.** Право на захист від катувань, жорстокого поводження і покарань, що принижують гідність
- Стаття 6.** Право на визнання особистості перед законом
- Стаття 7.** Право на рівність перед законом
- Стаття 8.** Право на розгляд компетентним судом у випадку порушення основних прав
- Стаття 9.** Право на захист від безпідставного арешту, затримання або вигнання
- Стаття 10.** Право на гласний розгляд справи в незалежному і неупередженому суді
- Стаття 11.** Право на презумпцію невинності
- Стаття 12.** Право на приватне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції, захист честі й гідності
- Стаття 13.** Право вільно пересуватися та обирати собі місце проживання у межах будь-якої держави, право залишати і повертатися в будь-яку країну
- Стаття 14.** Право на отримання в інших країнах притулку від переслідувань
- Стаття 15.** Право на громадянство і його зміну
- Стаття 16.** Право на одруження і створення сім'ї; однакові права чоловіків і жінок щодо одруження, під час перебування у шлюбі та під час його розірвання; укладення шлюбу тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються
- Стаття 17.** Право на володіння майном
- Стаття 18.** Право на свободу думки, совісті та релігії
- Стаття 19.** Право на свободу переконань; на одержання і поширення інформації
- Стаття 20.** Право на свободу мирних зборів і об'єднань
- Стаття 21.** Право на участь в управлінні своєю країною і вільні вибори
- Стаття 22.** Право на соціальне забезпечення
- Стаття 23.** Право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі й сприятливі умови праці

- Стаття 24.** Право на відпочинок і дозвілля; на оплачувану відпустку
- Стаття 25.** Право на гідний життєвий рівень; на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, старості
- Стаття 26.** Право на освіту
- Стаття 27.** Право на вільну участь у культурному житті суспільства
- Стаття 28.** Право на соціальний і міжнародний порядок, що забезпечує здійснення прав і свобод Декларації
- Стаття 29.** Обов'язок перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і цілковитий розвиток особистості
- Стаття 30.** Право на свободу від зазіхань з боку держави, групи осіб або окремих осіб на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

Перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми

Перелік міжнародних документів з питань протидії торгівлі людьми

- 1899** Заклик Лондонської конференції з боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації до держав про укладання багатобічних угод і створення відповідних національних комітетів
- 1904** Міжнародний договір про дійсне запобігання злочинній торгівлі, відомий як «торгівля білими рабнями»
- 1910** Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабнями
- 1919** Конвенція про повну заборону рабства в усіх його формах і торгівлі людьми на морі й на суші
- 1921** Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми
- 1926** Міжнародна конвенція про рабство
- 1933** Міжнародна конвенція про заборону торгівлі повнолітніми жінками
- 1948** Загальна декларація прав людини
- 1949** Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами
- 1950** Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод
- 1956** Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі, а також інститутів і звичаїв, подібних до рабства
- 1966** Міжнародна конвенція про цивільні та політичні права
- 1967** Декларація про ліквідацію дискримінації відносно жінок
- 1974** Декларація ООН «Про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період озброєних конфліктів»
- 1975** Декларація про рівність жінок і їх внесок у розвиток і мир
- 1979** Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації відносно жінок
- 1987** Рекомендації 1065 Парламентської асамблеї Ради Європи з торгівлі дітьми й інших форм дитячої експлуатації
- 1988** Резолюція № 3 щодо сексуальної експлуатації, порнографії і проституції та торгівлі дітьми і неповнолітніми
- 1989** Конвенція ООН про права дитини
- 1990** Конвенція ООН про захист прав мігрантів-трудящих і членів їх сімей
- 1990** Керівні принципи ООН із запобігання злочинності серед неповнолітніх
- 1991** Рекомендація N R (91) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми
- 1992** Рекомендація комісії ООН № 19 про насильство проти жінок
- 1993** Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1211 (1993) про підпільну міграцію: про «переві-зників» підпільних мігрантів і їх працедавців
- 1993** Віденська декларація і Програма дій
- 1993** Декларація Генеральної Асамблеї ООН про викорінювання насильства проти жінок
- 1994** Резолюція ООН 1994/51 про гендерну інтеграцію на всіх рівнях прав людини і Програма діяльності на міжнародному, регіональному і національному рівнях
- 1995** Пекінська платформа дій за підсумками IV Всесвітньої конференції жінок в Пекіні
- 1996** Рекомендація № R (96) 8 Комітету міністрів державам-членам про кримінальну політику в Європі в період перетворень
- 1996** Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 1099 про сексуальну експлуатацію дітей
- 1997** Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій з приводу ефективних заходів по запобіганню і боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації
- 1997** Резолюція Комісії ООН 1997/19 про статус жінок

- 1997** Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1325 (1997) про торгівлю жінками і про примусову проституцію в державах-членах Ради Європи
- 1999** Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації відносно жінок
- 2000** Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття
- 2000** Додатковий протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії
- 2000** Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності
- 2000** Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності
- 2000** Рекомендація № R (2000) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо боротьби з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації
- 2002** Рекомендовані принципи та керівні положення з питання про права людини і торгівлю людьми. Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини Економічній і Соціальній Раді Європи
- 2002** Рамкове рішення Ради ЄС про боротьбу з торгівлею людьми № 2002/629/JA1
- 2003** Рамкове рішення Ради ЄС про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією № 2004/68/ЮВС
- 2005** Угода про співробітництво держав-учасниць СНД у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини
- 2005** Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми

Тема 3. Етапи торгівлі людьми

Торгівля людьми – це складний процес, який розпочинається незаконним вербуванням (та/або вербуванням зі зловживаннями) осіб з різних уразливих груп, продовжується перевезенням цих людей до різних місць призначення і закінчується їх безжальною примусовою експлуатацією з грубими порушеннями прав людини. Методи і стадії торгівлі людьми подано нижче. Проте технології торгівлі людьми часто змінюються, оскільки торгівці людьми швидко беруть на озброєння найновіші технології і долають перешкоди, які можуть ускладнити їхні дії.

Відповідно до протоколу, що доповнює Палермську конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності злочин «торгівля людьми» має три взаємопов'язані складові:

дії – торгівці людьми вербують, перевозять, передають, приховують чи одержують людей;

засоби – торгівці людьми під час здійснення дій застосовують погрози силою або силою, або інші форми примусу, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою або уразливістю становища, або підкуп особи, яка контролює іншу особу;

мету – експлуатація, що включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан чи вилучення органів.

Об'єктом злочину торгівля людьми є – свобода, честь та гідність особи.

Етапи торгівлі людьми:

Вербування

Перший етап процесу торгівлі людьми називають «стадією вербування», під час якої торгівці людьми виявляють і заманюють осіб, втягуючи їх у схему торгівлі людьми. Термін «вербування» у контексті цього злочину включає не лише наймання людей, але й застосування незаконних засобів на зразок сили, обману, викрадення та ін.

Методи вербування людей, до яких вдаються торгівці людьми

Загальні методи включають:

- вербування через неформальні мережі сімей, друзів чи знайомих;
- рекламу (Інтернет, газети тощо), яка пропонує роботу чи навчання за кордоном;
- агенції, які пропонують подорожі, роботу навчання чи одруження за кордоном;
- фіктивні одруження або шлюб за домовленістю;
- покупку дітей у батьків;
- окремих вербувальників, які шукають необхідних осіб у барах, кафе, клубах.

Злочинними засобами вербування є:

- примус шляхом викрадення;

- продаж дитини торгівцям людьми особами, які контролюють дитину, як правило, батьками або сирітським притулком;
- обманні обіцянки легального працевлаштування/в'їзду до країни;
- обман шляхом надання частково правдивої інформації;
- обман шляхом приховування інформації про експлуатаційні, контрольовані та примусові умови праці;
- методи вербування також залежать від особи до якої їх застосовують.

Перевезення

Після вербування настає етап перевезення та переміщення, який може також включати приховування та утримання жертв з причини великої кількості стадій у процесі, в тому числі початкове утримання і переміщення у межах країни. Жертва може зазнати грубого обходження з нею, фізичного знущання та іншої шкоди під час подорожі.

Варто зауважити, що на етапі перевезення жертва торгівлі людьми часто не усвідомлює, що її ошукали. Це важливий момент, зокрема, для визначення можливостей і обмежень правоохоронних органів, у тому числі прикордонників, ідентифікувати жертву і попереджувати злочини торгівлі людьми на цьому етапі.

В'їзд у кінцеву країну призначення в основному може відбуватися таким, чином:

- прихований – контрабандний в'їзд у вантажівках, контейнерах, поїздах, на поромках або пішки тощо;
- відкритий – пред'явлення викрадених або підроблених документів;
- відкритий – пред'явлення справжніх документів з робочою, туристичною чи студентською візою.

Експлуатація

Протокол ООН проти торгівлі людьми визначає, що експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство чи звичай, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів. Відповідно, торгівля людьми не обмежується сексуальною експлуатацією жертв, хоча це зазвичай найбільш обговорювана тема. Однак останнім часом на перший план виходить торгівля підлітками та дітьми з метою примусової праці.

Тема 4. Шляхи потрапляння в ситуацію торгівлі людьми

Торгівля «живим товаром» – кримінальне явище, яке має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі взагалі. Тому з часом з'являються нові тенденції у торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику. Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно виготовляють їм всі необхідні документи, самі переміщують їх через кордон і передають у руки покупцю за кордоном, одержуючи відразу гроші. Поширюється внутрішня торгівля людьми – з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, у тому числі на замовлення іноземців; змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми.

Шляхи потрапляння українських громадян до тенет торгівлі людьми:

- фірми з працевлаштування;
- подруги, однокласники;
- родичі;
- знайомі сусіди;
- запрошення у ЗМІ;
- пропозиції на дошках оголошень;
- роздавання запрошень на вулицях;
- виїзд для здобуття освіти (студентські візи);
- незнайомі люди, які називають себе «агентами іноземної фірми»;
- шлюбні агентства;
- представники шоу-бізнесу;
- туристичні фірми;
- знайомство через фірму в мережі Інтернет;
- пропозиція в барі, на дискотеці;
- система au-pair.

РОЗДІЛ II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З НОРМАТИВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ ЗАДІЯНИХ ДО РОЗБУДОВИ НПМ

Тема 1. Порухення основних прав та свобод людини в контексті торгівлі людьми/ дітьми

Дві світові війни та велика кількість збройних конфліктів в окремих країнах протягом останнього сторіччя примусили світове співтовариство замислитися над майбутнім людства. Особливої актуальності набуло питання дотримання прав та свобод людини. Тому не випадково ООН взяла на себе обов'язок здійснювати міжнародну співпрацю у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру в заохоченні й розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. Цей обов'язок був закріплений у Статуті ООН. У подальшому прагнення до захисту прав людини знайшло відображення в такому важливому міжнародному документі, як Загальна декларація прав людини, прийнята 1948 року. Загальна декларація прав людини стала першим міжнародним актом, у якому викладені різні за своїм змістом права людини. Велике значення має той факт, що сукупність прав людини було названо та систематизовано в одному документі, що обумовлює єдиний підхід до їх розуміння та утвердження. Також, це важливий документ, який проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах. Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняється в усіх її видах (Стаття 4). Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (Стаття 5). Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий і сприятливий умови праці та на захист від безробіття (Стаття 23). Права і свободи, сформульовані в Загальній декларації прав людини, поширюються на мігрантів так само, як і на всіх інших осіб.

На сьогоднішній день торгівля людьми вважається порушенням прав людини. Важливим етапом у ствердженні такої концепції стала всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні в 1993 році, коли вперше насильство над жінками визнали порушенням прав людини. Саме з позиції захисту прав людини в останні роки розроблялася низка міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею людьми. Це, наприклад, Гаазька міністерська декларація (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи, що її доповнюють (2000 р.), Брюссельська декларація (2002 р.), Конвенція Ради Європи про заходи з протидії торгівлі людьми (2005 р.), в яких наголошується, що торгівля людьми – це порушення прав людини.

Діти мають ті ж права, що й повнолітні. Першим окремим документом, що закликав до охорони дітей та їхніх прав, була Женевська декларація прав дитини, прийнята 1924 року.

Іншим важливим міжнародним документом у цій галузі стала Конвенція про права дитини, прийнята і відкрита для підписання Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. Конвенція ООН про права дитини проголошує необхідність правового та іншого захисту до і після народження дитини, важливість поваги культурних цінностей народу, до якого належить дитина, а також важливу роль міжнародного співробітництва у сфері захисту прав дітей. Статті Конвенції включають різні аспекти життя дитини: фізичний, особистісний, освітній та сімейний.

Права дітей, які порушуються внаслідок торгівлі людьми (відповідно до Конвенції ООН про права дитини):

1. Право на життя та здоровий розвиток (ст. 6);
2. Право на індивідуальність, ім'я та набуття громадянства (ст. 7);
3. Право не бути розлученою з батьками (ст. 9);
4. Право не бути перевезеною до іншої країни (ст. 11);
5. Право вільно висловлювати власні погляди та бути почутою (ст. 12);
6. Право на вільний доступ до інформації (ст. 13);
7. Право бути захищеною від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалої і брутального поводження (ст. 19);
8. Право на особливий захист і допомогу для дитини, що тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення (ст. 20);
9. Право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я (ст. 24);
10. Право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, морального і соціального розвитку (ст. 27);
11. Право на освіту (ст. 28);
12. Право бути захищеною від сексуальної експлуатації (ст. 34);
13. Право бути захищеною від усіх форм експлуатації (ст. 36);
14. Право бути захищеною від викрадення, контрабанди та торгівлі дітьми (ст. 35).

Тема 2. Розвиток нормативно-правового врегулювання протидії торгівлі людьми в Україні

Останніми роками Україна намагається якомога активніше залучатися до процесу міжнародного співробітництва у сфері боротьби з торгівлею людьми, а також до загальної боротьби з міжнародною організованою злочинністю. Слід відзначити, що Україна (як на міжнародному, так і на національному рівні) застосовує багатовекторний підхід до проблеми боротьби з торгівлею людьми. Як правило, це проявляється у поєднанні стратегій боротьби з торгівлею людьми як такою, боротьби з нелегальною міграцією та боротьби з міжнародною організованою злочинністю.

Початком нормативно-правового закріплення протидії торгівлі людьми в Україні фахівці вважають 1998 рік, коли чинний на той час Кримінальний кодекс України було доповнено статтею, яка передбачала покарання за торгівлю людьми (ст. 124-1 КК України). Також у 1999 році було створено Координаційну раду по боротьбі з торгівлею людьми, жінками та дітьми при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Наступним, надзвичайно важливим кроком у врегулюванні протидії торгівлі людьми було створення у 2000 році в структурі Департаменту кримінального розшуку МВС України та в обласних управліннях внутрішніх справ спеціалізованих підрозділів по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. У червні 2002 року КМУ було затверджено «Комплексну програму протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки», а також створено міжвідомчу координаційну раду з питань протидії торгівлі людьми, яка сьогодні є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при КМУ.

З вересня 2001 року набрав чинності новий Кримінальний кодекс України і стала діяти нова редакція статті, що передбачала відповідальність за торгівлю людьми – ст. 149 («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини»). Кримінальна відповідальність передбачалася за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини, такі дії кваліфікувалися злочинними за наявності обов'язкового перетину державного кордону України. На сьогоднішній день діє змінена 12 січня 2006 року редакція статті 149 Кримінального кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за дії, що кваліфікуються, як торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди щодо людини всередині держави, без обов'язковості перетину кордону.

Ст. 149. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини

Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи,

- караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Дії, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або близьких, або з погрозою застосування такого насильства,

- караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Дії, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або у поєднанні з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки,

- караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітки

1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.
2. У статті 149 під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями, або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин.
3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

«Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» – з об'єктивної сторони цей злочин може виражатися у наступних формах: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування; 4) переміщення; 5) переховування; 6) передача; 7) одержання людини.

Враховуючи той факт, що більшість з діянь, котрі відповідають міжнародному визначенню торгівлі людьми було закріплено у названих вище 4-7 формах об'єктивної сторони, перша форма є дещо ширшою та, відповідно, до міжнародно-правових норм, окрім іншого, передбачає відповідальність за купівлю-продаж людини з метою та без мети експлуатації. Таким чином, **першою формою** злочину, передбаченого статтею 149 КК України, охоплюються дії з купівлі-продажу людини, що полягають у безповоротній передачі (отриманні) людини за грошову винагороду. Під **здійсненням іншої незаконної угоди**, об'єктом якої є людина, слід розуміти як дії, спрямовані на вчинення інших, не пов'язаних з купівлею-продажем людини, а також таких, як передача людини в рахунок погашення боргу, в обмін на інші, крім грошей, цінності або на послуги матеріального характеру, дарування, передача в оренду тощо.

Важливо звернути увагу на те, що у чинному законодавстві не міститься визначення наступних термінів: вербування, переміщення, переховування, передача та одержання, що викликає певні труднощі при кваліфікації. Однак це природний процес, коли з'являються нововведення, вони спочатку дуже важко сприймаються і потребують пояснень, оскільки нова редакція статті була прийнята 12.01.2006 р. «Методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування злочину, передбаченого ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», були схвалені та підтримані Генеральною прокуратурою та Верховним судом, тому варто користуватися тими визначеннями, які в них подані.

Під **вербуванням** слід розуміти досягнення з людиною добровільної (шляхом запрошування або умовляння особи, яка перебуває в уразливому стані) або вимушеної (шляхом шантажу, погрози застосування насильства) домовленості на її подальшу експлуатацію або на вчинення певних дій щодо неї, таких як переміщення, переховування, передача іншій особі. Вербування є закінченим з моменту досягнення домовленості з особою, яку вербують для експлуатації.

Під **переміщенням** людини слід розуміти дії, спрямовані на зміну місця її перебування. Зазвичай переміщення здійснює вербувальник, але це можуть робити й інші особи. Найчастіше воно пов'язане з перетином кордону, але може відбуватись і всередині країни. Позитивним нововведенням чинної редакції **ст. 149 КК України є те**, що переміщення однозначно є факультативною ознакою торгівлі людьми. Переміщення є закінченим злочиним з моменту зміни місця перебування людини.

Під **переховуванням** людини слід розуміти обмеження фізичних контактів людини з іншими особами, особливо з представниками правоохоронних органів, що може проявлятися як у наданні приміщення для перебування, так і в примусовому позбавленні волі. Переховування є закінченим злочиним з моменту заволодіння особою і фактичного початку обмеження її волі.

Під **передачею** або **одержанням** людини слід розуміти вчинення дій, пов'язаних з переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої. Наприклад, вербувальник або перевізник передає людину особі, яка її експлуатуватиме. Злочин вважається закінченим з моменту передачі (одержання) людини.

Слід звернути увагу на те, що у випадках, коли дитина є потерпілою від злочину, кримінальне законодавство України використовує два терміни: неповнолітні та малолітні. Так, торгівля людьми буде кваліфікуватися як вчинена щодо неповнолітнього, коли потерпілою від цього злочину є дитина віком від 14 до 18 років, і щодо малолітнього – дитина віком до 14 років.

Тема 3. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

На сучасному етапі основним документом, який визначає систему протидії торгівлі людьми в державі залишається «Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» прийнята в березні 2007 року. Слід зазначити, що це друга програма, затверджена українським урядом, яка має більш широкий та комплексний характер і включає три основні компоненти:

1. Протидія;
2. Захист постраждалих осіб;
3. Кримінальне переслідування злочинців.

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

Загальна частина

Однією з проблем, що стоять сьогодні перед Україною та світовою спільнотою, є торгівля людьми.

Незважаючи на здійснення певних заходів щодо протидії торгівлі людьми проблема залишається актуальною.

Це негативне явище може виявлятися у різних формах – від викрадення людей до їх продажу з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо.

Ситуація, що склалася, потребує консолідації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також міжнародних і громадських організацій.

Мета і основні завдання Програми

Метою Програми є створення умов для протидії торгівлі людьми та пов'язаній з нею злочинній діяльності, підвищення ефективності роботи з виявлення таких злочинів та осіб, що їх учиняють, вирішення питання щодо реінтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Основними завданнями Програми є:

удосконалення механізму нормативно-правового регулювання питань протидії торгівлі людьми, а також боротьби з нею, включення їх до освітніх програм для дітей та молоді;

проведення роз'яснювальної роботи за допомогою засобів масової інформації, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у боротьбі з торгівлею людьми;

забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів України та інших держав у протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею;

надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми, зокрема у поверненні додому, працевлаштуванні та професійному навчанні;

вдосконалення діяльності центрів реабілітації для осіб, що постраждали від торгівлі людьми;

розроблення механізму психолого-соціальної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми;

співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, що провадять діяльність, пов'язану з протидією торгівлі людьми;

використання міжнародного досвіду із запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею, захисту прав осіб, що постраждали від зазначеного злочину, розшуку зниклих осіб за кордоном, їх повернення та реабілітації.

Для виконання Програми необхідно здійснити заходи, зазначені у додатку.

Фінансове забезпечення виконання Програми

Виконання Програми здійснюватиметься центральними та місцевими органами виконавчої влади у межах коштів, передбачених їм у державному та місцевих бюджетах на відповідний рік, а також за рахунок інших джерел.

Обсяг фінансування Програми з державного бюджету становить 1469,7 тис. гривень.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть змогу:

підвищити рівень інформованості населення та усвідомлення проблеми торгівлі людьми і як результат – зменшити кількість людей, що стають жертвами цього злочину;

включити до освітніх програм для дітей та молоді, зокрема тих, що навчаються у дитячих будинках і школах-інтернатах, питання протидії торгівлі людьми з метою зменшення ризику їх потрапляння до сексуального та трудового рабства;

підвищити кваліфікацію фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею шляхом організації навчання державних службовців і представників громадських організацій;

поліпшити роботу правоохоронних органів, підвищити рівень їх взаємодії з відповідними структурами інших держав у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

підвищити рівень надання реабілітаційної допомоги, збільшити кількість реінтегрованих осіб шляхом посилення соціальної, юридичної, медичної та психологічної допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми.

Додаток до Програми

ПЛАН

заходів щодо протидії торгівлі людьми на період до 2010 року

Запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею

1. Проаналізувати акти законодавства з питань боротьби з торгівлею людьми та, в разі потреби, подати Кабінетові Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.
Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, МВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ разом з громадськими та міжнародними організаціями.
2007 рік.
2. Проводити моніторинг актів національного законодавства щодо їх відповідності нормам міжнародного права з питань протидії торгівлі людьми та своєчасно подавати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення до них змін.
Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, МВС, МЗС, Мінпраці, МОН, МОЗ разом з громадськими та міжнародними організаціями.
2007-2010 роки.

3. Утворити та забезпечити діяльність робочих експертних груп при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею. Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями.
2007 рік.
4. Заслуховувати раз на півріччя інформацію керівників центральних органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, про стан виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року з метою оцінки її ефективності.
Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми.
2007-2010 роки.
5. Забезпечувати проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів з питань координації зусиль, проведення аналізу та уточнення стратегії запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею. Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007-2010 роки.
6. Організовувати навчання державних службовців з питань протидії торгівлі дітьми, викорінення найгірших форм дитячої праці. Мінсім'ямолодьспорт, Мінпраці, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст разом з громадськими та міжнародними організаціями.
2007-2010 роки.
7. Забезпечувати підготовку та навчання працівників дипломатичної служби з питань протидії торгівлі людьми, налагодити міжнародне співробітництво у цій сфері, а також у сфері захисту осіб, що постраждали від такого злочину. МЗС, МОН разом з громадськими та міжнародними організаціями.
2007-2010 роки.
8. Розробити та впровадити програми соціальної та психологічної реабілітації дітей, що постраждали від торгівлі людьми. МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007-2010 роки.
9. Включити до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми. МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007 рік.
10. Продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді. Мінсім'ямолодьспорт, МОН, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007-2010 роки.
11. Підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торгівцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів. Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007-2010 роки.
12. Запровадити навчальний курс з питань трудової міграції та протидії торгівлі людьми для працівників Державної служби зайнятості на базі Інституту підвищення кваліфікації державної служби зайнятості. Мінпраці.
Вересень 2007 року.
13. Включити заходи з протидії торгівлі людьми до Єдиної технології обслуговування незайнятого населення. Мінпраці. 2007 рік.
14. Запровадити рубрику «Питання, що найчастіше ставляться» на веб-порталі Державної служби зайнятості з метою запобігання торгівлі людьми з числа осіб, що мають намір виїхати за кордон для працевлаштування. Мінпраці. 2007 рік.

15. Забезпечувати проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань зайнятості населення. Мінпраці. 2007-2010 роки.
16. Забезпечити інформування громадян про вакансії за кордоном (у межах двосторонніх угод). Мінпраці, МЗС. 2007 рік.
17. Підготувати та подати Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до актів законодавства з питань регулювання діяльності, пов'язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном, з метою посилення захисту прав і законних інтересів українських громадян, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, а також запобігання вчиненню стосовно них злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Мінпраці, Держпідприємництво, МЗС, МВС. 2007 рік.
18. Забезпечувати контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності законодавства у сфері модельного, туристичного та розважального бізнесу, а також посередництва у працевлаштуванні за кордоном, порушення якого створює умови для торгівлі людьми, та притягнення до відповідальності винних осіб. МВС, СБУ, МКТ, Мінпраці. 2007-2010 роки.
19. Створити цикл тематичних теле- та радіопередач, запровадити в електронних та друкованих засобах масової інформації окремі рубрики для розміщення інформаційних матеріалів про професії, що користуються попитом на вітчизняному ринку праці, а також про наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування. Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.
20. Залучати громадські організації до створення спільних медіа-проектів, спрямованих на підвищення рівня інформованості громадян щодо запобігання і протидії торгівлі людьми. Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт. 2007-2010 роки.

Надання захисту та допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми

21. Надавати громадянам України, що постраждали від торгівлі людьми, юридичну допомогу у поверненні додому. МЗС, МВС, Адміністрація Держприкордонслужби разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.
22. Сприяти працевлаштуванню та професійному навчанню громадян України, що постраждали від торгівлі людьми. Мінпраці, МЗС, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.
23. Проводити моніторинг та узагальнення досвіду діяльності центрів реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Мінсім'ямолодьспорт, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.
24. Висвітлювати у засобах масової інформації заходи із запобігання і протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, що постраждали від такого злочину. Держкомтелерадіо, МВС, МЗС, МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.
25. Проводити щорічний конкурс серед засобів масової інформації та неурядових організацій із створення соціальної реклами на тему протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину. Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт разом з громадськими та міжнародними організаціями. 2007-2010 роки.

Міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми

26. Забезпечувати участь у міжнародних семінарах, засіданнях за круглим столом, конференціях і тренінгах з питань протидії торгівлі людьми та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину. Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби, Держкомнацрелігій. 2007-2010 роки.
27. Проводити аналіз міжнародних договорів з питань співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема торгівлі людьми, брати участь у міжнародних оперативно-профілактичних операціях і розслідуваннях злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також ініціювати проведення таких розслідувань. МВС, МЗС, СБУ, Мін'юст, Адміністрація Держприкордонслужби. 2007-2010 роки.

28. Продовжувати співробітництво з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав з питань спільної протидії торгівлі людьми, обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які провадять таку злочинну діяльність, а також розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.
МВС, СБУ, Мін'юст, МЗС, Адміністрація Держприкордонслужби.
2007-2010 роки.
29. Забезпечувати залучення міжнародних громадських організацій, благодійних фондів та іноземних засобів масової інформації до реалізації проектів, спрямованих на запобігання і протидію торгівлі людьми, розшуку осіб, які зникли за кордоном, їх реінтеграцію і реабілітацію.
Держкомтелерадіо, Мінсім'ямолодьспорт.
2007-2010 роки.
30. Розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми, захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми.
Мінсім'ямолодьспорт, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, СБУ, Мінпраці, Мінтрансз'язку, Держкомтелерадіо, МКТ, Держкомнацрелігій, Держпідприємництво, Адміністрація Держприкордонслужби, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
2007-2010 роки.

Тема 4. Аналіз положень, що регулюють діяльність обласних управлінь та відділів в структурі органів виконавчої влади та правоохоронних органів Чернівецької області, що входять до складу НМП осіб, які постраждали від торгівлі людьми

Перелік державних структур, залучених у розбудові та реалізації Національного механізму перенаправлення для постраждалих від торгівлі людьми в Чернівецькій області

1. Управління у справах сім'ї, молоді та спорту
2. Обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
3. Служба у справах дітей ОДА
4. Головне управління охорони здоров'я ОДА
5. Головне управління освіти та науки ОДА
6. Головне управління праці і соціального захисту населення ОДА
7. Обласний центр зайнятості
8. ВБЗПТЛ УМВС України у Чернівецькій області
9. ВГІРФО УМВС України у Чернівецькій області
10. Сектор ДІМ УМВС України у Чернівецькій області
11. Відділення кримінальної міліції у справах дітей УМВС України у Чернівецькій області
12. Чернівецький прикордонний загін
13. Управління СБУ у Чернівецькій області.

Для того, щоб більш глибоко зрозуміти, які основні функції та повноваження покладені на кожну з вищеперелічених структур, з особливим наголосом на наявність завдань та функцій у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги постраждалим особам, необхідно, розглянути Положення, що визначають основні завдання та функції органів державної влади залучених до розбудови та реалізації НМП у Чернівецькій області.

Управління у справах сім'ї, молоді та спорту ОДА

Відповідно до Положення про управління у справах, сім'ї, молоді та спорту обласної державної адміністрації, затвердженого Розпорядженням голови обласної державної адміністрації, № 6-р від 13.01.2009 р., серед основних завдань обласного управління у справах сім'ї, молоді та спорту внесено положення про «виконання програм і здійснення заходів із запобігання торгівлі людьми». Відповідно до покладених завдань п.1 Положення: «управління готує пропозиції до проектів державних, цільових, галузевих та регіональних програм; розробляє і подає на розгляд облдержадміністрації пропозиції до проектів фінансування та матеріально-технічного забезпечення виконання програм, здійснення заходів, спрямованих на поліпшення становища сім'ї і молоді». П.10 Положення: «координує діяльність відділів у справах сім'ї, молоді та спорту районних держадміністрацій, обласного та районних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, обласного центру соціально-психологічної допомоги, обласного центру матері і дитини, визначає пріоритетні напрями проведення соціальної роботи». П.12: «координує, контролює та забезпечує в межах своїх повноважень виконання державних цільових програм з питань протидії торгівлі людьми, вносить пропозиції щодо необхідності створення реабілітаційних центрів для осіб, що постраждали від торгівлі людьми, надає їм консультаційну методичну допомогу». П.14: «надає в межах своїх повноважень багатодітним сім'ям та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, підприємствам, уста-

новам, організаціям, об'єднанням громадян та окремим громадянам методичну допомогу з питань запобігання насильству в сім'ї, забезпечує організацію діяльності спеціалізованих установ для запобігання насильству в сім'ї». Виходячи з вищезазначених завдань управління, що стосуються досліджуваної проблеми, а саме захист та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, робота управління зводиться до виконання програм та здійснення заходів із запобігання торгівлі людьми, але не виписано, які саме заходи здійснюються із запобігання торгівлі людьми. Не виписано, яким чином надається постраждалим від торгівлі людьми консультаційна методична допомога. Також невідповідним є кадрове забезпечення управління, оскільки особа відповідальна за протидію торгівлі людьми у своєму підпорядкуванні має ще шість напрямків роботи.

Гендерний центр

На даний момент у Чернівецькій області не створено гендерного центру. Тому діяльність даної установи слід розглядати відповідно до типового положення про гендерний центр, затвердженого наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Гендерний центр є спеціалізованою установою, діяльність якої спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на певній території, утвореною Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування.

Відповідно до п.5 типового положення при визначенні діяльності центрів серед інших напрямків передбачена протидія торгівлі людьми. З цих питань центри повинні взаємодіяти з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, експертами з прав людини, протидії торгівлі людьми. Положення передбачає, що гендерний центр забезпечує надання психологічної та юридичної допомоги населенню з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідацію усіх форм дискримінації за ознакою статі, попередження насильства та протидії торгівлі людьми.

Видатки на утримання гендерних центрів мають здійснюватися за рахунок коштів з місцевого бюджету, передбачених для виконання програм стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, а також за рахунок інших джерел.

Чернівецький обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Відповідно до Положення про Чернівецький обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, затвердженого Розпорядженням голови обласної державної адміністрації № 245-р від 27.04.2009 р., Центр є спеціальним закладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Основною метою діяльності Центру є надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних та юридичних послуг сім'ям, дітям та молоді.

Серед основних завдань Центру:

- забезпечення участі районних, міських, селищних та сільських центрів у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- здійснення контролю та координації діяльності районних, міських, селищних та сільських центрів для сім'ї, дітей та молоді;
- сприяння розвитку мережі центрів та спеціалізованих формувань і забезпечення їх функціонування;
- контроль і організаційно-методичне забезпечення діяльності центрів соціально-психологічної допомоги, соціальних гуртожитків, соціальних центрів матері та дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями і т.д.;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності районних, міських, селищних та сільських центрів, надання їм методичної допомоги;
- облік проведеної соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, підготовка статистичних та інформаційно-аналітичних матеріалів з питань, що належать до його компетенції.

Основною функцією Центру є здійснення контролю діяльності районних, міських, селищних та сільських центрів з виконання загальнодержавних та інших соціальних програм стосовно, сім'ї, дітей та молоді.

Отже, аналізуючи дане Положення слід зазначити, що робота ЧОЦСССДМ здебільшого полягає у забезпеченні участі районних, міських, селищних, сільських центрів у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм з питань сім'ї, дітей та молоді, у здійсненні контролю та координації їхньої діяльності, у сприянні розвитку мережі центрів та спеціалізованих формувань. Центром відповідно до Наказу Міністерства молоді та спорту України від 25 квітня 2008 р. № 1795 «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах», ведеться статистична відомча звітність про діяльність всіх ЦСССДМ Чернівецької області, відповідно до якої 1 раз на квартал робиться звіт у формі таблиці, де окремою колонкою виділені особи, які постраждали від торгівлі людьми.

Служба у справах дітей ОДА

Положення про службу у справах дітей обласної державної адміністрації, затверджене Розпорядженням Голови обласної державної адміністрації № 120-р від 14.03.2009 р., не містить спеціальних норм, які були б

спрямовані на захист дітей постраждалих від торгівлі людьми, але на даний час зазначена служба здійснює заходи з допомоги таким дітям, виходячи зі своїх загальних завдань та функцій.

Серед основних завдань обласної служби слід виділити:

- реалізацію на території області державної політики з питань соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень;
- здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей усіх форм власності;
- ведення державної статистики щодо дітей;
- ведення обліку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок) і т.д.

Відповідно до покладених на службу завдань (п. 4):

- організовує розроблення і здійснення на території області заходів, спрямованих на поліпшення становища дітей, їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, запобігання бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень;
- надає місцевим органам виконавчої влади і органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності, громадським організаціям, громадянам у межах своїх повноважень практичну, методичну та консультаційну допомогу у вирішенні питань щодо соціального захисту дітей, запобігання вчиненню дітьми правопорушень;
- сприяє усиновленню, влаштуванню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку, піклування, до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей;
- контролює і координує діяльність служб у справах дітей райдержадміністрацій, Чернівецької та Ново-дністровської міських рад, надає їм практичну і методичну допомогу, узагальнює і поширює позитивний досвід роботи;
- подає пропозиції до проектів державних та регіональних програм планів і прогнозів у частині соціального захисту, забезпечення прав, свобод та законних інтересів дітей;
- забезпечує у межах своїх повноважень здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо соціального захисту дітей і запобігання вчиненню дітьми правопорушень;
- надає організаційну і методичну допомогу притулкам для дітей, центрам соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційним центрам (дитячі містечка), здійснює безпосередній контроль за їхньою діяльністю;
- організує і проводить разом з іншими структурними підрозділами ОДА, кримінальною міліцією у справах дітей заходи щодо соціального захисту дітей;
- розробляє і подає на розгляд ОДА пропозиції стосовно бюджетних асигнувань на виконання програм і здійснення заходів щодо реалізації державної політики з питань дітей.

Служба має право (п. 5):

- порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про направлення до спеціальних установ, навчальних закладів усіх форм власності дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, неодноразово самовільно залишали сім'ю та навчальні заклади;
- представляти у разі необхідності інтереси дітей в судах, у їхніх відносинах з підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності;
- відвідувати дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, перебувають на обліку у службі, за місцем їх проживання, навчання і роботи; вживати заходів для соціального захисту дітей.

Головне управління охорони здоров'я ОДА

Положення про головне управління охорони здоров'я Чернівецької обласної державної адміністрації затверджене Розпорядженням обласної державної адміністрації від 14.03.2007 року №89-р, не містить в своїй структурі положення, щодо ролі Міністерства охорони здоров'я України та його підрозділів у наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Однак, враховуючи специфічний напрямок роботи управління охорони здоров'я, не можна применшувати його ролі у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, організації роботи, щодо виявлення, ідентифікації та реінтеграції осіб, постраждалих від вказаного виду злочину.

Перш за все, основним завданням установ охорони здоров'я, по відношенню до Програми по протидії торгівлі людьми, є:

- надання медичної допомоги, у деяких випадках, невідкладної, особам, які постраждали від торгівлі людьми або яких можна віднести до групи ризику, не прив'язуючись особливим чином до питання їхньої реєстрації;
- вирішення питання щодо лікування та реабілітації цих осіб;
- належне забезпечення медичних потреб постраждалих від торгівлі людьми;
- ведення обліку осіб (дітей), які постраждали від торгівлі людьми, незалежно від того, чи пройшли вони медичне лікування;

- перенаправлення осіб (дітей), які звертаються до установ охорони здоров'я за медичною допомогою, які були виявлені та ідентифіковані вказаними установами, як постраждали від торгівлі людьми, до компетентних управлінь та відомств у структурі УМВС та соціального захисту населення (у деяких випадках перенаправлення, у формі повідомлення компетентних органів, може бути здійснене і без згоди самої особи);
- формування центру психологічної допомоги, при Головному управлінні охорони здоров'я;
- співпраця, за вказаним напрямком, з компетентними органами та установами.

Головне управління освіти і науки обласної державної адміністрації ОДА

Положення про Головне управління освіти і науки обласної державної адміністрації, затверджене Розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 17.07.2008 року №369-р, не містить у своїй структурі положень, які стосуються проблематики протидії торгівлі людьми, однак роль даного управління, згідно Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року зводиться до наступних зобов'язань:

- включення питань протидії торгівлі людьми до освітніх програм для дітей та молоді;
- розроблення механізму соціальної та психологічної реабілітації дітей, які постраждали від торгівлі людьми;
- підвищення рівня інформованості населення та усвідомлення проблеми протидії торгівлі людьми;
- організація навчання державних службовців з питань протидії торгівлі людьми;
- включення до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальних курсів, лекцій та практичних занять з питань протидії торгівлі людьми;
- видавництво інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей та молоді.

Управління праці та соціального захисту населення ОДА

На сьогоднішній день управління праці та соціального захисту населення у своїй діяльності керується Типовим положенням про головне управління праці та соціального захисту населення обласної, Київської міської державної адміністрації, управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 року №790.

Згідно вказаному документу Управління праці та соціального захисту населення та його відділення виконують широкий спектр функцій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері соціально-трудових відносин, оплати і належних умов праці, зайнятості та трудової міграції, соціального захисту та соціального обслуговування населення, а також ведення обліку осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою. Вказаний облік, сфера дії соціального захисту та обслуговування, працевлаштування та інші напрямки діяльності, зазначеного органу, цікавлять нас в аспекті протидії торгівлі людьми та реінтеграції осіб, які постраждали від вказаного виду злочину.

Сам текст документу не містить у своїй структурі такої окремої категорії, як «постраждали від торгівлі людьми», «група ризику осіб, які можуть постраждати від вказаного виду злочину» та ін. Не містить, також, і інших положень, які передбачені та відносяться до функцій та завдань вказаного органу, згідно з Державною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.

Отже, враховуючи зазначене вище та беручи за основу Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, Управління праці та соціального захисту населення є вагомим та надзвичайно дієвим органом у сфері протидії торгівлі людьми та реінтеграції осіб, які постраждали від вказаного злочину, їхньої реабілітації в суспільстві.

Розширення спектру дії Управління праці та соціального захисту населення за напрямком протидії торгівлі людьми та їх реінтеграції полягає в наступному:

- проведення моніторингу актів національного законодавства щодо їх відповідності нормам міжнародного права з питань протидії торгівлі людьми та своєчасно подання до Кабінету Міністрів України пропозицій, стосовно внесення до них змін;
- забезпечення проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів з питань координації зусиль щодо проведення аналізу та уточнення стратегії запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею;
- співробітництво з громадськими організаціями та державними відомствами, що провадять діяльність пов'язану з торгівлею людьми ;
- навчання державних службовців та підвищення кваліфікації з вказаного питання; підвищення рівня інформованості населення щодо засобів та методів, які використовуються торгівцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів;
- запровадження навчальних курсів з питань трудової міграції та протидії торгівлі людьми для працівників Державної служби зайнятості на базі Інституту підвищення кваліфікації державних службовців;
- включення заходів протидії торгівлі людьми до Єдиної технології обслуговування незайнятого населення, що надасть змогу у значній мірі зменшити обсяги групи ризику вказаної категорії осіб;
- запровадження рубрики «Питання, що найчастіше ставляться» на веб-порталі Державної служби зайнятості з метою запобігання торгівлі людьми з числа осіб, які мають намір виїхати за кордон для

працевлаштування. Вказаний напрямок роботи підвищить рівень обізнаності осіб, які виїжджають за кордон, ступінь їхньої поінформованості про обставини та ситуації, які можуть скластися на місці прибуття, та якими способами та шляхами діяти в зазначеній обстановці;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань зайнятості населення;
- забезпечити інформування громадян про вакансії за кордоном (у межах двосторонніх угод);
- підготовка та направлення до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо внесення змін до актів законодавства з питань регулювання діяльності, пов'язаної з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном, з метою посилення і захисту прав і законних інтересів українських громадян, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, а також запобігання вчиненню стосовно них злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Обласний центр зайнятості

Відповідно до Положення про обласний центр зайнятості, затвердженого Директором Державного центру зайнятості від 17 вересня 1998 року, Чернівецький обласний центр зайнятості є місцевим органом державної виконавчої влади та місцевим органом державної служби зайнятості та підпорядковується Державному центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України, а також місцевим органам державної виконавчої влади. Обласний центр зайнятості забезпечує комплексне вирішення питань регулювання зайнятості населення, професійної орієнтації, професійного навчання, працевлаштування та соціальної підтримки тимчасово непрацюючих громадян на підвідомчій території. Положення не виділяє в окрему категорію осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Обласний центр не надає спеціалізованих послуг таким особам. Отримання послуг та допомоги здійснюється на загальних підставах.

Відповідно до покладених завдань Центр здійснює:

- контроль діяльності міських, районних та міськрайонних центрів зайнятості щодо сприяння у підборі підходящої роботи населенню та соціальним захистом незайнятих громадян;
- організує реалізацію державної і регіональної програм зайнятості населення, заходів щодо запобігання безробіттю;
- консулює громадян з питань одержання роботи, у тому числі в інших населених пунктах України, умов оплати праці;
- інформує населення і органи державного управління про стан ринку праці, наявність робочих місць і вакантних посад на підприємствах, в установах і організаціях всіх форм власності й господарювання на підвідомчій території, про можливості та умови міжтериторіального перерозподілу робочої сили, змісту актуальних професій, видів, форм, шляхів професійного навчання і можливостей працевлаштування;
- проводить роботу з питань професійної діяльності громадян України за кордоном;
- за згодою Державного центру зайнятості видає іноземним громадянам дозволи на працевлаштування на підприємствах, в установах і організаціях всіх форм власності й господарювання, які знаходяться на підвідомчій території;
- готує пропозиції про доцільність і можливість залучення та використання іноземної робочої сили, сприяє іноземним громадянам у професійній діяльності;
- здійснює заходи щодо професійної орієнтації, підвищення кваліфікації та перепідготовки незайнятого населення і безробітних з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці як у навчальних закладах системи служби зайнятості, так і в інших навчальних закладах з урахуванням ринку праці..

Центр має право:

- відвідувати підприємства, установи і організації всіх форм власності й господарювання для контролю і перевірки дотримання законодавства про зайнятість населення і вирішення питань, пов'язаних із соціальним захистом громадян;
- вносити в установленому порядку пропозиції про притягнення до відповідальності службових осіб, винних у порушенні законодавства про зайнятість населення відповідно до ЗУ «Про державну службу» та ЗУ «Про боротьбу з корупцією»;
- надавати та анулювати дозволи на працевлаштування іноземним громадянам на підвідомчій території;
- вносити пропозиції до Державного центру зайнятості щодо анулювання ліцензій на посередництво у працевлаштуванні на роботу, в тому числі за кордоном, виданих суб'єктам підприємницької діяльності;
- розпоряджатися коштами місцевої частини фонду сприяння зайнятості.

У процесі виконання покладених завдань Центр взаємодіє з відповідними підрозділами обласної державної адміністрації, представницькими органами, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян тощо. Діяльність центру фінансується за рахунок коштів державного фонду сприяння зайнятості. Послуги населенню центр надає безплатно.

ВБЗПТЛ УМВС України у Чернівецькій області

Відділ здійснює функції відповідно до Положення про відділ боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, УМВС України у Чернівецькій області, затвердженого начальником УМВС України в Чернівецькій області, від 29 листопада 2005 року. Загальні положення визначають: п.1.2 «відділ створений з метою попередження, виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, незаконною міграцією, незаконними діями щодо усиновлення (удочеріння), порушенням установленого законом порядку трансплан-

тації органів або тканин людини, насильницьким донорством; виготовлення та розповсюдження продукції порнографічного характеру, у тому числі в мережі Інтернет, злочинів у сфері суспільної моралі (створення або утримування місць розпусти і звідництва, сутенерства, примушуванням чи втягненням у заняття проституцією, розбещенням неповнолітніх), а також здійснення контролю діяльності суб'єктів господарювання з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних та модельних агенцій».

П. 1.8. Спільно з представниками зацікавлених місцевих органів виконавчої влади, здійснює контроль діяльності суб'єктів господарювання з посередництва у працевлаштуванні громадян України на роботу за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних, модельних агенцій.

Головні завдання відділу полягають у (п. 2.1) «здійсненні організаційних та практичних оперативно-розшукових заходів щодо запобігання, виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, незаконною міграцією, незаконними діями щодо усиновлення (удочеріння), порушенням установленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, насильницьким донорством, виготовленням та розповсюдженням продукції порнографічного характеру в мережі Інтернет, злочинів у сфері суспільної моралі, а також здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з посередництва в працевлаштуванні на роботу за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних та модельних агенцій.

П. 2.4. «організація та проведення в регіонах спільно із зацікавленими органами виконавчої влади, іншими неурядовими правозахисними організаціями заходів, спрямованих на реабілітацію та реінтеграцію осіб потерпілих від торгівлі людьми».

П. 2.14. «надання засобом масової інформації матеріалів стосовно зазначених питань з метою підвищення громадської свідомості молоді та формування негативного ставлення суспільства до злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, незаконною міграцією, порушенням норм суспільної моралі».

Аналізуючи дане положення слід зазначити, що ВБЗПТЛ серед основних своїх функцій передбачає всі необхідні заходи пов'язані із захистом осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а саме перенаправлення по отримання захисту та допомоги до державних установ та неурядових організацій.

Сектор ДІМ відділу громадської безпеки УМВС України у Чернівецькій області

У Чернівецькій області сектор дільничних інспекторів міліції відділу громадської безпеки здійснює свої повноваження відповідно до Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 20.10 2003 р. № 1212. Серед основних завдань служби дільничних інспекторів міліції слід виокремити п.1.7: «служба дільничних інспекторів міліції при здійсненні своїх повноважень відповідно до законодавства України взаємодіє з центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, державними установами та громадськими організаціями». Даний пункт положення можна розглядати як елемент взаємодії з метою перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Серед основних функцій ДІМ, що можуть стосуватися осіб, які постраждали від торгівлі людьми, слід виділити п.3.5 Положення: «організація відповідно до законодавства України розгляду і вирішення звернень громадян, з подальшим перенаправленням відповідно до потреб, які надходять для виконання служби дільничних інспекторів міліції», п. 3.6 Положення: «участь у розкритті злочинів, скоєних на адміністративних дільницях».

Що стосується безпосередніх функцій дільничного інспектора міліції, які можуть слугувати виявленню постраждалих від торгівлі людьми осіб, то вони зазначені в п. 6.16 Положення: «дільничний інспектор міліції здійснює поквартирний та подвірний обхід помешкань громадян, відповідно до порядку проведення поквартирного (подвірного) обходу з обов'язковим врученням візитних карток і пам'яток з профілактики злочинів. Результати обходу заносить до журналу обліку будинків дільничного (старшого дільничного) інспектора міліції та використовує їх у повсякденній попереджувально-профілактичній роботі».

П.6.17.2. Дільничний інспектор безпосередньо організовує:

- «взаємодію дільничних інспекторів міліції з працівниками інших підрозділів міськ-, райоргану, громадськими формуваннями та населенням у профілактиці правопорушень, охороні громадського порядку, запобіганні злочинам та сприянні їх розкриттю»;
- «проведення необхідної роз'яснювальної роботи серед населення з питань запобігання злочинам.

Серед основних прав дільничного інспектора міліції слід виділити п.7.18.5. – «направлення до органів судово-медичної експертизи на медичне обстеження осіб, яким завдано тілесних ушкоджень, а також запиту про ступінь тяжкості цих ушкоджень».

Аналізуючи загальні обов'язки, слід зазначити, що дільничний інспектор міліції повинен знати:

- П. 8.2.3. «кількість скоєних на адміністративній дільниці злочинів, класифікацію за видами, способом, місцем та часом вчинення, обставини, які сприяють їх скоєнню».
- П.11.4 «у разі отримання від населення інформації про осіб, які виношують наміри вчинити злочини або їх вчинили, у тому числі пов'язані з наркоманією, незаконною міграцією, виготовленням фальсифі-

кованих спиртних напоїв, про місця концентрації криміногенного елемента, а також при виявленні порушень правил благоустрою територій, інших правопорушень дільничний (старший дільничний) інспектор міліції інформує про це відповідні служби та підрозділи міськ-, райоргану внутрішніх справ, органи державної влади й місцевого самоврядування для вжиття заходів реагування. Про надання інформації робиться відмітка у Робочому зошиті дільничного інспектора міліції.

- П. 8.3. «надавати у межах своєї компетенції допомогу громадянам, посадовим особам, підприємствам, установам, організаціям, громадським об'єднанням та працівникам інших підрозділів міськ-, райорганів внутрішніх справ у здійсненні їх законних прав і інтересів».
- П. 11.5. негайно доповідає у чергову частину міськ-, райоргану про одержані під час роботи на дільниці заяви і повідомлення громадян про вчинені правопорушення або злочини, що готуються. Вживає заходів щодо запобігання злочинам та їх припинення, затримання злочинців, надання допомоги потерпілим, охорони місця події.

Відділення кримінальної міліції у справах дітей УМВС України

Положення про відділення кримінальної міліції у справах дітей УМВС України у Чернівецькій області від 13.12.2007 р., затверджене Наказом УМВС України в Чернівецькій області від 13.12.2007 року № 794, конкретним чином не містить в своїй структурі спеціальних норм, безпосередньо в частині завдань та функцій, які б передбачали співпрацю вказаного відділення, зі спеціальними управліннями та відділами в структурі УМВС, а саме: ВБЗПТЛ, УБОЗ, а також слідче управління при УМВС. Вказані органи безпосередньо здійснюють діяльність, пов'язану з попередженням, виявленням та розкриттям злочинів пов'язаних з торгівлею людьми, у сфері організованої злочинності (різновидом якої і є торгівля людьми, як окремий склад злочину), а також безпосередньою організацією процесуального аспекту діяльності, пов'язаної з порушенням кримінальних справ та направлення їх до суду за вказаною категорією злочинів.

Однак, у межах покладених на вказане відділення завдань та функцій, а саме п. п. 2.1 «участь у реалізації державної політики з питань правового і соціального захисту дітей та боротьбі зі злочинністю в підлітковому середовищі області», п. п. 2.6 «забезпечення взаємодії з галузевими службами МВС України, іншими міністерствами з питань боротьби з правопорушеннями та злочинністю у дитячому середовищі» необхідно доповнити потребою взаємодії вказаного відділення із зазначеними вище управліннями та відділами в структурі УМВС, з метою необхідності виявлення, ідентифікації та соціального захисту дітей, яких можна віднести до групи ризику ймовірних жертв торгівлі дітьми або тих, які безпосередньо постраждали від торгівлі дітьми.

Специфічне коло роботи відділення кримінальної міліції у справах дітей обумовлює необхідність ведення відділенням інформаційної бази даних, яка включала б інформацію стосовно батьків, які ухиляються від виховання дітей та дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, безпритульних та дітей, які займаються жебракуванням, а також дітей, які постраждали від торгівлі людьми.

ВГРФО УМВС України

Положення про Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2002 року №844, зазнало значних структурних змін на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 643 від 24 червня 2009 р. «Про утворення Державної міграційної служби України».

Упродовж третього кварталу 2009 року Президент України звернувся з поданням до Конституційного суду України з питання правомірності створення Кабінетом Міністрів України Державної міграційної служби. На даний час вказане подання перебуває на розгляді в Конституційному суді України.

Однак, враховуючи вказані вище процесуально-правові колізії, на рівнях обласних ВГРФО УМВС України продовжує діяти зазначене положення від 14.06.02 р. №844.

Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, наділений повноваженнями, які безпосередньо не регулюють питання, пов'язані з правовим статусом осіб, які постраждали від торгівлі людьми та їх перебуванням на території України. Однак, реалізація деяких з них може стосуватися інтересів відповідної категорії осіб, зокрема:

1. Участь у межах своєї компетенції в координації діяльності органів виконавчої влади, пов'язаної з:
 - вирішенням питань щодо громадянства України;
 - організацією міграційної роботи та боротьбою з незаконною міграцією;
 - реєстрацією та обліком фізичних осіб за місцем проживання/перебування.
2. Організація роботи з розгляду документів стосовно набуття/припинення громадянства України, підготовка матеріалів для розгляду Комісією при Президентові України з питань громадянства.
3. Узагальнення практики застосування законодавства з питань громадянства, імміграції іноземців та осіб без громадянства в Україну, реєстрації фізичних осіб за місцем проживання/перебування і розроблення та внесення пропозицій щодо його вдосконалення на розгляд Міністерства внутрішніх справ.
4. Взаємодія з консульською службою МЗС, відповідними підрозділами центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування та ін.

Вказаний документ, яким ВГРФО керується у своїй діяльності, не містить також спеціальних положень стосовно ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, положень, щодо взаємодії ВГРФО з конкретними органами та установами, які працюють за вищезазначеним напрямком, а також щодо надання спеціалізованих послуг з підтримки осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Таким чином, у Положення про Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб необхідно внести спеціальне положення, яке передбачало б особливе ставлення до іноземців, які не мають юридичних підстав для перебування на території України, постраждалих від торгівлі людьми, порівняно з іншими іноземними громадянами, які перебувають в Україні у статусі нелегальних мігрантів, оскільки на даний час вони розглядаються, як і всі інші іноземці, на загальних підставах. Вказану категорію іноземців необхідно відокремити та детально прописати підстави та межі їхнього перебування на території України.

Також необхідно передбачити обов'язковість ведення ВГРФО інформаційної бази даних, яка включатиме відомості стосовно осіб, які звернулися до ВГРФО за кваліфікаційною допомогою за їхнім напрямком роботи та були ідентифіковані працівниками ВГРФО чи їх відділеннями, як особи постраждалі від торгівлі людьми.

Вирішуючи питання громадянства України, окремою групою необхідно виокремити осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та передбачити спеціальну програму відновлення та видачі втрачених документів, а також окрему процедуру та порядок проходження реєстрації та обліку вказаної категорії осіб.

Чернівецький прикордонний загін

Прикордонна служба не здійснює функцій щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми. Проте зазначена служба здійснює активну діяльність щодо боротьби з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; забезпечує здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення.

Прикордонна служба може та зобов'язана, відповідно до специфіки своєї діяльності, виявляти осіб, які постраждали від торгівлі людьми, ідентифікувати та скеровувати їх згідно механізму перенаправлення.

Управління СБУ у Чернівецькій області

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Правову основу діяльності управління СБУ України у Чернівецькій області становлять Конституція України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативно-правові акти і відповідні міжнародно-правові акти, визнані Україною. СБУ у Чернівецькій області не оприлюднює своїх внутрішніх документів, які можуть стосуватися здійснення відповідних функцій, тому проведення аналізу діяльності даного органу спеціального призначення, є можливим, виходячи з положень Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року. Відповідно до ст. 2 Закону України «на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці». До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України». Що стосується надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, можливим є на загальних засадах відповідно до п.9 ст. 24 Закону України «у межах визначеної законодавством компетенції забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну».

Серед інших повноважень слід виділити ст. 9 Закону України «Служба безпеки України взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань». П.12 ст.24 Закону України «надавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю», п.13 ст. 24 Закону України «брати участь у розробці заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, прикордонного режиму і митних правил»

У Звіті дослідження «Оцінка потреб Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні» (с. 32) вказано, що у Службі безпеки України відповідальність за питання, пов'язані з торгівлею людьми, покладено на Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. Разом з тим Служба безпеки України не оприлюднює своїх внутрішніх документів, які б стосувалися здійснення відповідних функцій, у зв'язку з чим дати об'єктивну оцінку стану нормативної бази у цій сфері неможливо.

РОЗДІЛ III. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ідентифікація особи, яка постраждала від торгівлі людьми

Це комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі інформації, отриманої від особи, яка ймовірно постраждала від торгівлі людьми, чи від інших фізичних та юридичних осіб, які мають дані стосовно такої особи, аналізу отриманої інформації, порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та приходить до висновку, що така особа є постраждалою від торгівлі людьми.

Ідентифікація постраждалих від торгівлі людьми може проводитися як у країні походження, так і в країні транзиту чи призначення.

Злочин «торгівля людьми», як і виявлення постраждалих, може відбуватися як в Україні, так і за її межами, тому суб'єктами виявлення та первинної ідентифікації постраждалих, які стали жертвами за кордоном, можуть бути різноманітні державні служби країни призначення, а також Державна прикордонна служба України, працівники українських дипломатичних установ, неурядові організації тощо.

Щодо дипломатичних установ України за кордоном, то вони, в принципі, є основним органом, який має захищати права громадян України за кордоном. Так, відповідно до ст. 26 Консульського статуту, затвердженого Указом Президента України від 2.04.1994 р., консул має право без окремого доручення представляти в установах держави перебування громадян України, якщо вони є відсутніми і не доручили ведення справи якійсь особі або не можуть захищати свої інтереси з інших причин. Це представництво триває доти, поки особи, яких представляють, не призначать своїх уповноважених або не візьмуть на себе захист своїх прав та інтересів. Також консул вживає заходів для встановлення опіки (піклування) над неповнолітніми, недієздатними або обмеженими в дієздатності громадянами України, які перебувають в його консульському окрузі та залишилися без опіки (піклування).

Консульства України за кордоном надають всім громадянам України допомогу щодо оформлення документів для повернення в Україну. У виняткових випадках вони можуть допомогти фінансово, а також відправити людину на судах України, що прямують у порти України, на українських повітряних судах, що прямують в аеропорти України. Це право консула поширюється також і на засоби автомобільного, залізничного транспорту та судна річкового флоту. На жаль, спеціалістів, які могли б професійно ідентифікувати постраждалу від торгівлі людьми особу, у дипломатичних представництвах України за кордоном немає, хоча всі дипломатичні працівники проходять спеціальне навчання, до якого включена і тема торгівлі людьми. Консул може повідомити правоохоронні органи, але виключно на прохання особи, яка звернулася.

Відповідно до ст. 31 Консульського статуту Консул, за дорученням Міністерства закордонних справ України, веде облік дітей-громадян України, які усиновлені іноземцями, та здійснює в установленому Кабінетом Міністрів України порядку нагляд за додержанням їхніх прав.

При перетині державного кордону, коли на паспортний контроль однієї особи виділяється 3-5 хвилин, дуже важко виявити особу, яка потенційно постраждала від торгівлі людьми. Зазвичай для проведення первинної ідентифікації однієї депортованої особи з метою виявлення того, чи є вона ймовірно постраждалою від торгівлі людьми, необхідно майже 3 години, яких прикордонники не мають. Звісно, що за такий короткий час дуже важко провести ідентифікацію особи, адже прикордонники ставлять лише ті запитання, з'ясування яких входять до їхніх функціональних обов'язків: причини перебування за кордоном, депортації, втрата документів, що посвідчують особу та інші. Хоча більш ефективним, мабуть, є перенаправлення ймовірних постраждалих до громадських організацій, обласних підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, чи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (у випадку виявлення ймовірно постраждалої дитини).

Коли йдеться про внутрішньодержавну торгівлю людьми, здійснювати ідентифікацію постраждалих можуть працівники управлінь/відділів по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, працівники підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, під час рейдів (у випадках з дітьми), працівники інших підрозділів органів внутрішніх справ, працівники неурядових організацій, які займаються соціальним та правовим супроводом осіб, які постраждали від торгівлі людьми, працівники служб у справах дітей, управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, обласних та районних державних адміністрацій, медичні працівники у разі обстеження особи на наявність тілесних ушкоджень або інших ознак психологічного характеру, працівники закладів освіти (у ситуації з дітьми), родичі та близькі осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми.

У серпні 2005 р. в системі МВС України створено окремий Департамент по боротьбі із злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та в усіх обласних центрах, містах Києві та Севастополі створені окремі управління/відділи. Основним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність даного підрозділу, є Наказ МВС України № 931 від 10.10.2005 р. Відповідно до положень цього Наказу головними завданнями даної служби визначено попередження та виявлення фактів торгівлі людьми, протидії незаконній міграції, злочинам у сфері суспільної моралі, незаконним діям щодо усиновлення (удочеріння), поширенню встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, виготовленню, зберіганню та розповсюдженню порнографії та розповсюдженню через мережу Інтернет, контроль за діяльністю суб'єктів підприємницької

діяльності у сфері надання послуг з працевлаштування на роботу за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних та модельних агенцій. Співробітники даного підрозділу повинні проводити допит з урахуванням найкращих практик інтерв'ювання постраждалих від злочинів осіб, але їх основним функціональним завданням є виявлення злочинів, що відбувається частково і через виявлення постраждалих.

Однією зі складових процесу ідентифікації є проведення співбесіди з ймовірно постраждалою особою, яка здійснюється підготовленим спеціалістом. Під час проведення даного інтерв'ю, особою, яка постраждала від торгівлі людьми, заповнюється спеціально розроблений опитувальник (див. додаток № 1, № 2) на предмет з'ясування обставин, пов'язаних з процесом вербування, переміщення та/або наявною експлуатацією. Одним з основних завдань також є визначення громадянства постраждалої особи, наявних документів, останнього місця перебування, обставин, за яких виявили постраждалу, ознак фізичного та психологічного насильства. Неабияке значення в процесі ідентифікації відіграє збір відповідних матеріалів (проїзні документи, квитки; певні звіти з міграційної служби; копії угод з роботодавцями та контактні дані; довідки про отримання медичної допомоги у зв'язку з отриманими травмами), які в свою чергу вказують на ознаки вчиненого злочину щодо особи.

Слід зауважити, що перед початком співбесіди, особі, яка постраждала від торгівлі людьми, необхідно повідомити про хід, мету та основні принципи роботи. Запорукою успішного процесу ідентифікації є створення комфортної обстановки, компетентність спеціаліста в даному напрямку роботи, психологічна та фізична готовність постраждалого до співпраці.

Після отримання належної інформації (дані опитувальника, усні свідчення) та збору відповідних матеріалів проводиться їх глибокий аналіз, в результаті якого виноситься рішення щодо визнання чи не визнання даної особи постраждалою від торгівлі людьми.

По завершенні процесу ідентифікації та первинного оцінювання особи, складається подальша схема роботи з особою, яка постраждала від торгівлі людьми, з урахуванням її потреб, індивідуальних особливостей та проблем.

На практиці зафіксовано той факт, що досить часто постраждалі від торгівлі людьми через низку причин не звертаються по допомогу до відповідних структур. Серед найбільш поширених причин – недовіра до правоохоронних структур; страх помсти з боку трафікерів як по відношенню до самої постраждалої, так і до членів її сім'ї; залякування з боку зловмисників; страх стигматизації з боку близьких; відчуття сорому; небажання згадувати ситуацію торгівлі з метою уникнення повторного психологічного травмування; безліч осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, не бажають заявляти владним органам про свою незаконну експлуатацію і навіть можуть приховувати цей факт через побоювання арешту, тюремного ув'язнення і/або депортації.

Додаток № 1

Анкета-опитувальник з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми

Дата заповнення:

1. Особисті дані особи

ПІБ.:	Стать (Ч/Ж):
Громадянство:	
Дата народження:	
Країна та місце народження:	
Сімейний стан:	Неодружений (на)/Одружений (на)/ Розлучений (на)/Проживає окремо/Цивільний шлюб/Вдова/Вдівець
Чи маєте Ви дітей?	
Кількість та вік дитини (дітей):	
Дівоче прізвище:	
Прізвище, ім'я по батькові батьків/опікунів:	
З ким Ви проживали до виїзду з країни походження:	Чоловіком чи дружиною/У сім'ї/ У друзів/У рідних/Сам чи сама/ В установі/З партнером/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Адреса останнього місця проживання:	
Як Ви оцінюєте економічне становище сім'ї?	
Чи маєте Ви будь-який попередній досвід роботи?	
Чи маєте Ви досвід роботи в країні походження?	
Останнє місце роботи та посада:	
Професійна діяльність:	Домашня праця/Сільське господарство/Промисловість/Сфера надання послуг/Секс-індустрія/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Приблизна заробітна платня на місяць:	
Поточний рівень освіти:	Немає освіти взагалі, початкова освіта (1-4 кл.), середня (5-9 кл.), загальна середня (10-11 кл.)/Професійні курси/Середньо-спеціальна освіта/Неповна вища освіта/Вища освіта/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Рівень писемності: чи вмієте Ви писати, читати?	

2. Вербування з метою торгівлі людьми

Встановлення першого контакту між особою та вербувальником	Особистий контакт/Газетне оголошення/Радіо-оголошення/Реклама в Інтернеті/Телевізійна реклама/Агенція з працевлаштування/Проданий членом сім'ї/Викрадення/Інше
Якою працею Ви мали займатися після приїзду до місця призначення?	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарські роботи/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебракування/Інші форми злочинної діяльності не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Який рівень заробітку Вам обіцяли після приїзду до місця призначення?	
Чи сплачували Ви будь-які гроші вербувальнику авансом?	
Якщо «Так», то яку суму?	
Якщо вербування не було, чи не було Вас викрадено торгівцями людьми шляхом насильства?	
Якщо «Так», то чи було Вас викрадено та примусово вивезено до іншого місця у країні походження?	
Чи було Вас викрадено та примусово вивезено за межі країни походження?	

3. Переміщення

Якщо потрібно було платити за транспортні послуги до виїзду з країни (міста), хто за це платив?	Особисто особа/Сім'я/Вербувальник/Перевізник/Інші
---	---

Яким чином здійснювалося перевезення?	Пішки/Автомобіль/Потяг/Паром/Літак/Інше
Чи перетинали Ви кордон у офіційному пункті перетину?	
Якщо «Ні», прохання вказати конкретно:	
Якщо «Так», прохання вказати конкретно:	
Ви користувалися своїми документами, чи застосовувалися підроблені документи?	
Чи була потрібна в'їзна/виїзна віза?	
Де зараз знаходяться Ваші особисті документи?	У особи/В правоохоронних органах/ У торговців людьми/Інше
Чи перебували Ви якийсь час на території транзитних країн?	
Якщо «Так», прохання вказати	
Чи займалися Ви якоюсь діяльністю на території цих країн?	
Якою діяльністю?	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарські роботи/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебрацтво/Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше
Стать вербувальників:	
Громадянство вербувальників:	
У яких стосунках Ви були з вербувальником/вербувальниками?	Члени сім'ї/Рідні/Партнер/Друзі/Сутенер/Незнайома особа/Інше
Якщо «Інше», прохання вказати:	
Чи було Вам відомо, що Вас продавали іншим торговцям людьми на якомусь етапі процесу?	
Якщо «Так», прохання вказати найбільш суттєвий продаж та виплачену суму	

4. Переміщення по країнах та час

Місто/країна виїзду	Місто/країна приїзду	Вид транспорту	Дата/Місяць/Рік	Подорожував (ла) з іншими жертвами мігрантами (Так/Ні)	Подорожував (ла) зі своїми документами (Так/Ні)	Підроблені документи (Так/Ні)	З візою / Без візи
Чи піддавалися Ви експлуатації в будь-якій/декількох з цих країн				Так	Ні		
Якщо «Так», прохання вказати							

5. Експлуатація

Якою діяльністю Ви займалися після в'їзду до країни (місця) призначення	Догляд за дітьми за обміном/Сільськогосподарська праця/Домашня праця/Праця в тяжких умовах з поганою оплатою/Торгівля/Жебрацтво/Інші форми злочинної діяльності, не пов'язані з тяжкими злочинами/Військова служба/Танцівник (ця) — сфера розваг/Секс-індустрія/Офіціант (ка)/Інше		
Якщо «Інше», прохання вказати:			
Чи примушували займатися цією діяльністю проти Вашої волі?			
Якщо «Так», то яким чином	Погрози/Фізичне насильство		
Скільки грошей заробляли Ви цією діяльністю?			
Чи дозволяли Вам залишати собі зароблені гроші?	Так	Ні	Частково
Чи мусили Ви сплачувати борг вербувальникам/перевізникам/експлуататорам?	Так		Ні
Якщо «Так», прохання вказати			
За що був цей борг?			
Якою свободою пересування Ви користувалися?	Ніякої свободи пересування/Тільки у супроводі інших/Ніяких обмежень		
Якими були умовами експлуатації?	Подовжений робочий день/Обмежена свобода вибору/Відсутність свободи вибору		

5.1. У разі сексуальної експлуатації

Скільки клієнтів на день Ви мусили в середньому обслуговувати?	Приблизно/Не обов'язково		
Скільки приблизно платив клієнт?	Приблизно		
З цієї суми скільки дозволялося залишати собі на день?			
Яких клієнтів Ви обслуговували?			
Походження:	Головним чином місцеві мешканці/ Головним чином іноземці/Інші/Невідомо		
Професія:	Військовослужбовці/Поліцейські/Цивільні/Невідомо		
Тип місця роботи:	Вулиця/Бари/Нічні клуби/Сауни/Масажні салони/Приватні будинки/Квартири/Мотелі/Готелі/Ескорт/Дівчата за викликом/Інше/Невідомо		
Якщо «Інше», прохання вказати конкретно:			
Чи дозволялося користуватися презервативами?	Завжди/Регулярно/Нерегулярно/Ніколи		
Скільки днів на тиждень Ви мусили працювати?			
Скільки годин на день у середньому доводилося працювати?			
Свобода вибору-Клієнти:	Так	Частково	Ніякої
Сексуальні послуги:	Так	Частково	Ніякої
Свобода пересування:	Без обмежень	Тільки у супроводі	Ніякої
Чи перебували інші особи в такому ж становищі, як і Ви?	Так	Ні	
Якщо «Так», то вкажіть скільки:			
Якої статі?	Чоловіки		Жінки
Якого приблизно віку вони були?	Діти до 14-ти років/Молодь (14-18 років)/ Дорослі (18 і більше)/Всі категорії разом		

5.2 У разі примусової праці

Тип трудової експлуатації:	Сільськогосподарська праця/Будівництво/Домашнє рабство/Праця у важких умовах/Інше	
Якщо «Інше», прохання вказати конкретно, скільки днів на тиждень Ви мусили працювати.		
Скільки в середньому годин на день доводилося працювати?		
Скільки Ви заробляли на день?	(У разі експлуатації за кордоном вкажіть суму в доларах США)	
Скільки з цієї суми за день Вам дозволяли залишати собі?	(У разі експлуатації за кордоном вкажіть суму в доларах США)	
Свобода пересування:	Ніякої свободи пересування/Тільки у супроводі інших осіб/Ніяких обмежень	
Чи перебували інші особи в такому ж становищі, як і Ви?	Так	Ні
Якщо «Так», то вкажіть скільки		
Якої статі?	Чоловіки	Жінки
Якого приблизно віку вони були?	Діти до 14 років/Молодь (14-18 років)/Дорослі (18 і більше)/Всі категорії разом	

6. Насильство

Чи піддавалися Ви фізичному, сексуальному або психологічному насильству у процесі торгівлі людьми?	Так	Ні
Якщо «Так», то з боку яких осіб:	Клієнти/Сутенер/Наглядачі/ Торгівці людьми/Інші	
Якщо «Інші», прохання вкажіть конкретно:		

Якщо «Так», то яким був характер насильства?	Фізичне насильство/Психологічне насильство/Сексуальне насильство (зґвалтування)/Примусове вживання наркотиків/Позбавлення їжі/позбавлення води/Позбавлення сну/Відмова в медичній допомозі/Незахищені сексуальні послуги/Погрози застосування цих форм насильства/Інше			
Доступ до медичної допомоги у процесі торгівлі людьми:				
Як Вас було визволено?	Самостійно/Втручання правоохоронних органів/Втручання НУО/Втручання сім'ї/Втручання клієнта/Інше			
Чи ставали Ви жертвою торгівлі людьми раніше?	Так	Ні	Невідомо	Відмовляюся говорити
Якщо «Так», до якого міста (країни) Вас вивозили раніше (прохання вказати конкретно)?				

7. Примітки (Історії постраждалої (го)):

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

8. Повернення

Маршрут повернення		
Країни:	Число, місяць, рік:	Види транспорту:

Додаток №2

Анкета-опитувальник з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми

Анкета повинна заповнюватися з дотриманням основних прав та свобод людини та з метою захисту та забезпечення прав, свобод та інтересів дитини!

Дата заповнення анкети-опитувальника:

Реєстраційні дані:

П.І.Б. _____

Стать: _____

Рік народження: _____

Вік: _____

Громадянство: _____

Країна та місце народження: _____

Місце проживання на даний момент (з ким проживає, в яких умовах) _____

П.І.Б. матері, дата та рік народження, або особи, що її замінює _____

П.І.Б. батька, дата та рік народження, або особи, що його замінює _____

Батьки перебувають у шлюбі чи розлучені? _____

(вказана інформація, яка надається дитиною, може бути частковою, в залежності від ступеня обізнаності дитини)

Чи працюють батьки опитуваної дитини, або особи, що їх замінюють? Яким видом діяльності вони займаються? _____

Яким був склад сім'ї, родини до того, як опитувану дитину було втягнуто в процес торгівлі _____

З ким проживала опитувана дитина? _____

Хто забезпечував потреби дитини? _____

Чи має постраждала дитина братів чи сестер? _____

Якщо «так», то вкажіть кількість братів та кількість сестер та надайте інформацію про них _____

Чи були вони теж залучені до процесу торгівлі? _____

Якщо «так», то ким саме і яким чином? _____

Чи застосовувалося насилля в сім'ї опитуваної дитини? _____

Чи мала опитувана дитина досвід навчання? _____

Якщо «так», то який саме навчальний заклад? _____

Чи отримала опитувана дитина, у разі проходження навчання, документ про закінчення навчального закладу? _____

Чи мала опитувана дитина досвід роботи? _____

Якщо «так», то який саме і в якому віці? _____

Скільки часу тривав робочий день? _____

Чи отримувала опитувана дитина грошову винагороду за виконану роботу? В якому розмірі? _____

Як саме опитувана дитина ними розпоряджалася? _____

Чи відомо було батькам про зайнятість дитини? _____

Вербування:

Яким чином опитувану дитину було втягнуто у процес торгівлі? _____

Хто саме втягнув опитувану дитину в процес торгівлі? _____

Чи брали батьки опитуваної дитини участь у цьому процесі? _____

Якщо «так», то яким чином? _____

Яку саме роботу повинна була виконувати опитувана дитина? Якою саме була її роль? _____

Що саме обіцяли опитуваній дитині по відношенню до виконуваної роботи? _____

Ким саме була надана обіцянка? _____

Транспортування:

Якщо торгівля передбачала переміщення опитуваної дитини, тоді куди саме (країна, регіон, ін.)? _____

Як саме опитувана дитина в процесі торгівлі потрапила до іншої країни, регіону? _____

Чи перебувала опитувана дитина із супроводом? _____

Хто саме був супроводжуючим? _____

Чи перебувала дитина в транзитних країнах, регіонах? _____

Чи займалася там опитувана дитина якоюсь діяльністю? Якщо «так», тоді якою саме? _____

Чи отримувала опитувана дитина винагороду за цю роботу? Якщо «так», то як саме нею розпоряджалася? _____

Експлуатація:

Чи знала опитувана дитина про будь-які угоди, які уклалися стосовно неї? (Які саме? Ким саме? З приводу чого?) _____

Чи було викрадено опитувану дитину? (Якщо «так», то ким? Як саме? З якою метою?) _____

Хто саме брав участь у безпосередньому процесі торгівлі дитиною? _____

Як саме опитувана дитина була експлуатована?:

- ☐ сексуальна експлуатація;
- ☐ примусова праця;
- ☐ участь у дрібних правопорушеннях;
- ☐ примусова військова служба;
- ☐ примусовий шлюб;
- ☐ вилучення органів та тканин;
- ☐ жебрацтво;
- ☐ примусове удочеріння чи усиновлення

або ін. (поясніть) _____

Як саме проходив процес експлуатації опитуваної дитини? _____

Як саме особи, які були долучені до процесу торгівлі, контролювали опитувану дитину під час експлуатації?
Які надавалися вказівки? _____

Яким чином опитувану дитину було звільнено від експлуатації? _____

Реінтеграція:

Яку допомогу було надано опитуваній дитині після безпосереднього звільнення від експлуатації? _____

Чи має постраждала дитина будь-які проблеми медичного характеру? Які саме? _____

Чи має опитувана дитина безпечне місце для проживання? _____

Якщо «так», то де саме? З ким? У яких умовах? _____

Дане місце проживання є постійним чи тимчасовим? _____

Чи має опитувана дитина кошти на проживання? _____

Чи готова опитувана дитина повернутися до попереднього навчання або роботи? _____

Чи готова опитувана дитина заново розпочати навчання або розпочати освоєння нової для себе професії? _____

Якщо «так» — поясніть, і якщо «ні» — поясніть _____

Чи зверталася опитувана дитина або її близькі родичі за допомогою? _____

Якщо «так», тоді куди саме? Який результат? _____

Якщо «ні», поясніть чому? _____

Вказана анкета-опитувальник з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми заповнена (П.І. Б. особи, яка здійснила опитування, спеціальність, займана посада) _____

за присутності _____

Відмітка про наявність доповнень та зауважень _____

Процедура заповнення анкети-опитувальника з визнання дитини постраждалою від торгівлі людьми повинна бути детальною і вичерпною та характеризуватися повнотою отриманої інформації для того, щоб безпосередньо в самому процесі надання допомоги органами та установами, які входять до національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, були здійсненні всі необхідні дії та вжиті достатні заходи щодо забезпечення та захисту законних прав та інтересів особи.

Облікова картка № _____
особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особисті дані	
ПІБ :	
(Дівоче прізвище):	
Стать:	
Громадянство:	
Дата народження:	
Країна та місце народження:	
Сімейний стан:	
Кількість та вік дитини (дітей):	
Прізвище, ім'я по-батькові батьків/опікунів:	
Адреса останнього місця проживання:	
Поточне економічне становище (наявність житла, роботи):	
Попередній досвід роботи:	
Останнє місце роботи та посада:	
Професійна діяльність:	
Освіта:	
2. Обставини справи	
Країна призначення:	
Строк перебування у країні призначення:	
Характер експлуатації (сексуальна, трудова тощо):	
Факти насильства (фізичне, сексуальне, економічне, психологічне):	
Наявність фізичних ушкоджень, травм, скарг на самопочуття:	
Психологічний стан:	
Наявність кримінальної справи за участю особи, статус особи (потерпілий/свідок), дата та номер справи, територіальний підрозділ МВС:	
Наявність фактів визнання особи постраждалою від торгівлі людьми у минулому:	
Дати, країни визнання:	
Отримана допомога у минулому (медична, психологічна, юридична, фінансова):	
3. Реабілітаційні заходи	
П.І.Б. уповноваженої особи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відповідальної за виконання плану реабілітації:	
Дата початку виконання плану реабілітації:	
Залучені установи та організації:	
Подовження дії плану реабілітації:	
Дата завершення виконання плану реабілітації:	
Результати реабілітаційних заходів:	

Додатки:

1. Анкета-опитувальник № _____ з ідентифікації особи, постраждалої від торгівлі людьми
2. План реабілітації № _____ особи, яка постраждала від торгівлі людьми

Додаток № 4

План реабілітації № _____
особи, яка постраждала від торгівлі людьми

П.І.Б. _____

П.І.Б. уповноваженої особи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відповідальної за виконання _____

Дата складання плану _____

Дата початку виконання плану реабілітації _____

Подовження дії плану _____

Дата завершення виконання плану _____

Напрямок реабілітаційної роботи	Заходи	Строки виконання	Виконавці	Результати вжитих заходів	Відмітка про виконання (П.І.Б., підпис)
Соціальний					
Психологічний					
Медичний					
Юридичний					
Освітній, профорієнтаційний					

Примітки (Історії постраждалої (го)):

2. Характерні особливості постраждалих від торгівлі людьми

Описуючи особу, яка постраждала/потерпіла від торгівлі людьми, неможливо вказати чіткий перелік індикаторів, які засвідчують даний факт. Зовнішній та внутрішній вигляд кожної людини залежить від низки факторів, рівня розвитку, статусу, культурного походження, моральних цінностей, релігійних переконань, сімейного стану (відносин в сім'ї, рівня довіри та розуміння), життєвого світогляду, наявного травматичного або негативного досвіду до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, ступеня важкості отриманих психологічних та фізичних травм під час експлуатації, терміну перебування в даній ситуації та ряду інших супроводжуваних обставин.

Вивчаючи дане питання, фахівцями зазначено спектр можливих реакцій та зовнішніх ознак, які були зафіксовані у постраждалих на травматичну стресову ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми та класифіковані в чотири основні групи:

- **Емоційні** (відчай, параліч почуттів, злість, депресія, тривога, почуття ізолюваності, тривоги, відчуття, що їх недооцінюють);
- **Когнітивні** (порушення уваги, труднощі при її концентрації та зосередженні, при запам'ятовуванні та аналізі ситуацій, труднощі у прийнятті рішень тощо);
- **Фізичні** (порушення сну, апетиту, нудота, головний біль, зміна тиску, серцебиття, тремтіння, втрата координації, загальна ломота тіла, нездатність локалізувати біль тощо);
- **Поведінкові** (відмова від спілкування, агресивність, сварливість, зловживання алкоголем).

Серед них також :

- **Страх, почуття небезпеки**, що може призвести до розвитку фобій (знову піддатися побиттю, насильству або позбутися життя, бути знайденою трафікерами, захворіти на СНІД, інші люди дізнаються, що вона працювала повією або її/його примушували безкоштовно працювати, принижуючи при цьому людську гідність, страх нерозуміння з боку близьких, відмова від неї/нього). Зазвичай у таких осіб відсутнє

бажання спілкуватися з людьми, виходити за межі домівки, залишатися наодинці, присутність думок, що за нею постійно стежать, переслідують, підвищена підозрілість, наявний тремор, гіпертривожність, пришвиджене серцебиття, порушення сну та нічні жахіття, неможливість сконцентруватися, нездатність всидіти на одному місці, спокійно вислухати. Такі особи часто намагаються обрати найменш людне місце, уникають розмов, їм важко встановити зоровий контакт, погляд не сконцентований. Дану емоцію не варто придушувати, більше того, оскільки вона базується на реальних обставинах, необхідно розпочати дії по наданню безпеки і відповідної допомоги.

- **Заперечення** серйозності або взагалі існування проблеми. Ситуація насилля не усвідомлюється, уявляється нереальною або особа не визнає себе постраждалою. Часто такі люди спростовують факти насилля, експлуатації, а іноді звинувачують себе у тому, що сталося або виправдовують трафікера, експлуататора.

Під час проведення бесіди варто розуміти важливість потреби клієнта в психологічному захисті.

- **Потрясіння** відсутністю або неприйнятністю альтернатив – виходів із ситуації. Сильні емоційні переживання призводять до дезорганізації поведінки і дезінтегрованості особистості. Потрясіння посилюється необхідністю різких змін у повсякденному житті: зміни житла, пошуку роботи, іноді відмовою родичів та близьких від особи тощо. Дана категорія осіб характеризується гіперзбудливістю, несконцентованістю, нездатністю адекватно проаналізувати ті чи інші події та прийняти вірне рішення, підвищеною тривожністю.

У цьому хаосі доцільно спільно вибрати найбільш важливі пріоритети і, використовуючи сильні сторони особистості, скласти конкретний та реально здійснюваний план дій.

- **Безпорадність**, викликана невдалими спробами опору, зіткненням з байдужістю або ворожістю близького оточення і суспільства. Її подолання сприяє усвідомленню реальності вирішення ситуації, що послужить внесенню в життя нових змін.
- **Гнів та агресія** виникають негайно або з відстрочкою і можуть бути спрямовані, як на себе, за те, що дозволила/в цьому трапиться, так і по відношенню до інших людей, що вони не захистили її/його; часто спостерігаються складнощі у встановленні довірливих стосунків, налагодженні робочої обстановки. Зазвичай дана категорія осіб характеризується гіперактивністю, малоконтактністю, невдячністю, підвищеною тональністю (крикливістю), гіперзбудливістю, переважно поганим настроєм, зацикленістю на своїй проблемі, підвищеною сварливістю, невдоволеністю життям, баченням майбутнього в темних тонах, невдоволеним виразом обличчя, насупленими бровами, різкими і недбалими рухами, схильністю завдати собі фізичної шкоди, відмовою співпрацювати.

Дану емоцію варто висловити до кінця, як би це не було болісно.

- Почуття **провини, сорому** з'являється як розплата за помилки, неправильну поведінку або від значущих відносин. Провину безглуздо заперечувати – важливіше, що її переживання вказує на ті явища, які залежать від співрозмовника, а тому можуть бути змінені за його бажанням. Почуття провини, сором проявляється в складності встановлення зорового контакту; виявленні своїх емоцій, внутрішніх переживань та відчуттів, пов'язаних з ситуацією експлуатації; тілесній зажатості та постійному напруженні; відсутністю бажання проходити медичне обстеження; уникненні спілкування зі спеціалістами, які в силі надати різного роду допомогу та з особами, яким відома будь-яка інформація стосовно ситуації, в якій опинилася потерпіла особа.

- **Провали в пам'яті, дисоціація (роздвоєння особистості)** – людині важко відтворити події та повну картину минулого, пригадати зовнішність відповідних людей та їхні імена, час, місце, пору року, коли відбулися певні події, під час розповіді можливе викривлення інформації та оцінки минулих подій, спостерігається демонстративне небажання відповідати на поставлені запитання.

До даної категорії осіб слід проявити розуміння, в жодному разі не тиснути, не звинувачувати, а зважати на важливість процесу забування.

- **Ізоляція, самотність** – людиною створюється образний світ, в якому вона живе за своїми мірками та згідно тих переконань, що її ніхто не розуміє і, в свою чергу, не в змозі допомогти у вирішенні її проблеми. Для неї характерні смуток, різке зниження товариськості, обмеженість у діяльності, іноді спостерігається порушення протікання перцептивних (перцепція – сприйняття) процесів, ясності поведінки, здатності мислити. Як наслідок ізоляції, можливе виникнення стану дрімоти, апатії, дратівливості, відбувається втрата тимчасового орієнтування, порушуються здібності до мислення і спогадів (відбувається блокування негативних емоцій за рахунок усунення зі свідомості зв'язку між ними та їх джерелом), можуть розвинутися ілюзії або галюцинації.

Доцільним при роботі з даною групою осіб буде прийняття нею участі в індивідуальних чи групових заняттях, планування завдань та подій, можна запропонувати їй поспілкуватися з близькими, хоча б по телефону.

- **Недовіра** в першу чергу до себе (не зуміла розібратися в людях, обставинах) та до всіх оточуючих, навіть до тих, що не зраджували. У свою чергу консультант (спеціаліст) належить до числа сторонніх, від яких, на думку постраждалої особи, продовжує загрозовувати небезпека. Окрім того, вона (небезпека) є наслідком життя в умовах обмеженості контактів і спілкування, що формує відмежування і нездатність до саморозкриття. Оскільки недовіра є реальною, варто вислухати і прийняти вираження невдоволення

та розчарування. Таким людям також притаманна настороженість до оточуючих, до будь-якого роду пропозицій стосовно допомоги, наявні труднощі у встановленні відносин з близькими, знайомими, відсутність бажання надавати інформацію, надання неправдивих свідчень.

- **Депресія**, що виявляється в почутті своєї малозначущості і нездатності до дій, часто підтримувана оточенням. Таким людям притаманна бездіяльність, зануреність у власний світ, апатія, байдужість, безініціативність, пригнічений настрій, не залежний від обставин, втрата інтересу або задоволення від раніше приємної діяльності, виражена стомлюваність, «занепад сил», песимізм, нездатність концентруватися і ухвалювати рішення, думки про смерть, спроби самогубства, відсутність бажання співпрацювати.

Її подолання можливе шляхом прийняття почуттів, набуття самоконтролю й активної участі в житті.

- **Амбівалентність**, зумовлена проблемністю соціальної і сексуальної ролей, як у клієнта, так і у значущих осіб з оточення, а також необхідністю приймати рішення про зміну стереотипів життя. Дуже важливо, визнавши право співрозмовника на двоїстість емоцій, надати можливість для їхнього відкритого прояву.
- **Залежність, покірність або беззахисність** проявляється у нездатності чи небажанні приймати самостійно рішення, постійному прагненні комусь догоджати, виконувати накази, розпорядження, бути підвладним. Зазвичай такі особи безініціативні, не можуть спокійно всидіти на одному місці (постійно намагаються себе чимось зайняти), не вміють відстоювати свої права та позиції, легко піддаються впливу; їм характерний внутрішній неспокій, бентежність, нав'язливе відчуття провини, постійні скарги, невдоволеність собою, побоювання комусь суперечити, нездатність самовизначитися, небажання приймати чиюсь допомогу, пораду.

Подолання даного явища, в свою чергу, полягає в наданні змоги особі самостійно вирішувати свого роду незначні завдання, встановлювати обмежені цілі, обирати коли, як і чи взагалі потрібна їй допомога, а також важливим аспектом є переконання постраждалої особи в її здібностях та можливостях.

- **Самозвинувачення** в тому, що була наївною, безрозсудною, надмірно довірливою, в свій час не взяла до уваги застереження та поради близьких людей, використала неправомірні шляхи (перетину кордону, працевлаштування); винуватцем ситуації в якій опинилася вважає лише себе.

Доцільним буде переконання, що в ситуації, яка склалася, є не лише провина даної особи, а й те, що в подібні тенета потрапляє велика кількість людей. Також варто підкреслити важливість сміливого та креативного виходу з такої ситуації.

- **Відсутність віри в себе, занижена самооцінка** характеризується бездіяльністю, пасивністю, зниженням інтересів, відсутністю планів на майбутнє, складністю у прийнятті будь-яких рішень та змін (зовнішності, умов проживання, особистісних), гіперчутливістю до зовнішніх факторів та сприйняття оточуючих людей, болісним реагуванням на критику, домінуванням темних кольорів при виборі одягу та предметів вжитку, вибором скромної зачіски, опущеним поглядом, уповільненими рухами, іноді неохайністю та байдужістю до власного тіла і зовнішнього вигляду.

У даному випадку необхідно підкреслити сильні сторони особистості, поставити перед постраждалою прості завдання, підкріплювати успіхи, зароджувати віру в себе та свої можливості.

- **Шок** – людина не в змозі поплакати, виразити свої емоції; виникають труднощі у концентрації, відтворенні подій; спостерігається дезорієнтація, пригальмованість, нездатність адекватно мислити, приймати рішення.

У першу чергу такій людині необхідно створити затишну атмосферу, в якій вона б відчувала себе захищеною, що б сприяло швидкому її поверненню до звичного стану.

- **Зрада** – відчуття образи на людей, які познайомили з трафікерами або самі виявились ними; образа на родичів, що не застерегли, не допомогли у вирішенні проблеми або, на думку постраждалої особи, спровокували чи примусили піти шляхом, який призвів до потрапляння в тенета торгівлі людьми; образа на державу, що не забезпечила гідні умови для існування; образа на друзів, на Бога (якщо це віруюча людина). Таким особам характерне обмежене коло спілкування, запальність, озлобленість, схильність до критикування, оскарження.

Головною запорукою позбавлення даного відчуття є відновлення довіри до оточуючих, що на превеликий жаль займає дуже багато часу (місяці, роки, а іноді супроводжує людину впродовж усього життя)

Експерти рекомендують обов'язково звернути увагу та в межах своєї компетенції відповідно відреагувати на осіб, яким притаманні нижче вказані ознаки, оскільки вони можуть бути ймовірними постраждалими від злочину торгівлі людьми:

- молоді люди мають хронічні розмиті скарги без будь-яких очевидних фізичних причин (порушення сну, постійний головний біль чи хронічний біль у різних частинах тіла);
- жінки вагітні чи мають захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ);
- вони були змушені зробити аборт чи спровокувати викидень;
- уявлення молодшої людини про травму здаються невідповідними описанню того, як вона сталася;
- партнер молодшої жінки надмірно контролює її чи виявляє надмірну турботу;
- наявна ціла історія суїцидальних спроб чи погроз самогубством у підлітків.

3. Основні потреби та проблеми постраждалих від торгівлі людьми.

Фахівцями державних структур і неурядових організацій, які працюють з постраждалими, було виокремлено ряд проблем та труднощів, які їх супроводжують, а саме:

- соціально-психологічні наслідки, зокрема іноді травматичні, та проблеми зі здоров'ям;
- проблеми, пов'язані з реінтеграцією в родину та суспільство: розірвання подружніх та родинних стосунків, стигматизація та відсторонення родиною та громадою;
- фінансові труднощі, зокрема повернення додому без грошей, незначні заощадження або витрачання відкладених коштів і обмежені можливості для інвестицій;
- проблеми, пов'язані з працевлаштуванням і рівнем кваліфікації: відсутність альтернативної, гідно оплачуваної роботи; обмежені можливості та відсутність підтримки у започаткуванні й розвитку власного бізнесу; відсутність необхідних навичок і втрата кваліфікації;
- проблеми, пов'язані зі зверненням із заявою щодо захисту від фактів експлуатації чи зловживань.

Відповідно до наявних проблем у постраждалих від торгівлі людьми присутні свого роду супроводжуючі потреби такі, як:

Медична допомога

Зазвичай постраждалі від торгівлі людьми через відсутність нормального харчування, проживання в антисанітарних умовах, переохолодження, відсутності належного лікування, жорстокого поводження з боку експлуататорів повертаються з серйозними захворюваннями, в тому числі й венеричними.

Отримати відповідну допомогу постраждала особа може безпосередньо в реабілітаційному центрі МОМ, де можна провести комплексне обстеження і пройти повний курс лікування.

Психологічна допомога

Негативні події минулого – стреси, емоційне перенавантаження, різного роду переживання, страх завдати неабиякого удару психіці людини, що в свою чергу може призвести або призвело до функціональних порушень.

Саме тому обов'язково слід звернутися по допомогу до кваліфікованого спеціаліста. Звернувшись, постраждала особа матиме можливість спільними з фахівцем зусиллями визначити основні стратегії виходу з кризової ситуації, розробити план короткострокових дій для швидкого відновлення та реінтеграції в соціум, матиме змогу розвинути вміння долати проблемні ситуації, бути гнучкою, зможе пізнати свої сильні сторони та наявні внутрішні ресурси.

Правова допомога

Досить часто можна зіткнутися з явищем незнання своїх прав та законів з боку постраждалих, саме тому головним завданням спеціалістів є повідомити постраждалій особі про необхідність звернення по допомогу до правоохоронних органів, про можливість виступити свідком у кримінальному процесі, можливість подати цивільний позов проти торгівців людьми з метою отримання компенсації за моральну та фізичну шкоду. В такому випадку постраждалу особу ознайомлюють з її правами та обов'язками, усіма можливими нюансами, які можуть виникнути в ході справи, а також надають відповідні юридичні консультації до і після надання свідчень.

Постраждалі також потребують юридичної допомоги при вирішенні питань щодо розлучення, опіки над дітьми, претензії щодо власності, відновленні втрачених документів, приписки.

Фінансова допомога

Фінансова підтримка постраждалих від торгівлі людьми повинна бути організована на систематичній та стабільній основі, щоб надати час, необхідний для прийняття усвідомленого та поінформованого рішення про своє майбутнє.

Як правило, кошти для постраждалих від торгівлі людьми виділяються організацією у країні, що приймає таку особу і несе відповідальність за процес реінтеграції. Кошти виділяються на наступні потреби: проживання, харчування, медичну допомогу (іноді невідкладну), психологічну допомогу, юридичну консультацію, оформлення нових або відновлення втрачених документів, місцеві транспортні витрати та інші стабілізаційні заходи, включаючи навчання. Через відмінність потреб кожної жертви можуть виникати також непередбачені витрати або витрати, що мають надзвичайний характер (наприклад, якщо постраждала особа, яка отримує допомогу, має хворих або залежних від неї батьків, є вагітною або має новонароджену дитину і не в змозі працювати). Розмір наданих коштів залежить від прожиткового мінімуму та потреб постраждалої людини.

Надання притулку

Досить часто стикаємося з тим явищем, що звільнившись з тенет работоргівлі, людині нікуди йти або вона ще не готова подивитися реальності у вічі і зустрітися з рідними та близькими. В такому випадку їй слід підписати договір про співпрацю з недержавними організаціями та соціальними органами влади задля отримання тимчасового місця проживання в притулку чи реабілітаційному центрі. Оскільки жертвами торгівлі людьми стають жінки, чоловіки і діти, для цих різних цільових груп мають передбачатися окремі місця про-

живання. В ідеалі, надання безпечного місця проживання й даху має бути гнучкою процедурою, беручи до уваги особливі потреби кожної окремої постраждалої особи.

Поновлення на навчанні

Існує багато випадків, коли постраждалі від торгівлі людьми через ситуацію, що склалася, не встигли завершити навчальний курс в школі чи вищих навчальних закладах, а це в свою чергу викликає складність щодо подальшого працевлаштування. Тому головним завданням організації, яка здійснює супровід постраждалої, у співпраці з державними органами посприяти відновленню даної особи на навчанні.

Перекваліфікація

Постраждалих, за їх власним бажанням та ініціативою, відправляють на безкоштовні професійні курси (перукарська справа, кулінарія, комп'ютерна грамотність та ін.) для здобуття практичних знань та навичок з метою подальшого працевлаштування у вибраному напрямку.

Відкриття власної справи

Повернувшись додому, постраждалі від торгівлі людьми прагнуть відновити свій соціальний статус, покращити фінансове становище, розпочати власну справу, але знову ж таки стикаються з економічними проблемами, відсутністю вмінь та необхідних навичок.

У вирішенні питання в даному випадку допоможуть НУО спільно з партнерськими організаціям, які в силу своїх можливостей організовують безкоштовне навчання щодо складання бізнес-плану, ознайомлення з основами управління мікропідприємством, допомагають в отриманні потрібних грантів та здійснюють оцінювання.

Працевлаштування.

Адаптувавшись в умовах буденності, постраждалий починає здійснювати перші кроки в пошуках роботи, але досить часто він не знає елементарних речей, таких як, наприклад, написання резюме, вміння запропонувати свої послуги, етики спілкування з роботодавцем. Тому, перш ніж приступати до процесу пошуку, слід скласти перелік потенційних роботодавців, підготувати відповідний пакет документів і озброїти особу необхідною інформацією, яка допоможе при працевлаштуванні.

Тема 4. Техніка первинного інтерв'ю з особами, які постраждали від торгівлі людьми

Первинне інтерв'ю або попереднє психологічне оцінювання поруч з психодіагностикою, щоденним моніторингом психологічного стану постраждалого, індивідуальним психологічним консультуванням, індивідуальною і груповою психотерапією є складовою програми психологічної допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Метод інтерв'ю (від англ. interview) – це метод соціально-психологічного дослідження, що полягає в зборі первинної інформації за допомогою безпосереднього мовного контакту з клієнтом. Інтерв'ю може бути:

- стандартизованим, в якому вживаються заздалегідь підготовлені формулювання питань;
- нестандартизованим, що передбачає тактичну гнучкість бесіди, її мінливість у зв'язку із ситуацією;
- напівстандартизованим, з використанням путівника інтерв'ю, який може дозволяти відхилення від запрограмованої бесіди.

За своєю специфікою стандартизоване інтерв'ю спрощує обробку даних опитування, але може залишити осторонь важливі додаткові відомості та оцінки. Натомість нестандартизоване – дає можливість зібрати широку інформацію, але вимагає найвищої кваліфікації інтерв'юера і є набагато складнішим в обробці.

Метод інтерв'ю сприяє налагодженню контакту між психологом/ соціальним працівником та клієнтом. Інтерв'ю – це акт безпосереднього спілкування респондента та інтерв'юера. У зв'язку з цим дуже важлива особистість останнього, його професіоналізм, манера спілкування, вміння встановити контакт, ставити запитання і слухати співрозмовника, не нав'язувати власну думку, утримувати бесіду в заданих тематичних і часових межах. Важливе значення в процесі роботи має дотримання основних етичних принципів роботи з постраждалими від торгівлі людьми, а також особистісні якості інтерв'юера, його зовнішній вигляд, тембр і гучність голосу, темп мови, в деяких випадках – навіть вік і стать.

Дуже важливими є умови проведення інтерв'ю: місце, обстановка, час проведення, порядок і формулювання питань. Місце і час для інтерв'ю слід вибрати так, щоб вони спонукали до бесіди, створювали обстановку довіри, виключали поспіх, виникнення зовнішніх факторів, що відволікають опитуваного. Опитування не повинне бути надмірно тривалим.

Первинне інтерв'ю (оцінювання психологічного стану) проводиться у перший день роботи з постраждалою особою за умови, що її стан здоров'я не вимагає надання невідкладної медичної допомоги, а також, якщо вона не виснажена і не виявляє в першу чергу потреби в їжі та відпочинку.

Орієнтовний план Проведення первинного інтерв'ю з постраждалими від торгівлі людьми

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Дата народження _____

Проживання _____

Загальна характеристика поведінки _____

Ситуація, в якій опинився потерпілий (травматична подія) _____

Форми насильства, з якими зіткнулася і через які постраждала особа під час експлуатації? (фізичне, психічне, сексуальне) _____

Випадки насильства до ситуації експлуатації (домашнє, сексуальне) _____

Наявність важких переживань, з чим пов'язані. Що турбує в даний момент? _____

Скарги, які висловлює потерпілий (стан здоров'я, фізичне самопочуття) _____

Емоційна сфера (страхи, пригнічений настрій, депресія, тривога, почуття провини, дратівливість, емоційна лабільність, ригідність афекту, паніка, напади гніву, агресія) _____

Когнітивна сфера, розумова і фізична працездатність (складність концентрації уваги, порушення пам'яті, мислення, астенизація, виснажливність, коливання розумової працездатності) _____

Моторика (збудження, загальмованість) _____

Симптоми підвищеної збудливості (порушення сну, прискорене серцебиття) _____

Вживання ПАР (алкогольна, наркотична залежність, абстиненція) _____

Оцінка ступеня вираженості ПТСР – низька, помірна, висока _____

Сфера комунікацій з іншими людьми (відстороненість, відчуженість, пошук допомоги) _____

Сімейна ситуація _____

Освіта, досвід роботи _____

Мотиваційна сфера, значущі мотиви і потреби (втрата інтересу до того, що відбувається) _____

Вольова сфера, саморегуляція (імпульсивність, спонтанність, порушення контролю і регулювання поведінки) _____

Наявність суїцидальних тенденцій (попередні спроби, суїцидальні висловлювання) _____

Прояв агресивних форм поведінки, що являють загрозу для оточуючих, ймовірність їх реалізації (висока, низька) _____

Психотична симптоматика – марення, галюцинації, порушення орієнтування _____

Консультації – психіатра, нарколога, невролога _____

Додаткова інформація _____

Слід наголосити, що наведений план первинного інтерв'ю носить орієнтовний характер, тому його проведення завжди індивідуальне і залежить від основної проблематики, позначеної самим постраждалим. Тривалість проведення первинного інтерв'ю може коливатися у межах 1–1,5 години.

Первинне інтерв'ю відіграє важливу роль у визначенні основних потреб та проблем постраждалих від торгівлі людьми. На основі отриманої інформації розробляється подальший план роботи з постраждалою особою з урахуванням особливостей її стану. Слід зауважити той факт, що дана зустріч повинна відбуватися тільки за згодою постраждалої особи.

Під час проведення первинного інтерв'ю перед спеціалістом покладено ряд завдань: слухати та фіксувати розповідь респондента, діагностувати, зібрати всі необхідні анамnestичні відомості, обговорити всі ймовірні шляхи подолання проблемної ситуації, проаналізувати отримані дані і визначити форму подальшої роботи з постраждалою особою.

За своєю специфікою, первинне інтерв'ю може бути вступною співбесідою з метою збору необхідної інформації про клієнта за допомогою використання різних технік, у тому числі постановки відкритих та закритих питань; а також воно може бути сигналом до початку продуктивних взаємин. У такому випадку інтерв'ю спрямовується на встановлення відносин, зосереджується на почуттях, установках і емоціях клієнта. Реакції консультанта містять перефразування, відображення емоцій клієнта, підведення підсумків, прохань про роз'яснення і підтвердження інтерпретації невербальних реакцій.

У процесі інтерв'ю розрізняють три основні етапи:

- вступний: знайомство, встановлення довірливих відносин, визначення основних правил та часових меж, окреслення основних проблем;

- основний: обговорення визначених проблем;
- завершальний: передбачення можливих змін або прояв тенденцій до змін.

Бесіда, як правило, спрямовується на виявлення ставлення до навколишнього світу, особливостей пізнавальної і емоційно-особистісної сфер інтересів, включаючи міжособистісні зв'язки та соціальні контакти. У процесі бесіди формулюється попередній, гіпотетичний діагноз клієнта, який потім підтверджується, уточнюється або спростовується в ході його подальшого психолого-педагогічного вивчення.

Слід зазначити, що на початку роботи з постраждалими зусилля спрямовуються не тільки на надання психологічної допомоги залежно від травм, отриманих в результаті торгівлі людьми, а й на соціальну допомогу, суть якої полягає у вирішенні основних соціальних проблем і підготовку до повернення постраждалих від торгівлі людьми в суспільство.

Соціальна робота з постраждалими включає проведення:

- соціального оцінювання, що передбачає попередній збір інформації стосовно постраждалої особи (вік, стать, соціальний статус, умови та термін перебування в ситуації торгівлі людьми, стан психічного та фізичного здоров'я), який дозволить заздалегідь оцінити ризики роботи та скласти орієнтовну схему роботи;
- первинної консультації, яка проводиться після надання людині необхідної медичної допомоги, задоволення її основних фізичних потреб (їжа, сон, відпочинок, прийняття ванни). На початковому етапі роботи встановлюється довірливий контакт, після з'ясовуються основні потреби та проблеми постраждалої особи та передбачені види і способи надання їй належної допомоги;
- проведення попередньої співбесіди, яка передбачає проведення ідентифікації особи як постраждалої.

Необхідно також здійснити оцінку ризиків: чи існує загроза безпеки постраждалого/постраждалої; ризики, пов'язані із залученням до процесу торгівлі людьми; ризики, пов'язані зі співпрацею з правоохоронними органами; ризики, пов'язані з поверненням до рідного регіону; медичні та психологічні ризики. Важливо з'ясувати, чи має постраждалий контакт з людьми, причетними до ситуації торгівлі людьми на даний час, чи є у нього номери їхніх мобільних телефонів; чи контактували люди, причетні до ситуації торгівлі людьми, з друзями або родиною постраждалого; чи причетні друзі або сім'я постраждалого до ситуації торгівлі людьми; чи мали місце погрози на адресу постраждалої особи; який був характер відносин між вербувальником та постраждалим. Соціальний працівник повинен оцінити, чи становлять такі контакти небезпеку для самого постраждалого, для інших постраждалих, а також для фахівців, які з ним працюють.

Слід також з'ясувати інформацію стосовно співпраці постраждалої особи з правоохоронними органами. У разі її відсутності, запропонувати, звернутися по допомогу стосовно порушення кримінальної справи та покарання винних.

Тема 5. Морально-етичні принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми

Будь-яка робота з особами, які постраждали від торгівлі людьми, вимагає особливого підходу та дотримання головних морально-етичних принципів, які мають велике значення, як для встановлення контакту з такою особою, так і є запорукою подальшої успішної реабілітації та реінтеграції цієї категорії людей.

Основні морально-етичні принципи роботи з постраждалими від торгівлі людьми:

1. Пам'ятай золоте правило допомоги: не нашкодь!
2. При роботі з особами, які постраждали від торгівлі людьми, слід уникати терміну «жертва», оскільки дане визначення може виступити одним із травмуючих факторів.
3. Слід уникати твердження, що особи, які постраждали від торгівлі людьми - надавачі сексуальних послуг.
4. Не дивлячись на те чи по своїй волі, чи під примусом особа надавала сексуальні послуги і таким чином потрапила в тенета торгівлі людьми, її насамперед необхідно сприймати як громадянина України, як людину, яка потребує допомоги.
5. Дотримуватися принципу добровільної участі в роботі з боку постраждалої особи.
6. Не змушувати постраждалу особу повідомляти певні відомості поза її волею.
7. Не вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці оточуючих або самого клієнта.
8. Не нав'язувати свої твердження та переконання.
9. Не вирішувати за клієнта, що йому необхідно робити (він повинен відчувати, що не втратив контроль над реальністю).
10. Не робити висновків і не давати жодних порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває.
11. Дотримуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з постраждалою особою, її особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми чи фактори є

небезпечними для клієнта та інших людей, - у даному випадку інформуються відповідні структури, які можуть надати кваліфіковану допомогу. Конфіденційності можна не дотримуватися, якщо особа просить або погоджується аби в її інтересах інформацію було передано іншій особі.

12. Надавати повний обсяг інформації стосовно прав та можливостей постраждалої особи.
13. Обачливо та обережно висловлюватися з метою уникнення додаткового травмування особи.
14. Розпочинати роботу з висвітлення простих запитань з метою встановлення емоційного контакту, основного такту подальшого діалогу та створення комфортної робочої атмосфери.
15. Ставити прості та зрозумілі за змістом запитання, що не викликають у клієнта тривожної реакції чи психічного дискомфорту; необхідно уникати використання навідних запитань, які припускають цілком визначений тип відповіді.
16. Враховувати рівень освіти, вік, культурні особливості та мову, якою особі зручніше вести розмову, переконуватися в розумінні поставлених питань задля уникнення дискомфорту та утворення певних бар'єрів під час спілкування.
17. Не оцінювати. Консультант не просто сприймає слова клієнта, він розуміє його почуття і приймає без критики та оцінок.
18. Під час роботи з клієнтом не відволікатися і не переривати. Вся увага має бути зосереджена на особистості клієнта, його розповіді, думках, переживаннях.
19. Не забігати наперед в осмисленні розмови.
20. Вибрати актуальні теми та відображати їх зміст. З усіх тем, що пропонуються клієнтом, необхідно відібрати актуальні й значущі. Переходити до нової теми лише після завершення роботи з попередньою. Періодично повторювати клієнтові суть його повідомлень, щоб він міг відчувати, що його зрозуміли, а консультант зміг перевірити адекватність свого розуміння.
21. Вміти вислухати особу. Використовувати як невербальні (кивки, доброзичливий і зацікавлений вираз обличчя, відкриті жести тощо), так і вербальні (фрази типу «так-так», «звичайно», «я слухаю») засоби спілкування, підтримувати зоровий контакт з особою.
22. Якщо це жертви сексуальної експлуатації, то слід уникати тілесних контактів (поплескування, поглажування по плечу тощо), – зазвичай такі люди гіперсензитивні і можуть неадекватно відреагувати або замкнутись .
23. Не спростовувати значення злочину та подій, які відбулися – це може наштовхнути людину на думку, що спеціаліст несерйозно сприймає саму особу та проблему, з якою вона звернулася.
24. Під час роботи з особою, слід враховувати її фізичний та емоційний стан, взагалі чи людина психологічно налаштована на роботу зі спеціалістом, чи добре вона себе почуває.
25. Довести до людини той факт, що вона не залишилася наодинці зі своєю проблемою; натомість її доля не байдужа іншим, які в свою чергу готові подати руку допомоги і разом з особою шукати найоптимальніші виходи з кризової ситуації.
26. Допомогти людині зрозуміти, що саме вона є господарем свого життя і саме їй вирішувати, як в подальшому чинити, а також, що лівова частка динаміки виходу з кризової ситуації і успішність результату соціалізації саме в її руках.
27. Не припиняти вселяти в особу віру в її можливості, перспективи, наголошувати на позитивних та сильних сторонах постраждалої, підкреслювати наявні ресурси та внутрішню силу людини, яка допоможе у подоланні проблем.
28. Сприяти створенню комфортної та безпечної для людини атмосфери, що забезпечить природній прояв її емоцій, почуттів, поведінки, тобто дозволить особі бути собою, а не ховати свою істинність за маскою.
29. Забезпечувати право недоторканності особистого життя постраждалої особи. Тобто проведення всіх передбачених заходів здійснювати у безпечному для людини місці, з обмеженою кількістю людей, які не заважатимуть процесу роботи і не спричинять виникнення у людини відчуття дискомфорту.
30. Запевнити особу, що її не засуджують і не звинувачують в тому, що з нею сталося (для постраждалого це надзвичайно важливо і, в свою чергу, знижує рівень самозвинувачення).
31. Не ставитися до особи з жалістю (їй потрібна допомога, а не жалість).
32. Дотримуватися легальних меж та професійних кордонів – «клієнт – надавач допомоги», які повинні бути встановлені і проговорені на початковому етапі роботи.
33. Зуміти побудувати рівноправні стосунки з клієнтом, що допоможе в подальшій роботі, знизить рівень напруги у постраждалої особи, і вона не відчуватиме себе у підпорядкованому, покірливому, субдомінуючому становищі.
34. Ставитися до постраждалої особи з повагою, співчуттям, розумінням, без упереджень та осуду.
35. Не тиснути.

36. Не нашкодити.
37. Бути проникливим, мобільним та терплячим. Часто таким людям важко дати відповідь на поставлене питання, що на перший погляд здається надзвичайно простим; причиною слугують тимчасові провали в пам'яті, дезорієнтація у часі, в просторі.
38. Уміти довіряти таким особам і адекватно ставитися до того, що іноді вони свідомо чи несвідомо приховують деякі факти або змінюють певну інформацію, іноді обманюють, щоб зняти з себе певну напругу і бути кращими в очах спеціаліста.
39. Якщо спеціаліст, що працює з постраждалою особою з певних причин (некомпетентність, психологічна несумісність з клієнтом) не в змозі працювати з нею надалі, він повинен неодмінно перенаправити її до іншого кваліфікованого спеціаліста.

Варто також зауважити той факт, що фахівцям (психологам), які не дотримуються у своїй роботі з клієнтами основних законів етичного кодексу психолога, загрожує усунення від посадових обов'язків.

Тема 6. Особливості роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми

Торгівля дітьми – вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людини, якій не виповнилося 18 років, з метою експлуатації або наживи.

Розглядаючи проблему торгівлі дітьми, слід зазначити, що діти є більш уразливими до явища торгівлі людьми, ніж дорослі. Це пояснюється не тільки віком та готовністю захищати себе, а й нерідко відсутністю чіткого розподілу оточуючих на «добрих» та «поганих». За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), щороку в усьому світі торгівля людьми, жертвами якої стають 1,2 млн. дітей, приносить прибуток обсягом в один мільярд доларів США! Україна є переважно країною походження «живого товару» і дуже рідко країною призначення. Україна посідає п'яте місце за поставками «живого товару» для Російської Федерації, Туреччини, Польщі, Чехії, Італії та інших держав. Серед найбільш активних країн, куди вивозять дітей з метою експлуатації, є Росія. Діти експлуатуються у вуличній торгівлі, жебрацтві, як домашня прислуга, в сільському господарстві, як танцівниці, офіціанти/офіціантки або для надання сексуальних послуг, виготовлення порнографічної продукції. Торгівці дітьми заманюють свої жертви у боргову кабалу, вони примушують їх відпрацьовувати витрати на перевезення, харчування і житло. В той же час, торгівля дітьми відбувається і в межах країни, коли самі українці продають своїх маленьких співгромадян з метою їх трудової експлуатації у сільському господарстві, сфері послуг, для примусового жебрацтва. Та найганебнішим є втягнення дітей до сфери секс-бізнесу, найчастіше таких, які проживають в неповних сім'ях, де один з батьків або обоє знаходяться на заробітках за кордоном, а діти покинуті на дідусів, бабусь або інших родичів, що опікуються ними, не маючи на те законних підстав. Це також можуть бути діти з віддалених від центру регіонів, невеликих міст та сіл зі стійким безробіттям. Існують випадки, коли батьки, опікуни чи усиновителі дитини були причетні до злочинів та отримували вигоду від використання дітей.

Основні форми торгівлі дітьми:

- торгівля дітьми з метою примусової праці;
- торгівля дітьми з метою втягнення у злочинну діяльність та використання в жебрацтві;
- торгівля дітьми з метою використання у порнобізнесі та втягнення в заняття проституцією;
- торгівля дітьми з метою незаконного проведення дослідів та незаконної трансплантації органів;
- торгівля дітьми з метою використання у збройних конфліктах;
- торгівля дітьми з метою жебрацтва, в тому числі, використання дітей в якості «жебраків»; «оренда» немовлят для жебракування;
- торгівля дітьми з метою незаконного усиовлення/удочеріння.

Торгівля дітьми – найбільш тяжка за своїми соціальними наслідками форма торгівлі людьми.

Найчастіше постраждалими від експлуатації стають дівчата підліткового віку (12-17 років). Це багато в чому зумовлюється особливостями психофізіологічного та соціального розвитку сучасної молоді:

- підвищений рівень пізнавальної активності, прагнення пізнати щось нове, бажання побувати в екстремальних ситуаціях, незгасна пристрасть до подорожування, прагнення бути самостійним;
- прискорене дорослішання (в т.ч. прискорене статеве дозрівання), примірювання на себе стереотипів дорослої поведінки, бажання самовиразитися;
- прагнення бути фінансово незалежним від дорослих та жити гарним життям, що зумовлює пошук високооплачуваної роботи.

Категорії дітей, які належать до групи ризику ймовірних постраждалих, можна згрупувати наступним чином:

- діти, які проживають в районах, де характерний високий рівень безробіття та низький рівень матеріальних статків;
- діти, які проживають в сім'ях, де один або обоє батьків ведуть аморальний спосіб життя, надмірно вживають алкоголь, наркозалежні, застосовують силу при вирішенні питань;
- діти, що мають наркотичну, алкогольную та хімічну залежності;
- діти, які тривалий час перебували у спеціальних виправних навчально-виховних установах;

- діти мігрантів, які тривалий час перебувають без догляду одного або обох батьків;
- діти, які живуть з вітчимою або мачухою;
- діти міських районів, де склалася напружена криміногенна обстановка, особливо там, де діють злочинні молодіжні угруповання, які рекрутують як хлопців, так і дівчат;
- діти, що проживають в курортних зонах, орієнтованих на обслуговування відпочивальників;
- діти, що мігрували з сільської до міської місцевості.

Одним із серйозних факторів ризику залучення дітей до дитячої проституції і порнографії, до торгівлі дітьми стало останнім часом широке поширення модельних агентств для дітей, куди дітей приводять самі батьки, керуючись найкращими мотивами.

Виявлення дітей, які постраждали від цих злочинів, є нелегким завданням, тому що діти, а часто і їхні батьки, зацікавлені у збереженні таких випадків у таємниці. Іноді в неурядові організації звертаються батьки постраждалих дітей або самі діти з проханням про конфіденційне надання допомоги. Існують випадки, коли про такі злочини знає достатньо широке коло дітей, але інформацію про це вони приховують від батьків, вчителів та правоохоронних органів.

Діти, які постраждали від торгівлі людьми, найчастіше мають серйозні психологічні та медичні проблеми. Зокрема, втягування їх у сексуальну індустрію супроводжується тяжкими медико-психосоціальними наслідками, такими, як зростання інфекційної, венеричної захворюваності; стан нервово-психічної дезадаптації, що призводить до адекватної і суїцидальної поведінки; наркотична залежність. Основними наслідками є формування почуття страху, невпевненості, відчуженості, деструктивних дій, спрямованих проти себе.

Робота з дітьми, постраждалими від торгівлі людьми, у порівнянні з дорослими особами, за своєю специфікою є набагато складнішою, через ряд нижче вказаних факторів:

- Життя та здоров'я дітей, які потрапили в тенета торгівлі людьми, знаходиться у великій небезпеці, оскільки їх організм ще на стадії росту та формування.
- Часто діти, які були змушені надавати сексуальні послуги, наражаються на небезпеку бути зараженими різними інфекційними захворюваннями, що передаються статевим шляхом. У разі вживання алкоголю, наркотичних засобів, одурманюючих або психотропних речовин, може з'являтися затримка психологічного та фізичного розвитку, загострення різного роду захворювань та призведення до скоєння суїциду.
- Діти, будучи заручниками ситуації торгівлі людьми, при отриманні різного роду травм, як психологічного, так і фізичного характеру, не отримують належної допомоги спеціалістів, що в свою чергу призводить до появи ряду негативних наслідків.
- Діти, які постраждали від торгівлі людьми, позбавлені можливості отримувати освіту, у тому числі і таку, що спрямована на розвиток життєвих навичок, які сприяють здоровому способу життя, відповідальному ставленню до нього та уникненню ризикованих форм поведінки.
- У дітей особливо високий ризик потрапляння у ситуацію примусу до ризикованих форм поведінки.

При роботі з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, слід дотримуватися загальних принципів:

- Дотримання прав дитини згідно Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989);
- Врахування найкращих інтересів дитини при вирішенні поставлених задач;
- Відсутність дискримінації по відношенню до дитини – її статус постраждалої від торгівлі людьми в жодному разі не повинен стати клеймом і в подальшому впливати на її вільне життя та розвиток як особистості;
- Повага до думки дитини. В першу чергу, думка дитини повинна враховуватись відповідно до її віку, а також ступеню зрілості її інтересів. Кожна думка має право на вільне її висловлення і обов'язково братися до уваги при вирішенні питань, які стосуються подальших умов життя дитини;
- Поінформовання. Дитині на доступній їй мові повинна надатись інформація про весь спектр належної їй допомоги та порядок її отримання, про можливі послуги та її права;
- Дотримання конфіденційності. Інформація стосовно постраждалих дітей, яка передається або висвітлюється, повинна бути завуальованою. Якщо дитина або її близькі знаходяться в небезпеці, то будь-які дані про них повинні ретельно приховуватися;
- Забезпечення захисту. Дана категорія дітей повинна знаходитися в безпечному місці і має бути захищеною, а всі питання стосовно вирішення даної проблеми необхідно вирішувати у найкоротші строки.

Після вивільнення з тенет торгівлі людьми діти потребують і мають право на отримання негайної допомоги і захисту, включаючи безпеку, харчування та розміщення у безпечному місці, доступ до медичних послуг, психологічну допомогу, юридичну допомогу, соціальні послуги та освіту. В свою чергу догляд та відповідна допомога повинна враховувати культурну ідентичність, походження, стать і вік дитини, психічний та фізичний стан (хвороба, інвалідність, вагітність).

Розрізняють основні *етапи роботи з такими дітьми*:

- отримання інформації про дитину;
- формування плану допомоги;
- ознайомлення з ситуацією;

- вилучення з кризової ситуації;
- постановка діагнозу;
- кризове втручання (вирішення нагальних потреб);
- процес реабілітації (надання медичної, психологічної, правової допомоги, організація навчання тощо);
- проведення роботи з членами сім'ї та соціальним оточенням;
- створення умов для життя відповідно до вікових особливостей дитини;
- третинна профілактика.

Організація допомоги дітям повинна здійснюватися групою фахівців: соціальним педагогом, психологом, психоневрологом, нейропсихологом, логопедом. На етапі діагностики первинну бесіду доцільно проводити психологу або психотерапевту. Фахівець, який проводить первинне обстеження, повинен добре орієнтуватися в посттравматичних стресових розладах і вміти працювати з гострими афективно-особистісними реакціями.

На думку фахівців, головними завданнями психотерапевтичної допомоги постраждалим дітям є:

- допомога дитині зрозуміти характер травми і наслідки, які мають для неї конкретне переживання ситуації;
- підвищення здатності дитини говорити і думати про пережиті події без збентеження і тривоги;
- зменшення ступеня вираженості й інтенсивності поведінкового та емоційного дистресу;
- сприяння здоровому вираженню почуттів, пов'язаних із ситуацією та з її наслідками;
- дослідження і модифікація перекручених, недостатніх або нездорових пізнавальних здібностей дитини з метою розвитку більш адаптивних способів мислення про ситуацію насильства, про себе і свої взаємини з іншими;
- виявлення обставин, супутніх травм, та ослаблення їх впливу.

Завдання індивідуальної психотерапії в роботі з дітьми ставляться і здійснюються в межах конкретних програм допомоги дітям-жертвам торгівлі людьми.

Роботу можна проводити у кілька етапів.

- I. Визначення характеру кризи дитини, реагування.
- II. Розкриття проблеми дитиною.
- III. Дослідження почуттів та встановлення міри відповідальності.
- IV. Оцінка довіри, інформація про ситуацію.
- V. Опрацювання когнітивних порушень.
- VI. Забезпечення навичками, знаннями, вмінням контролювати свої почуття і справлятися з ними.
- VII. Орієнтація на майбутнє, позитивна установка.

Після здійснення такої роботи у межах короткострокової терапії дитина переходить до програми отримання групової, індивідуальної або сімейної терапії.

Особливості проведення первинного опитування (інтерв'ю) з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, працівниками правоохоронних органів:

Відповідно до положення ст. 168 КПК України (допит неповнолітнього свідка).

Допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років, а за розсудом слідчого – віком до шістнадцяти років, проводиться за правилами ст. 167 Кодексу КПК України в присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього.

До початку допиту зазначеним особам роз'яснюється їх обов'язок бути присутніми при допиті, а також право викладати свої зауваження і, з дозволу слідчого, ставити свідкові запитання.

Запитання, поставлені свідкові законними представниками, педагогом або лікарем, і їх зауваження заносяться до протоколу. Слідчий має право відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинне бути занесене до протоколу.

Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку, роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання він не попереджається.

Слід зауважити той факт, що опитування дітей-постраждалих повинні проводити спеціально навчені представники правоохоронного органу. Бажано, щоб це був представник тієї ж статі, що і дитина. Щоправда, трапляються випадки, коли дівчатам легше співпрацювати з особами чоловічої статі, оскільки вони можуть вважати, що представниці жіночої статі можуть засудити їх поведінку. Також рекомендується проводити первинне опитування двома працівниками (один ставитиме запитання, інший фіксуватиме дані). Перевагою проведення опитування в парі є те, що дитина встановлює довірливі стосунки одразу з двома спеціалістами і, в разі відсутності на наступних зустрічах одного з них, дитина зможе вільно попрацювати з іншим.

Рекомендується проводити первинне опитування з дитиною не на її території, або в місцях, де дитина піддавалася експлуатації, чи в присутності будь-якого підозрюваного торговця людьми, а в спеціально відведе-

ному приміщенні або «зеленій» кімнаті. Наразі, якщо немає «зеленої» кімнати можна обрати приміщення, яке б не нагадувало кабінет, було озелененим, зі зручними меблями, можливо, з іграшками. Слід зазначити наявність «зелених кімнат» практично в кожному відділенні кримінальної міліції у справах дітей.

Під час роботи слід вимкнути телефон, а на двері прикріпити вивіску з проханням не турбувати, – вся увага повинна бути приділена виключно дитині, адже це є запорукою досягнення успішного результату.

Первинне інтерв'ю повинно тривати не більше 50 хвилин. Але не завжди вдається дотриматись вказаного часового регламенту, оскільки дитина в будь-який момент може припинити діалог (через погане самопочуття, психологічну неготовність працювати в даному напрямку).

При проведенні опитування дитину повинен супроводжувати психолог або соціальний працівник, що в свою чергу дозволить дитині не відчувати себе самотньою і зменшить психологічний тиск.

На початковому етапі опитування дитини (знайомство, встановлення довірливих стосунків) повинен бути тільки збір біографічних даних та інформації про соціальну історію (тобто вік, громадянство, володіння мовами і т.п.). Не рекомендується на даному етапі з'ясовувати інформацію, яка стосується досвіду дитини, її продажу, і будь-які дані, що стосуються ситуації торгівлі людьми. Слід також зазначити, що інтерв'юер повинен бути готовим до ворожого сприйняття його дитиною, відмови йти на контакт та співпрацювати. Іноді доводиться докласти неабияких зусиль задля подолання комунікативного бар'єру.

Встановивши довірливі відносини з дитиною, можна приступати до наступного етапу роботи – бесіди про пережитий досвід. Важливим завданням є звести до мінімуму тривалість і обсяг опитування для максимального усунення подальшого травмування або заподіяння психологічного страждання постраждалих дитини. В жодному випадку не можна ставити прямі питання на кшталт: «Скільки клієнтів ти обслуговувала?», «Як саме ти задовольняла їхні потреби?» тощо. Необхідно ставити питання таким чином, щоб додатково не травмувати дитину і не змушувати її почуватися винною в тому, що сталося.

Особливості проведення інтерв'ю організаціями соціального спрямування

У першу чергу слід зазначити, що в роботі з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, слід дотримуватися основних прав та свобод дитини згідно Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (Розділ 2) та основних етичних принципів роботи з постраждалими від торгівлі людьми (Розділ 3, тема 5).

Перш ніж проводити інтерв'ю, необхідно отримати згоду дитини, при цьому оцінити її спроможність (фізичний, психологічний стан) працювати та можливі подальші наслідки для неї.

Перед проведенням зустрічі рекомендується оволодіти певною інформацією стосовно постраждалого, що полегшить процес роботи і допоможе у легкому встановленні довірного контакту. Для налагодження робочої атмосфери, інтерв'юеру слід першому розпочати діалог з того, як його звати, яку посаду обіймає, чим займається організація, в якій він працює, яка мета їхньої зустрічі, очікувані результати. Інформація повинна подаватися на доступному для дитини рівні, причому інтерв'юер має випромінювати спокій, рівновагу, доброзичливість, привітність, розуміння і бути гнучким у своїй роботі.

Інтерв'ю слід проводити в світлому, провітреному, затишному приміщенні, оснащеному зеленню та облаштованому зручними меблями. В жодному разі кімната не повинна бути прохідною. На початку роботи в даній кімнаті першим обирає собі місце інтерв'юер (бажано не за столом, щоб не відгороджуватися), задля того, щоб дати дитині змогу обрати місце на тій відстані, на якій їй буде комфортно спілкуватися.

При проведенні інтерв'ю обов'язкова присутність психолога або соціального працівника. Час роботи не повинен перевищувати 50 хвилин, проте процес може бути призупинений у будь-яку мить на прохання дитини.

Перед початком роботи слід попередити дитину про те, що, якщо їй не хочеться або вона не може відповісти на поставлені питання, слід одразу про це повідомити.

Всі поставлені питання повинні бути простими, чіткими та зрозумілими для дитини. На практиці іноді можна зіткнутися з тим, що дитині важко відповідати на запитання, і тоді на допомогу приходять аркуш паперу та олівці. В ході процесу малювання інтерв'юером ставляться всі необхідні питання і з'ясовується потрібна інформація. Окрім методики малювання, в роботі з дітьми ще практикуються рольові ігри з ляльками, складання казок, ліплення з пластиліну тощо.

Слід зазначити, що деякі запитання можуть викликати у дитини сльози, призвести до дискомфорту. В такому випадку слід припинити інтерв'ю.

Важливим моментом інтерв'ю є фіксація даних на відео, диктофон (про що повинна бути попереджена дитина), а також заповнення анкети.

Упродовж роботи з дитиною необхідно звертати увагу на її фізичні потреби, час від часу запитувати чи не хоче вона їсти, пити, відвідати ванну кімнату, чи не втомилася.

У своїй роботі з дитиною інтерв'юер повинен бути готовий до несприйняття його дитиною, до обманів, вередувань, маніпуляцій, небажання відповідати на поставлені питання, а також до відведення для цієї дитини такої кількості часу, скільки вона потребує.

РОЗДІЛ IV. МЕХАНІЗМ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ. ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ І НЕДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

Тема 1. Визначення механізму перенаправлення, основні його принципи та компоненти

Беручи до уваги вагомий фактор соціально-політичних та економічних змін в укладі життя світових держав, зокрема європейських, а також, враховуючи зростання організованої злочинності та ускладнення форм її прояву, слід зауважити, що Україна в аспекті проблеми торгівлі людьми стала не лише країною-донором, країною-транзитером, а ще й країною призначення постраждалих від торгівлі людьми.

Останніми роками Уряд України докладав зусиль для вдосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з торгівлею людьми та надання допомоги постраждалим. Ухваленням державної програми до 2010 року, яка передбачає створення умов для боротьби з торгівлею людьми, підвищення ефективності заходів з виявлення злочинів і вирішення проблем, пов'язаних з реінтеграцією постраждалих. Особлива увага приділяється співробітництву НУО та міжнародних організацій, хоча держава й досі не передбачає безпосереднього фінансування НУО, які працюють з постраждалими від торгівлі людьми. Та надзвичайно вагомою та дієвою у майбутньому є розбудова, з чітко оформленими межами, механізму інституціонального співробітництва між державними установами, неурядовими організаціями та міжнародними організаціями у допомозі постраждалим від торгівлі людьми.

Торгівля людьми є серйозним порушенням прав та свобод людини. Особи, які постраждали від вказаного виду злочину, потребують комплексної допомоги та всебічної підтримки, як з боку органів державної влади, так і з боку неурядових організацій з метою проходження процедури належної реабілітації. В першу чергу, відповідальність за особу, яка постраждала від торгівлі людьми, повинна нести держава.

Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми, як дієвий інструмент боротьби, протидії та надання допомоги постраждалим особам, впроваджений та ефективно діє в багатьох країнах. Відповідно, такі держави мають досить позитивні результати в протидії торгівлі людьми, гарним прикладом є дія рефєрального закону в Грузії.

Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (далі НМП) – являє собою цілісний правовий механізм та єдину організаційну структуру взаємодії органів державної влади та громадського суспільства щодо виявлення, ідентифікації, перенаправлення та надання належної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Детально розглядаючи поняття «НМП» та маючи на меті зрозуміти його внутрішню будову, завдання та принципи діяльності, необхідно, перш за все, конкретизувати, які ж саме **структурні компоненти** входять до складу даного визначення. Необхідним буде зазначити, що саме крізь призму структурних компонентів механізму проглядається **роль та місце кожної установи, дотичної до НМП**, а також визначається вся сукупність тих необхідних дій, які потрібні для запровадження даного механізму в дію, шляхом застосування комплексного підходу до вирішення цієї проблеми, що має своїм результатом **погоджену, послідовну та скоординовану діяльність як органів державної влади, так і неурядових організацій**.

Структурними компонентами національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми є:

- *виявлення та первинна ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми.* Вказані дії здійснюються за місцем проживання особи, її тимчасового перебування чи фактичного проживання, виявлення особи відповідними органами, навчання або безпосереднього звернення особи до органів, які залучені до механізму перенаправлення, по допомогу;
- *запровадження чіткого механізму міжвідомчого та міжсекторального співробітництва.* Даний компонент дозволить органам державної влади та неурядовим організаціям своєчасно та цілеспрямовано реагувати на випадки торгівлі людьми та направляти всю наявну рушійну силу для впровадження механізму перенаправлення постраждалих в дію;
- *перенаправлення постраждалих осіб по допомогу, що супроводжується процесом проходження вторинної ідентифікації особи.* Вказана процедура відмінна від первинної ідентифікації тим, що здійснюється відповідним уповноваженим органом (Регіональна міжвідомча Комісія з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми), який створюється на базі Чернівецької обласної державної адміністрації та має своїми основними завданнями: визначення основних напрямків та порядку організації роботи щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми (дітьми), розроблення основних принципів координації діяльності щодо протидії торгівлі людьми (дітьми), а також визнання осіб такими, які постраждали від торгівлі людьми, та регулює питання проходження, в подальшому, вказаними особами процедури реабілітації, відповідно до складеного плану. Членами Комісії є представники органів виконавчої влади, правоохоронних органів, неурядових організацій залучених до механізму перенаправлення;
- *надання необхідної та достатньої допомоги особам, яких було визнано постраждалими від торгівлі людьми.* Включає в себе систему заходів медичної, психологічної, соціальної, правової, інформаційної та іншої підтримки особи, яка постраждала від торгівлі людьми, спрямовані на відновлення основних

життєвих спроможностей. Зазначений перелік заходів скеровується до виконання відповідним уповноваженим органом (Комісією), із залученням органів дотичних до національного механізму перенаправлення, які являються членами Комісії. Щорік Комісія передає зазначені вище дані та звіт про результати проведеної роботи до Координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми при Чернівецькій обласній державній адміністрації, яка, в свою чергу, доводить надану інформацію до відома Голови Чернівецької обласної державної адміністрації.

Основними завданнями НМП постраждалих від торгівлі людьми є:

- розробка комплексного та дієвого *нормативно-правового механізму* виявлення, ідентифікації та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- створення єдиного *механізму взаємодії*, що являє собою спільну та погоджену діяльність органів державної влади та неурядових організацій щодо протидії торгівлі людьми;
- *надання належної допомоги* особам, які постраждали від цього злочину;
- *створення єдиної бази даних* про кількість постраждалих від торгівлі людьми та про кількість осіб, які були визнані потерпілими в кримінальних справах за вказаною категорією злочинів.

Запровадження в дію НМП постраждалих від торгівлі людьми надасть змогу детально дослідити питання торгівлі людьми, базуючись, основним чином, на реальних фактах. За допомогою достовірної інформації, ми зможемо визначити коло тих криміногенних факторів, які сприяють виникненню та стрімкому поширенню цього ганебного антисоціального явища. Вказане допоможе, в подальшому, розробити дієві механізми протидії та боротьби зі злочинами даної категорії.

НМП дасть змогу оцінити потреби осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановити напрямок, характер та специфіку надання допомоги, оцінити дієвість та придатність цієї допомоги та її подальші результати.

Складність виявлення, ідентифікації та надання комплексної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми унеможливорює реалізацію НМП силами однієї організації чи державного органу. Саме тому, погоджена та послідовна співпраця є запорукою успішного впровадження даного компоненту.

Неможна оминати той факт, що Україна намагається якомога активніше залучатися до процесу міжнародного співробітництва у сфері боротьби з торгівлею людьми, про що свідчить приєднання України до значної кількості Документів ООН, Ради Європи, Міжнародної організації праці та інших організацій з вказаного питання та їх ратифікація.

Тема 2. Роль і місце установи в механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми

Наведений в Розділі II перелік державних установ, задіяних в розбудові та реалізації НМП, звичайно не є вичерпним, оскільки кожен з перелічених органів державної влади має свої структурні одиниці, підрозділи тощо. Розглядаючи діяльність даних установ через призму надання допомоги та відновлення порушених прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, неможливо однозначно визначити, що певний державний орган має пріоритети чи переваги над іншими, бо для повноцінної реабілітації особи необхідною є допомога практично усіх залучених до НМП установ. Виокремлюючи, певним чином, медичні установи, оскільки першочерговою повинна бути медична допомога чи консультування, бо неможливо вирішити правові, соціальні, матеріальні та інші проблеми постраждалої особи, не вирішивши проблем фізичного та психологічного здоров'я.

Роль державних установ у розбудованій моделі НМП постраждалих від торгівлі людьми у Чернівецькій області полягає в наступному:

Управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту обласної, районних державних адміністрацій, Чернівецької та Новодністровської міських рад:

- на запит уповноважених органів, надають інформацію щодо кількості осіб, постраждалих від торгівлі людьми, які перебувають на обліку;
- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- організують поширення інформації щодо можливості та порядку одержання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми;
- координують дії служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- здійснюють облік інформації про кількість осіб, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом адміністрування відповідної бази даних, що передаються районними відділами та центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- організують, контролюють та забезпечують у межах своїх повноважень виконання державних цільових програм з питань протидії торгівлі людьми;
- при підготовці проектів програм з питань сім'ї, дітей та молоді забезпечують включення до цих програм

заходів щодо протидії торгівлі людьми та надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, а також забезпечують реалізацію таких заходів;

- організують проведення щоквартальних засідань консультативно-дорадчих органів з питань протидії торгівлі людьми при облдержадміністраціях та підготовку відповідних інформаційних та статистичних матеріалів;
- організують проведення позачергових засідань консультативно-дорадчих органів з питань протидії торгівлі людьми при облдержадміністраціях з метою розгляду нагальних питань стосовно виконання реабілітаційних планів осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та інших робочих питань, що потребують комплексного вирішення;
- залучають громадські організації, що працюють за напрямом надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, до виконання реабілітаційних планів таких осіб;
- ведуть облік даних про відповідні громадські організації, надають інформацію про них іншим суб'єктам протидії торгівлі людьми;
- надають наявну організаційну, інформаційну та матеріальну підтримку відповідним громадським організаціям на реалізацію їхніх функцій щодо надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- вносять пропозиції щодо необхідності створення реабілітаційних центрів для осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- організують навчання посадових і службових осіб суб'єктів протидії торгівлі людьми з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- організують оздоровлення та відпочинок дітей та молоді з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- у разі необхідності, звертаються з клопотаннями до інших суб'єктів протидії торгівлі людьми з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Управління (відділи) освіти і науки обласної, районних державних адміністрацій, Чернівецької та Новодністрівської міських рад:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- беруть участь у підготовці програм соціальної та психологічної реабілітації учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми;
- забезпечують роботу психологічної служби у системі освіти з дітьми дошкільного та шкільного віку, учнями та студентами з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- контролюють відвідування такими особами навчальних закладів;
- сприяють залученню учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми, до громадської та гурткової роботи в середніх загальноосвітніх школах, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
- надають консультації особам, які постраждали від торгівлі людьми щодо реалізації ними права на освіту та сприяють реалізації такого права.

Управління (відділи) охорони здоров'я обласної, районних державних адміністрацій, Чернівецької та Новодністрівської міських рад:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- за направленням інших установ, залучених до НМП, та Регіональної міжвідомчої комісії з питань визнання особи постраждалою від торгівлі людьми забезпечують консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- організують кваліфіковане обстеження та лікування осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- забезпечують вирішення питань щодо надання необхідної медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми та перебувають на території України;
- рекомендують санаторне лікування осіб, постраждалих від торгівлі людьми, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування.

Управління (відділи) праці та соціального захисту населення обласної та районних державних адміністрацій, Чернівецької та Новодністрівської міських рад:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;

- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- розглядають, за клопотанням Регіональної міжвідомчої комісії з питань визнання особи постраждалою від торгівлі людьми, справи осіб, які постраждали від торгівлі людьми стосовно призначення державної допомоги, субсидій тощо на підставах та в порядку, встановлених законодавством.

Служби у справах дітей обласної, (районних) державних адміністрацій, Чернівецької та Новодністровської міських рад:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- беруть участь у підготовці індивідуальних програм реабілітації та соціально-психологічної адаптації дітей, які постраждали від торгівлі людьми;
- порушують питання про вилучення дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, із сім'ї при безпосередній загрозі її життю і здоров'ю, у разі потреби – про призначення опікуна (піклувальника), тимчасове влаштування дитини, передачу до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, інтернатного закладу;
- вживають заходів щодо захисту житлових та майнових прав дітей, які постраждали від торгівлі людьми;
- беруть участь у судових засіданнях з розгляду справ, які стосуються прав дітей, постраждалих від торгівлі людьми;
- порушують питання перед відповідними органами про притягнення до відповідальності осіб, внаслідок дій чи бездіяльності яких певна дитина постраждала від торгівлі людьми.

Обласний, міський, районні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- Повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- представляють, у разі потреби, інтереси осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у суді.

Обласний, міські, районні центри зайнятості:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- сприяють працевлаштуванню та зайнятості осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також надають їм послуги з професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та професійної орієнтації;
- сприяють вирішенню питань щодо надання особам, які постраждали від торгівлі людьми, матеріальної допомоги по безробіттю на підставах та в порядку, передбачених законодавством;
- за згодою осіб, постраждалих від торгівлі людьми, залучають їх до оплачуваних громадських робіт;
- при підготовці програм зайнятості населення передбачають заходи щодо сприяння працевлаштуванню осіб, які постраждали від торгівлі людьми, забезпечують виконання зазначених програм.

Територіальні підрозділи МВС України у Чернівецькій області, задіяні в розбудові та реалізації НМП:

- повідомляють виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляють таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляють відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- за клопотанням регіональної міжвідомчої комісії з питань визнання особи постраждалою від торгівлі людьми надають допомогу в отриманні паспортів, здійсненні реєстрації за місцем проживання (перебування) осіб, які постраждали від торгівлі людьми;
- у межах своєї компетенції сприяють іноземцям, які постраждали від торгівлі людьми, у поверненні до країни походження;
- здійснюють в межах своєї компетенції інші передбачені законодавством повноваження щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Служба безпеки України у Чернівецькій області:

- повідомляє виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одер-

жання допомоги та про види допомоги і направляє таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;

- повідомляє відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- здійснює в межах своєї компетенції інші передбачені законодавством повноваження щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Чернівецький прикордонний загін (структурні відділи):

- повідомляє виявленим особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, про можливість одержання допомоги та про види допомоги і направляє таких осіб до Регіональної міжвідомчої комісії з визнання особи постраждалою від торгівлі людьми;
- повідомляє відповідного члена Комісії про виявлення осіб, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми;
- бере участь у наданні громадянам України та іноземцям, які постраждали від торгівлі людьми, допомоги у поверненні додому;
- у межах своєї компетенції здійснює інші передбачені законодавством повноваження щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Запитання для самоконтролю:

1. Які різновиди торгівлі людьми (дітьми) Вам відомі?
2. У чому полягає відмінність між «зовнішньою» та «внутрішньою» торгівлею людьми?
3. Вкажіть взаємозв'язок між врегульованою і нерегульованою міграцією, торгівлею людьми та незаконним переміщенням людей.
4. Назвіть основні ознаки примусової праці.
5. Перелічіть головні причини торгівлі людьми (дітьми) в Україні.
6. Які наслідки для держави, сім'ї та самої особи спричиняє злочин «торгівля людьми»?
7. Які особи зазвичай становлять групи ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми?
8. Які основні права людини порушуються злочином «торгівля людьми»?
9. Які етапи процесу торгівлі людьми вам відомі?
10. Вкажіть найпоширеніші шляхи потрапляння українських громадян до тенет торгівлі людьми.
11. Якими нормативно-правовими документами регулюється питання торгівлі людьми в Україні?
12. Дайте визначення поняттю «ідентифікація»? Хто може ідентифікувати постраждалу особу?
13. Перелічіть основні характерні особливості постраждалих від торгівлі людьми (дітьми).
14. Вкажіть основні потреби та проблеми осіб, які потрапили в ситуацію торгівлі людьми.
15. Які особливості первинного інтерв'ю з особами, які постраждали від торгівлі людьми Вам відомі?
16. У чому полягає відмінність в роботі з дорослою особою, яка постраждала від торгівлі людьми, та дитиною?
17. Які особливості проведення первинного опитування (інтерв'ю) з дитиною, яка постраждала від торгівлі людьми, працівниками правоохоронних органів Вам відомі?
18. Якими основними морально-етичними принципами в роботі з постраждалими від торгівлі людьми (дітьми) повинні керуватися спеціалісти?
19. Як Ви розумієте визначення «механізм перенаправлення»? Вкажіть його основні завдання.
20. Які структури в межах своєї компетенції можуть надати допомогу постраждалим від торгівлі людьми (дітьми)?

ЗМІСТ

I.	Нормативні та методичні матеріали пілотного компонента проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення (НМП) в Україні» у Донецькій області	3
I.1.	Методичні рекомендації щодо координації діяльності та взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, установ та організацій при наданні допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми	5
I.2.	Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми (навчально-методичний посібник)	15
II.	Нормативні та методичні матеріали пілотного компонента проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення (НМП) в Україні» у Чернівецькій області	71
II.1.	Положення про регіональну міжвідомчу комісію з питань надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми	73
II.2.	Робочий зошит учасника/ці тренінгу для тренерів (представники державних структур дотичних до НМП) в межах виконання технічних завдань заходу «Визначення відповідних навчальних методик та підвищення кваліфікації представників установ, задіяних у НМП».	89

План дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми (2003р., переглянуто 2005 р.) рекомендує державам-учасницям ОБСЄ створити сталі системи для виявлення та надання допомоги жертвам торгівлі людьми — національні механізми перенаправлення.

Національний механізм перенаправлення (НМП) — це структура співробітництва, в межах якої державні органи виконують свої зобов'язання щодо захисту і підтримки дотримання прав людини осіб, які постраждали від торгівлі людьми, у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством та іншими суб'єктами протидії торгівлі людьми.

У 2007-2008 рр., на замовлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні, групою незалежних консультантів було проведено дослідження «Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні».

За результатами дослідження, які були схвалені Міжвідомчою радою з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, у 2009-2011 рр. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні впроваджували пілотний проект «Розбудова національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні».

Ця публікація є збіркою матеріалів, напрацьованих в межах реалізації проекту у 2-х пілотних регіонах України — Донецькій та Чернівецькій областях.